

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE 2009-2010

Bc. Viktor Chrást

(česká filologie – historie)

PROTEKTORÁTNÍ KROMĚŘÍŽ

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Kouřil

Olomouc 2010

Prohlašuji tímto, že jsem svou magisterskou diplomovou práci na téma Protektorátní Kroměříž napsal samostatně, pouze s použitím literatury a pramenů v práci uvedených.

V Olomouci, dne 26. dubna 2010.

.....
Bc. Viktor Chrást

OBSAH

1. ÚVODEM.....	5
2. PO HLAVĚ DO PROTEKTORÁTU.....	12
3. PRVNÍ LÉTA OKUPACE.....	21
3.1 Život města z pohledu politiky a správy.....	21
3.2 Postavení Židů.....	32
3.3 Hospodářství.....	37
3.4 Školství.....	43
3.5 Kultura.....	47
4. OD HEYDRICHA K TOTÁLNÍ VÁLCE.....	58
4.1 Heydrichovy reformy.....	58
4.2 Život v Kroměříži za éry Reinharda Heydricha.....	59
4.3 Od atentátu k vyhlášení totální války aneb Kroměříž od konce května 1942 do poloviny února 1943.....	69
5. VE ZNAMENÍ TOTÁLNÍ VÁLKY.....	76
5.1 Vyhlášení a postupné zavádění opatření totální války.....	76
5.2 Život města Kroměříže v letech 1943 a 1944.....	77
6. POSLEDNÍ MĚSÍCE.....	86
6.1 Situace na protektorátním území koncem roku 1944 a počátkem roku 1945.....	86
6.2 Kroměříž v očekávání konce okupace.....	87
6.3 Osvobození města.....	91
6.4 Pohřby padlých a velká mírová slavnost.....	97
7. ODBOJOVÁ ČINNOST V KROMĚŘÍŽI.....	102
7.1 Konkrétní odbojové akce v Kroměříži během prvních okupačních let.....	102
7.2 Pevně organizované kroměřížské odbojové organizace.....	108
7.2.1 Obrana národa.....	108
7.2.2 Sokol.....	112

7.2.3	KSČ.....	114
7.2.4	Další odbojové skupiny.....	118
7.3	Kroměřížané na frontách 2. světové války.....	121
8.	ZÁVĚREM.....	124
9.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY.....	134
9.1	Nepublikované prameny.....	134
9.2	Dobový periodický tisk.....	134
9.3	Publikované prameny a literatura.....	135
9.4	Zkratky.....	150
10.	SUMMARY.....	152

1. ÚVODEM

15. březen 1939 je jedním z nejvýznamnějších a zároveň i nejsmutnějších dnů novodobé československé historie. Po několikaměsíčním období tzv. druhé republiky vyšlo skutečně najevo, jaké byly úmysly německých nacistů s Adolfem Hitlerem v čele v otázce Československa a jaká měla být jeho další role na mapě Evropy. 16. března pak, den po obsazení Československa německou brannou mocí, oficiálně vzniká Hitlerovým výnosem státní útvar s názvem Protektorát Čechy a Morava jako součást Velkoněmecké říše, ve kterém bude více než šest let žít několik milionů českých občanů.

Tato práce však nemá za cíl sledovat obecné dějiny Protektorátu Čechy a Morava. O zmapování tohoto úseku českých dějin se už postarali svými pracemi mnozí renomovaní historikové. Za mnoho jiných lze zmínit kupříkladu Tomáše Pasáka, Roberta Kvačka, Detlefa Brandese či Pavla Maršálka. Jejím cílem je sledovat to, jak se nově nastalá situace projevuje v jednom konkrétním místě, a to ve středomoravském městě Kroměříži. To výrazně vstoupilo do českých a potažmo i celoevropských dějin v předchozích staletích několikrát, nejvýrazněji asi v letech 1848 a 1849, kdy se v něm konal proslulý ústavodárný říšský sněm. Jak se však na dění ve městě projevilo období nacistické okupace naší země? To je jedna z kardinálních otázek, která patří k hlavním hnacím motorům této práce.

Na dalších stranách tedy budu pozorně sledovat osudy města Kroměříže a jeho obyvatel v krizových letech 1939 až 1945 a pokusím se samozřejmě nahlédnout do co možná nejširšího spektra lidských činností a odvětví. Budu tedy hledat odpovědi na následující otázky: Jak vypadaly všední dny obyvatel Kroměříže od března 1939 do května 1945? Jaké nejzásadnější změny nastaly v oblasti veřejné správy

a politiky na území města? Jak se nově nastalá situace podepsala na kulturním životě Kroměřížanů? Bylo místní školství nějakým způsobem ovlivněno případnými zásahy německých okupantů? Proměňovala se výrazněji hospodářská situace ve městě a jeho nejbližším okolí v letech existence Protektorátu Čechy a Morava a měla na ni nějaký vliv postupně se měnící pozice německé armády na bojištích 2. světové války? Jakou měrou se promítl vyhrocený nacistický antisemitismus do života kroměřížské židovské menšiny? Stranou dále nezůstanou ani otázky týkající se teroru okupantů na obyvatelích města, kolaborace, odboje a v neposlední řadě také osvobození.

Ke své práci jsem nucen, či lépe řečeno povinen, samozřejmě využít široké spektrum archivních dokumentů a literatury. Co se archiválií týče, pak zásadní význam mají fondy, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Kroměříži. Jedná se konkrétně o fond Archiv města Kroměříže, fond Okresní úřad Kroměříž a několik dalších menších fondů, týkajících se především kroměřížského školství.

Prvně jmenovaný fond nabízí badateli kupříkladu protokoly obecní rady či obecního zastupitelstva, knihy evidence obyvatelstva, účetní materiály týkající se městských financí, několik kartonů je věnováno přímo protektorátní registratuře. Přestože by se mohlo zdát, že využitelných materiálů je v tomto fondu více než dost, samotná realita už tak růžová není. Fond Archiv města Kroměříže trpí totiž značnou roztrůstěností a neúplností. Přesto se z něj dají vyextrahovat velice užitečné informace a poznatky.

O mnoho lépe na tom není ani fond Okresní úřad Kroměříž, ve kterém jsou cenné zejména spisy všeobecné agendy, které se dotýkají věcí ústavních, hospodářských, bezpečnostních, vojenských, sociálních, zdravotních, zemědělských atd. Taktéž presidiální spisy, které jsou součástí tohoto fondu, jsou

velmi přínosným pramenem mapujícím přestupky a kriminální činy, včetně činů, které bychom mohli přiřadit k činnosti odbojové, na území města.

Za velkou škodu se dá považovat, že Kroměříži chybí kronika, která by obohatila informace o dění ve městě za dob protektorátu. Vlastní kronika totiž byla vedena JUDr. Karlem Mejsnarem až od roku 1951. Několikasvazkové Dějiny města Kroměříže Františka Václava Peřinky, nejrozsáhlejší dílo věnující se městu vůbec, čítající přes 4000 stran, pak končí rokem 1777, tedy dávno před námi zkoumaným obdobím. Tento někdejší kronikář města se sice dočkal 2. světové války (zemřel roku 1949), ovšem zaznamenal jen úryvky událostí v protektorátní Kroměříži, navíc pouze v posledním válečném roce 1945.

Mnohem méně závažnější význam mají pro výzkum protektorátních dějin samotného města fondy Oberlandrát Kroměříž (MZA Brno), Oberlandrát Olomouc (ZA Opava) a Oberlandrát Moravská Ostrava (ZA Opava). Vzhledem k jejich značné roztrůštenosti, neucelenosti a neúplnosti, tak typické prakticky pro veškerý archivní materiál z daného historického údobí, je jejich vypovídací hodnota velice komplikovaná. Uvážíme-li navíc jejich omezené archivní zpracování a s tím související přístupnost případným badatelům, stejně jako ten fakt, že se zabývají nejrozumnějšími záležitostmi především na úrovni kraje, je pak zřejmé, že k dění v Kroměříži jako takové říkají dosti málo. Přesto jejich existenci musíme samozřejmě vnímat.

V souvislosti s archivními materiály z let 1939 až 1945 považují za nezbytné zmínit se o jejich dostupnosti v jednotlivých fondech. Jestliže k prvním okupačním létům, zejména tedy rokům 1939 a 1940, existuje v archivech poměrně rozsáhlé množství relevantních dokumentů, s postupujícím časem jejich frekvence poměrně strmě klesá. Je to zapříčiněno rozsáhlými administrativními změnami okupačního aparátu

a také snahou Němců ušetřit co nejvíce materiálu, včetně toho kancelářského, zejména po jejich vstupu do války se Sovětským svazem. V průběhu podzimu 1941 se navíc začíná úřadovat téměř výhradně v němčině, což má samozřejmě také výrazný vliv na množství a relevanci protektorátní dokumentace v českých archivech.

Po archivních pramenech stojí jistě za zmínku i literatura věnující se dění v Kroměříži v průběhu let 1939 až 1945. Poměrně rozsáhle je zpracováno téma partyzánských a osvobozeneckých bojů na Kroměřížsku a v Kroměříži samotné, někteří autoři se ve svých článcích a statích, vycházejících převážně v regionálním tisku, věnují pochopitelně i činnosti odbojové jako takové. Za mnohé a mnohé jiné jmenujme Františka Voříška, Josefa Svátka, Ladislava Sigmunda, Josefa Přikryla, Václava Pešu, Jindřicha Ocáska či Františka Mainuše (viz kapitola Seznam pramenů a literatury). O tom, že některé texty jsou zdařilejší, jiné méně, netřeba dalekosáhle hovořit, stejně tak jako o častém dobovém patosu, který mnohé práce z období socialismu provází. Co se týče konkrétních válečných událostí na Kroměřížsku, ty zpracoval asi nejpodrobněji Josef Žourek.

Chceme-li však nahlédnout do literatury, která se věnuje protektorátní Kroměříži v dalších sférách veřejného či soukromého života, je dostupný literární repertoár už značně omezen. Přesto by stáli za vyzdvihnutí alespoň dva autoři, kteří se dokonce pokusili o jakousi syntézu kroměřížských dějin let 1939 až 1945.

Prvním z nich je už zmíněný František Voříšek, jehož regionální studie s názvem *Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu* nám přináší spoustu podnětných informací, přestože její rozsah není nijak velký. Opět je však nutno, vzhledem k roku vzniku textu (jedná se o rok 1965), odhlédnout od některých dobových specifik a rétorických obrátů.

Druhým jménem pak budiž Aleš Dubovský, historik – amatér, který ve svém textu, bezpochyby v mnoha ohledech navazujícím na práci Voříškovu, s dnes tak typickým a lehce zprofanovaným názvem *Kroměříž ve stínu hákového kříže*, přináší pohled na dění ve městě chronologicky rok za rokem, což je další z rysů, který mají práce Dubovského a Voříškova shodný. Jednotlivé roky oběma dokonce slouží jako názvy kapitol. Přestože Dubovský využívá ke své práci omezený okruh pramenů a literatury, a přestože u spousty zajímavých informací, které předkládá, neuvádí původ, jedná se o zajímavou publikaci, která má pro tuto magisterskou diplomovou práci poměrně podstatný význam. Zajímavou součástí Dubovského knihy, která vyšla v roce 1995 k 50. výročí osvobození Kroměříže, je seznam obětí války z řad Kroměřížanů či seznam a popis památníků, které se nacházejí ve městě, a které mají přímou souvislost s obdobím 2. světové války.

Cenným pomocníkem mi byla při práci i *Bibliografie okresu Kroměříž*. Jedná se o rozsáhlou a záslužnou práci Anežky Fialové, která poprvé vyšla roku 1984, nedávno pak spatřilo světlo světa její nové, rozšířené vydání.

V neposlední řadě je pak pro poznání námi sledovaného období nesmírně důležitý protektorátní tisk, který se však opět musí zkoumat kriticky a často se značnou rezervou. Využity byly zejména noviny vycházející na Moravě, ať už se jedná o deníky Moravská orlice, Hlas lidu, Svoboda, Moravský deník či o týdeník Pozorovatel, jenž byl vydáván v samotné Kroměříži. Je nezbytné k této problematice ještě podotknout, že ne všechny tiskoviny zde zmíněné mohly být vydávány po celou dobu existence protektorátu, naopak vydávání velké většiny z nich bylo v průběhu válečných let zastaveno, což práci s nimi opět ztěžuje.

Co se týče členění práce, je tato koncipována v zásadě chronologicky. První okupační léta, ke kterým je dostupná rozsáhlejší pramenná základna, jsou pak ještě navíc rozvržena

i do jednotlivých tematických podkapitol. Podobně je tomu také v rámci kapitoly věnované posledním měsícům existence Protektorátu Čechy a Morava a osvobození. Problematictější situace nastává od podzimu 1941 až do počátku roku 1945, tedy v období, ke kterému jsou jak literatura, tak i prameny, mnohem hůře dohledatelné, pakliže neabsentují de facto zcela. Tento úsek protektorátních dějin, probíhající na okupovaném území ve znamení vlády zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, vlny represí po spáchání atentátu na jeho osobu, a později také totální války, je tak shrnut komplexně ve dvou rozsáhlých kapitolách s menším počtem tematických podkapitol.

Cenným pomocníkem při rozvrhování práce do hlavních kapitol mi byla monografie Pavla Maršálka, která se věnuje státoprávním a politickým otázkám v Protektorátu Čechy a Morava, viz Maršálek, Pavel: *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha 2002. Jeho členění struktury, působnosti a činnosti orgánů veřejné moci v protektorátu se mi jeví jako velice ústrojné, přehledné a poměrně vhodné i pro práci věnující se regionálním dějinám z období let 1939 až 1945. Alespoň zčásti je tak jeho periodizace protektorátních dějin přejata i v tomto textu.

Do chronologického způsobu rozvržení práce nezapadá kapitola věnovaná odbojové činnosti na území města a v jeho nejbližším okolí. Jedná se o zcela specifickou záležitost v životě protektorátu, která se formuje a neustále vyvíjí po celou dobu jeho existence. Z tohoto důvodu jsem považoval za vhodné, aby byla tato problematika předložena v co možná nejkonzistentnější formě. Odboji a jeho jednotlivým formám na Kroměřížsku je navíc věnována velice široká literatura, zejména regionálního významu, což už bylo zmíněno výše. Je také zřejmé, že texty vzniklé v letech 1948 až 1989 nezřídka vyzdvihují roli komunistického odboje proti jiným

jeho složkám, práce vzniklé v pozdějších letech se pak k němu staví povětšinou dosti rezervovaně. Kapitulu, která se fenoménu odboje věnuje, je nezbytné vnímat spíše jen jako určitý náčrt a základní charakteristiku, než podrobný přehled dané záležitosti. Ta by totiž sama o sobě mohla být tématem konkrétní diplomové práce.

2. PO HLAVĚ DO PROTEKTORÁTU

Od 1. října 1938 byla Kroměříž součástí Česko-Slovenské republiky, která však častěji bývá označována jako tzv. Druhá republika. To se ovšem změnilo v březnu roku 1939. Po známé berlínské schůzce¹ Adolfa Hitlera s prezidentem Česko-Slovenska Emilem Háchou a ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským, na které čeští politici nebyli schopni odolat tvrdému nátlaku a výhrůžkám německého kancléře, a navzdory ústavě a bez nutného souhlasu parlamentu, byla vydána česká státní samostatnost Třetí říši. Sluší se poznamenat, že jen několik málo hodin předtím vznikl samostatný Slovenský štát.²

Německá branná moc však na Háchův podpis na dokumentu, který měl pro naši zemi nedozírné následky, nečekala a už 14. března započala s obsazováním Moravské Ostravy či Místku, kde dokonce došlo k ozbrojenému střetu mezi posádkou místních kasáren a vojáky wehrmachtu, který byl zastaven až z rozkazu nejvyššího velení, od kterého dostali čeští vojáci rozkaz ke kapitulaci.³

15. března 1939, ve 4.30 ráno, obdržel Okresní úřad v Kroměříži, podobně jako ostatní úřady po celé zemi, telefonograf od Zemského úřadu v Brně s následujícím sdělením: *„15. března 1939 v 6 hod. ráno obsadí německé vojsko naše území a to všemi směry, aby odzbrojilo naši armádu. Nesetká-li se nikde s odporem, bude obsazení jen přechodné a bude nám dána možnost autonomie. Setká-li se*

¹ Schůzka se konala v noci ze 14. na 15. března 1939, zhruba od 1.15 do 4.00 a prezident Hácha s ministrem Chvalkovským byli donuceni podepsat tzv. Prohlášení německé a česko-slovenské vlády, kterým vložili osud českého národa a země do rukou vůdce Německé říše.

² Jeho vznik na území pomnichovského Slovenska byl odsouhlasen Slovenským sněmem krátce po poledni 14. března 1939. Tomuto souhlasu předcházela 13. března schůzka Hitlera s Jozefem Tisem, zástupcem předsedy Slovenské ľudové strany, a Ferdinandem Ďurčanským, budoucím ministrem zahraničí Slovenského štátu, v Berlíně, na které byli oba slovenští politici de facto postaveni před hotovou věc. Buď vyhlásí samostatný stát, jehož hranice budou Německem garantovány, nebo bude slovenské území okupováno Maďary, případně i Poláky.

³ O obsazování území na severu Moravy se dozvědělo i vojsko v Kroměříži, které jak na velitelství divize, tak i v obou kroměřížských kasárnách, okamžitě začalo likvidovat důležité dokumenty.

armáda se sebemenším odporem, bude to mítí vzápětí nejkrutější následky. Vyrozumějte ihned všechny orgány a úřady, aby nekladly odpor nebo překážky a všem rozkazům vojska vyhovte bez výhrad a zdráhání.

Působte v tomto směru na obyvatelstvo, uvědomte starosty obcí a jiné v místě vlivné osobnosti, aby se za všech okolností přičinili, aby postupujícímu vojsku nikdo se neprotivil ani slovem, ani skutkem.

Bude-li vojsko chtít odzbrojit četnictvo a policii, budiž mu vyhověno a zbraně vydány.

Civilní úřady zůstanou na místech a úřadují dále, pokud velitel vojska neučiní jiná opatření.“⁴

Od časného rána vysílal rozhlas prakticky totožný rozkaz prezidenta republiky. Ve školách jej uslyšeli žáci z úst učitelů či prostřednictvím školního rozhlasu a bylo apelováno na jejich věrnost českému národu. Také továrenské rozhlasové nezahálely a informovaly dělníky o nastalé situaci.

Velmi brzy se také objevila první akce spontánního odporu obyvatelstva. V 8.45 totiž bylo kroměřížské policii nahlášeno, že z budovy Kasína na Riegerově náměstí byl stržen prapor s hákovým křížem.

„Na základě tohoto oznámení dostavil se rychle na místo samé vrchní policejní komisař Trávníček a policejní strážník Němeček a o věci sepsán byl protokol jak následuje: V 8.45 hod. strhl jistý vojín vyvěšený prapor z budovy Kasína, který tam byl vyvěšen spolkem Casinoverein v Kroměříži. Na prapoře byl hákovitý kříž. Prapor dosahoval svým spodním koncem až k chodníku, takže prapor tento mohl vyšší člověk snadno dosáhnouti. Po stržení praporu na chodník, vzdálil se neznámý vojín, pak proskočil k praporu na zemi neznámý civilista a počal po něm šlapati.“⁵

⁴ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851–1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 64.

⁵ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851–1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 64.

Velmi záhy se po Kroměříži rozkřikly zvěsti, že byl voják, příslušející k místní posádce, zastřelen. Realita však byla podstatně odlišná. Vojín byl zadržen v zajišťovací vazbě a bylo na něj učiněno trestní oznámení u Vojenského soudu v Olomouci. Jaký byl jeho další osud nám však archivní prameny neříkají.

V pošmourném a nevlídném dopoledni také došlo k tomu, co už všichni obyvatelé Kroměříže očekávali. Mezi jedenáctou a dvanáctou hodinou vstoupilo do města od východu německé vojsko, nejdříve motorizovaná jednotka a hned vzápětí i pěchota. Danou situaci samozřejmě reflektoval i tehdejší tisk: *„Ráno toho dne nevymizí žádnému Čechovi z paměti. Bylo to zasněžené ráno, studený vítr fičel. Málokdy se u nás stane, aby v půli března bylo tak nepříznivé počasí. Jako by příroda byla v souzvuku s oněmi zprávami, které šířily rozhlasové stanice. A celý den byl takový studený, nepříjemně drsný. Na náměstí bylo dost lidí, hlavně z venkova. Na stavbách byla zastavena práce, tak lidé šli se podívat, jak vypadají němečtí vojáci, o kterých se povídalo, že dopoledne přijedou do Kroměříže. Kolem 11. hodiny vjel do nádraží pomalu německý obrněný vlak a kolem 12. hodiny přijížděly na náměstí směrem od Hulína motocykly a auta s německými vojáky. Obyvatelé němě přihlíželi vstupu německé okupační armády do kroměřížských ulic. Naposledy vidělo naše město pruské vojáky po Rakouskem prohrané válce roku 1866. Velitelství si zřídili v hotelu Simon, kde je také ubytována část mužstva, které se brzo rozptýlilo po městě a věnovalo pozornost hlavně výkladům s poživatinami, látkami a obuví. Chovají se korektně a také obyvatelstvo, poslušno vyhlášky starosty města, zachovává klid.“*⁶

„Nově stanovený zemský velitel moravský, německý generál List, poslal na Kroměříž nájezdníků jako kobylek. Hned po obsazení města se objevily na ulicích plakáty s dvojím

⁶ Hlas lidu, 18. března 1939, č. 21, s. 6.

textem, německým a potom bídným překladem do češtiny, se spoustou mluvnických a pravopisných chyb. Zemský velitel moravský v nich vyhlášoval výjimečný stav a vyhrožoval bezohledným zakročením proti těm, kdo by nějak porušili pořádek a vystoupili proti Němcům.“⁷

Hlavním tábořištěm německých vojáků se stalo Husovo náměstí, ale vzhledem k jeho nedostačující kapacitě byli příslušníci wehrmachtu rozptýleni takřka po celém městě, ve kterém se záhy chovali jako doma. Mnozí z kroměřížských Němců své krajany srdečně vítali. Vojáci vzali útokem hospody, nálevny, cukrárny, pekařství a uzenářství a, i vzhledem k pro ně výhodnému kurzu koruny vůči marce, se jali konzumovat takřka vše, co jim zrovna přišlo pod ruku. Jak Voříšek,⁸ tak i Dubovský,⁹ píší ve svých textech o tom, že následně musely jak posádková, tak i okresní nemocnice léčit zkažené žaludky Němců, ovšem z dnešního pohledu se tato informace jeví přinejmenším dosti přibarveně.

Avšak nejen lahůdky a alkohol se ocitly bezprostředně po obsazení města v zorném poli Němců. Samozřejmě je zajímalo také místní vojsko. Kroměříž byla v té době sídlem velitelství divize a vojenských útvarů, které dlely v nových kasárnách u hřbitova a ve starších Žižkových kasárnách.¹⁰ Nacističtí důstojníci vtrhli do místnosti štábu a žádali veškeré dokumenty, seznamy a plány. Jak však bylo naznačeno již výše, veškerá relevantní akta už byla dávno zničena a tak byly odevzdány německému veliteli, majoru Müllerovi, jen víceméně nepodstatné spisy a inventář budov. V podstatě tak odešli Němci s nepořízenou. Dokonce v nastalém zmatku zapomněli na zabavení veškerého zbrojního arsenálu. „*To umožnilo v kroměřížských kasárnách u hřbitova přemístit*

⁷ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 13-14.

⁸ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 14.

⁹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 16.

¹⁰ Českým velitelem posádky byl brigádní generál Josef Zmek, velitelem 3. pěšího pluku plukovník Benedikt Beneš a velitelem 2. zákopnického pluku pak plukovník Polívka.

do spolehlivého úkrytu část pistolí, pušek a 27 lehkých kulometů. Kasárna přebírali Němci až druhý den.“¹¹

Nejen německé vojsko však přibýlo do Kroměříže. V jejich patách přišlo do města i gestapo, německá tajná státní policie, které se nejdříve usídlilo v budově tehdejší reálky, dnešní pedagogické školy, poté pak v domě advokáta Briefa, který se nacházel naproti okresnímu soudu. Velitelem kroměřížského gestapa byl Martin Wannags, rodák z Memelu.¹² Voříšek dále uvádí, že: *„Podle záznamů odbojové organizace „Obrany národa“ působili v Kroměříži ještě gestapáci Friedrich Garmann, Johann Ringholz, Johann Greifeneder, Gehl a Reisenger, všichni příslušníci vídeňské policie a Gerhard Geppert, původem z Berlína. Garmann a Geppert byli v Olomouci po květnu 1945 popraveni.“¹³*

Německá tajná státní policie také záhy zahájila svou nechvalně proslulou činnost. Už během března a na začátku dubna zatkla několik kroměřížských komunistů, o nichž bude pojednáno v kapitole věnující se odbojové činnosti. 12. dubna byl pak za útok na příslušníka SA zadržen Vladimír Vybíral, devatenáctiletý mladík, který se po dlouholetém věznění do Kroměříže vrátil až po osvobození.

Gestapu nadřazená organizace, tzv. Sicherheitsdienst (SD), v Kroměříži neúřadovala. Město spadalo nejdříve pod pravomoc olomoucké SD, od podzimu 1942 pak pod přerovskou služebnu. Mezi kroměřížskými Němci se tu dříve, tu později, objevilo několik konfidentů SD, kteří spolupracovali s olomouckým velitelstvím i přerovskou služebnou SD. Dubovský uvádí sedm jmen těchto donašečů: Rzikowsky, Penka, Humplík, Chabek, Koblischek, Fleck a Semsch.¹⁴ S některými z těchto jmen se nesetkáváme naposledy. *„Podávali o našich lidech zprávy a usnadňovali gestapu práci. Nejprve to byly*

¹¹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 16.

¹² Litevský přístav, známý spíše pod názvem Klajpeda.

¹³ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 14.

¹⁴ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 16.

prohlídky, pátrající po seznamech členů různých spolků, po korespondenci a spisech. Zatím však nikoho nezatkli. Za Němce se postavila jen malá část obyvatelstva, především takzvaní „vlajkaři“, pojmenovaní podle časopisu Vlajka, ze kterých vznikly „Zelené kříže“. Jejich zakladatelem byl Rudolf Mlčoch,¹⁵ posádkový velitel Prahy po převratu v roce 1918, který byl později degradovaný.“¹⁶

Schupo, německá ochranná policie, se ubytovalo ve škole na Komenského náměstí, avšak po vypuknutí druhé světové války odjelo na polskou frontu. Vystřídáno pak bylo německým polním četnictvem, to však pracovalo na okresním úřadě.

Příchozí Němci se samozřejmě snažili naklonit na svou stranu i obyčejné obyvatele města. Tzv. Deutsche Volkswohlfahrt, německá lidová jízda dobrodiní, která se objevila v Kroměříži společně s vojskem, rozdávala obyvatelům zdarma stravu, na což zejména některé české ženy slyšely. Jestli pak jídlo skutečně končilo v útrobach domácího zvířectva, jak shodně uvádí Voříšek¹⁷ i Dubovský¹⁸, je otázkou.

Od čtvrtka 16. března byla na mnoha místech Kroměříže vylepena vyhláška, která až do odvolání zakazovala obyvatelstvu vycházet od 21. hodiny až do 6. hodiny ranní¹⁹. Od 21 hodin také musely být uzavřeny hostince, restaurace a kavárny. Zároveň nesměly být konány žádné schůze, tábory a zakázáno bylo veškeré shromažďování. Lidé byli důrazně varováni před jakýmkoliv provokacemi a nerozvážnostmi,

¹⁵ Dle archivních materiálů z října 1939 (MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 67) se ve skutečnosti jednalo o Františka Mikuláše Mlčocha, narozeného dne 15. 4. 1888 v Uhřetichovicích, zakladatele Národní socialistické strany dělnické a rolnické, která však dle tehdejšího právního výkladu neexistovala a nebyla oprávněna získávat členy. Strana v Kroměříži a okolí rozšiřovala ilegální letáky, na kterých byl rezítkem zelené barvy vytištěn hákový kříž. Kromě Mlčocha se na jejich distribuci podíleli Otto Fichtner, zámecký učeň z Kroměříže, Rudolf Navrátil, četnický strážmistr ve výslužbě z Chropyně, stolař Antonín Hladůvka z Kroměříže a četnický strážmistr ve výslužbě Josef Hejda. Tito také pomáhali Mlčochovi se získáváním nových členů hnutí.

¹⁶ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 16-17.

¹⁷ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 17.

¹⁸ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 17.

¹⁹ To se netýkalo dělnictva jdoucího do práce či z práce a zaměstnanců pracujících v oblasti zásobování města.

jež by byly vzápětí nejpřísněji potrestány. Zejména říšská vlajka požívala dle vyvěšeného textu výsostné ochrany úřadů a jakýkoliv čin proti ní by byl krutě ztrestán. Na základě vyhlášky tak museli Kroměřížané zapomenout na plánované přednášky, kina mohla uvádět pouze odpolední představení, dokonce musel být znovu odložen koncert Pěveckého sdružení moravských učitelů, který měl být oslavou 35. výročí jejich činnosti v jejich domovském městě. Poprvé byl odložen v září 1938 v souvislosti s uzavřením tzv. Mnichovské dohody, v souvislosti s příchodem okupačních vojsk musel být koncert odložen opět.²⁰

Naopak koncertovat se jali příšedší Němci. „*Hudba okupační armády v Kroměříži absolvuje denně dva veřejné koncerty na Masarykově náměstí a to dopoledne i odpoledne. Důvěru německých okupačních orgánů získalo si občanstvo města Kroměříže i okresu již v prvé dny obsazení. Důstojné vystupování občanstva, ochotná spolupráce městské rady a okresního úřadu a zejména klid, s jakým byla přijata německá armáda, je dnes správně chápána i veliteli okupačních armád, kteří odvolali již ohlášený noční klid hned v první den.*“²¹

Po příchodu německých vojsk byla ve městě nastolena i nová civilní správa na okresním úřadě. Zřízen byl nový velký správní obvod sestávající se z dosavadních tří politických okresů (konkrétně se jednalo o okresy Kroměříž, Vyškov a Kyjov) se sídlem správy v Kroměříži.

Je nutné zmínit, že první měsíc okupace byl ve znamení tzv. vojenské správy, kdy z důvodů uklidnění nastalé situace byla na zabraných územích výkonná moc svěřena armádě. Přestože už 18. března 1939 jmenoval Adolf Hitler do funkce říšského protektora Konstantina von Neuratha a jeho poradcem ve funkci státního tajemníka Karla Hermanna Franka, tito se

²⁰ Koncert se nakonec konal až v neděli 9. 4. 1939 od 14.30 odpoledne na Nadsklepí.

²¹ Svoboda, 23. března 1939, č. 70, s. 5.

reálně ujali svých funkcí v plném rozsahu až 16. dubna 1939, tedy až po skončení přechodného měsíčního období zmiňované vojenské správy.

I v Kroměříži, podobně jako v jiných protektorátních městech, se záhy objevila řada protižidovských opatření. Aby německé vojsko nenakupovalo v židovských obchodech, ocitly se v pátek 17. 3. za výklady mnoha krámů nápisy „Jüdisches Geschäft“. Ty o týden později zmizely a namísto toho byly nežidovským obchodníkům prodávány za 50 haléřů nálepky s německo-českým textem „Arisches Geschäft – Arijský obchod“, kterými pak byly některé prodejny označeny.

„Ve čtvrtední schůzi (23. 3. 1939) městského zastupitelstva apeloval starosta města na přítomné, aby nabádali obyvatelstvo ke klidu a pevnou vůlí nezažívali nikomu příčinu k zákrokům. Varoval před neoprávněným zvyšováním cen, konstatoval, že dosud se v našem městě takové případy nevyskytly. Připomínal, že zvláště dnes je nutno se ujímat chudiny a pomáhat jeden druhému.“²²

Takřka denně byly počátkem okupace zaplavovány ulice města nově vylepenými vyhláškami a Kroměřížané byli nabádáni k jejich obezřetné četbě, aby se jejich neznalostí a s tím souvisejícími případnými přestupky proti jejich znění nevystavovali do nebezpečí konfliktu s odpovědnými úřady. Obyvatelé Kroměříže tak byli kupříkladu varováni před strháváním a ničením českoněmeckých nápisů o směru jízdy vpravo.²³ Další vyhláška upozorňovala obchodníky na nutnost označit veškeré prodávané zboží cenovkami a dále také varovala před bezdůvodným zvyšováním cen. Jednou z následných vyhlášek pak bylo nařízení velitele VIII. armádního sboru v Olomouci o povinném odevzdávání neprávem držných zbraní, součástí, vojenských stejnokrojů české armády apod.

²² Hlas lidu, 25. března 1939, č. 23, s. 6.

²³ Až do vzniku protektorátu se jezdilo vlevo, podobně jak je tomu dnes kupříkladu ve Velké Británii.

Zajímavé jsou demografické a hospodářské informace, které podával 27. března 1939 Okresní úřad v Kroměříži vrchnímu zemskému radovi²⁴. Z těch mj. vyplývá, že ve městě Kroměříži žilo tehdy 18 546 obyvatel, z nichž 506 se hlásilo k německé národnosti. V politickém okrese Kroměříž se pak nacházelo 66 751 obyvatel, z nichž národnosti německé bylo 650, národnosti židovské pak 239, ačkoliv k židovskému náboženství se přihlásilo 431 lidí. Z toho jasně vyplývá, že judaismus byl živý i mezi Čechy a Němci. Uprchlíků z území Sudet pak bylo na Kroměřížsku 521.

Z informací ekonomického zaměření zaujme zejména stav nezaměstnanosti k 15. březnu 1939, kterou trpělo v okrese celkem 715 osob. Dále se dozvídáme, že: „*Polit. okres Kroměříž jest převážně zemědělský, v procentech jest 84% zemědělců, 1% osob zaměstnaných v lesním hospodářství, 4% v průmyslu a 11% se věnuje obchodu a živnostem.*“²⁵ V Kroměříži samé lze z význačnějších průmyslových podniků zmínit snad jen cukrovar, továrnu na výbušné motory Ig. Lorenz, továrnu na zámky a nástroje K. Mertl, koželužnu firmy Hoza a továrnu na elektrické zapalovače Magneton.

Pomyslnou tečkou za prvními týdny okupace bylo, když záplavy německé vojenské automobilové techniky, které po 3 týdny od osudného 15. března hyzdily Masarykovo a Husovo náměstí, nakonec opustily území města. S nimi odešlo též německé vojsko, dlící v Kroměříži také od prvního dne okupace. V pondělí 17. 4. 1939 zaujali jejich místo příslušníci bavorského pluku, kteří vlakem přicestovali do města.

²⁴ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 1081, kart. č. 378.

²⁵ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 1081, kart. č. 378.

3. PRVNÍ LÉTA OKUPACE

3.1 Život města z pohledu politiky a správy

24. dubnem 1939 byla v protektorátě nastolena nová všeobecná vnitřní říšská správa. Vzniklo 19 oberlandrátů, tedy obvodů vrchního zemského rady. 12 z nich se nacházelo na území Čech²⁶, 7 jich pak bylo situováno na Moravě. Kroměříž se stala jedním z moravských sídel těchto obvodů²⁷ a podléhaly jí bývalé politické okresy Kroměříž, Vyškov, Holešov a Valašské Meziříčí.

Nesmíme opomenout zmínit, že v prvních letech existence protektorátu fungoval model organizace veřejné moci dvoj kolejně²⁸. To znamená, že vedle civilní okupační správy, v jejímž čele stál říšský protektor Konstantin von Neurath, existovaly také autonomní orgány, jejichž nejvyšším představitelem byl úřad státního prezidenta, který obhospodařoval Emil Hácha.²⁹

Vraťme se nyní ale zpět do samotné Kroměříže. Vzhledem ke krajně nepříznivým okolnostem se museli její obyvatelé vzdát tradičních oslav 1. máje. Žádné shromáždění se konat nemohlo a také praporová výzdoba byla proti minulým letům mnohem skromnější. Jen státní a veřejné budovy ozdobily prapory v barvách protektorátu a říše, na několika soukromých domech byly vyvěšeny státní vlajky.

Během dubna a května pokračovalo kroměřížské gestapo v zatýkání Němcům nepohodlných osob. Tentokrát si vzalo na mušku mj. interbrigadisty ze španělské občanské války.

²⁶ Jejich sídly byly České Budějovice, Německý Brod, Jičín, Kladno, Klatovy, Kolín, Hradec Králové, Mělník, Pardubice, Plzeň, Praha a Tábor.

²⁷ Dále se pak ještě jednalo o Brno, Jihlavu, Moravskou Ostravu, Olomouc, Prostějov a Zlín.

²⁸ To začal od druhé poloviny roku 1941 výrazně měnit zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich.

²⁹ Více viz: Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha 2002, s. 47-63.

Jeho spárům tak neunikli Metoděj Mihal, František Polišenský, František Skřípec či Josef Obadal, který v květnu 1940 podlehl v Buchenwaldu následkům tuberkulózy. 4. května byl zatčen také redaktor Cyril Měrka, zahynuvší v březnu 1943 v Dachau.

Se vznikem Národního souručenství, nacisty povolené politické organizace v Protektorátu Čechy a Morava, které bylo 6. 4. 1939 prohlášeno jedinou povolenou protektorátní politickou stranou a které se mělo stát masovou organizací, v níž by měl výraznou oporu státní prezident i protektorátní vláda, souvisel rozsáhlý nábor členů, jenž proběhl samozřejmě na jaře 1939 i na Kroměřížsku. Jeho výsledky prakticky korespondovaly i s jinými protektorátními oblastmi a z dnešního hlediska se mohou jevit jako takřka neuvěřitelné. V soudním okrese kroměřížském³⁰ i zdouneckém³¹ se přihlásilo 98,4% mužů starších jednadvaceti let. V samotné Kroměříži se pak z celkového počtu 4892 mužů starších 21 let přihlásilo do Národního souručenství celých 4848, což činí 99,1%.

Po veleúspěšném náboru vzniká v Kroměříži místní výbor Národního souručenství³², který se měl zabývat vybudováním nového organizačního života. Na přelomu května a června 1939 vzniká z jeho popudu 9 pracovních komisí: kulturní, živnostensko-obchodní, zemědělská, dělnická, samosprávních, státních a veřejných zaměstnanců, soukromých zaměstnanců, intervenční a organizační. V čele každé komise stál předseda, referentem komise byl pak vždy jeden z členů výboru Národního souručenství. Všichni tito byli jmenováni místním vedoucím

³⁰ 1. dubna 1939 vydal vedoucí výboru Národního souručenství A. Hrubý rozhodnutí o jmenování vedoucích strany Národního souručenství v krajích a okresech. Vedoucím okresu Kroměříž byl jmenován Stanislav Zavadilík, přisedící zemského výboru ze Skaštic u Kroměříže.

³¹ Městečko Zdounky se nachází zhruba 10 kilometrů jihozápadně od Kroměříže.

³² Vedoucím místního výboru byl jmenován Jan Přecechtěl, vrchní ředitel spořitelny, prvním místovedoucím advokát Vl. Barták, druhým místovedoucím rolník Ant. Hrabal, jednatelem továrny a obchodník inž. Plíhal, zapisovatelem cvičný učitel Zd. Roušar, sociálním referentem stolař Aug. Koutský, propagačním referentem katecheta Jos. Konvička, hospodářským úředníkem Boh. Sklenařík a dozorčími vykonavateli obchodníci Jos. Olšák a Boh. Novák. Ustavující schůzi konal výbor v úterý 18. dubna 1939.

vrch. ředitelem Janem Přecechtělem. Město pak bylo rozděleno do 6 okrsků, jejichž správou byli pověřeni jmenovaní důvěrníci.

Národní souručenství však nebylo orientováno pouze na plnoleté obyvatele protektorátu, ale cílilo i na mládež. Podobně jako jinde proběhl tedy také na Kroměřížsku nábor do mládeže Národního souručenství. A i jeho výsledek byl nesmírně příznivý. V soudním okrese kroměřížském bylo z celkových 41 obcí dosaženo stoprocentní úspěšnosti hned ve 28 z nich. V Kroměříži samotné se ze 638 hochů a 577 děvčat nepřihlásilo pouze 5 hochů a 5 děvčat, což činí takřka 99,2%, což je i tak číslo úctyhodné.

9. července se konala v kroměřížském domě ve Sladovných veřejná schůze fašistů, kteří se sdružovali kolem časopisu Vlajka. Svolal ji Zdeněk Vaněk, lékárník z Chropyně, a Robert Šmíd, dámský krejčí z Kroměříže. Schůzi bylo přítomno na 130 lidí, většinou se jednalo o zvědavce z řad kroměřížského obyvatelstva.

S koncem července dochází k definitivní likvidaci československé armády, alespoň tedy útvarů zbraní a služeb, úřadů a ústavů, velitelství divizí. Tato likvidace postihla mj. i kroměřížský ženijní pluk v čele s plukovníkem Polívkou. Velitelství říšské branné moci byl odevzdán plukovní památník padlých. Této smutné události se účastnil nejen plukovník Polívka, ale i hejtman Forter, zástupce okupačních armád, či delegace zástupců městské rady včetně starosty Jedličky. V souvislosti s likvidací zmíněného ženijního pluku a pěšího pluku Jana Žižky z Trocnova³³ nebylo zapomenuto na kroměřížské muzeum, kterému ženisté věnovali řadu obrazů z různých bojišť, sportovních trofejí či vitrín a skříní, pěší pluk pak svoje plukovní muzeum, které připomínalo historii 3. pluku Jana Žižky.

³³ Po válce vyšla ke 30. výročí založení pluku kniha vzpomínek jeho bývalých příslušníků, viz O dobách dobrých i zlých. Kroměříž 1947.

11. srpna zavítala do Kroměříže vzácná návštěva, a to protektorátní ministr vnitra, generál Josef Ježek. Archivní dokumenty mapují poměrně detailně jeho pobyt ve městě: „Pan ministr vnitra, generál Ježek, doprovázen osobním tajemníkem, zavítal do Kroměříže o 8 hod. 35 min. Doprovázel jej pan zemský president Dr. Čaha a chef presidia vrch. rada pol. správy Dr. Polách. Před budovou okresního úřadu na Masarykově náměstí se panu ministrovi hlásili: zástupce okresního hejtmana, rada pol. správy Janatka, vel. čet. oddělení major četn. Střihavka, okresní četnický velitel npor. Bínek a zástupce velitele místní četnické stanice vrch. strážm. Varhaníček. Pan ministr byl pak uveden do kanceláře přednosty okresního úřadu, kde byl uvítán členem okresního výboru p. Františkem Mikulkou. Pan ministr krátkým projevem odpověděl na uvítací proslov.“³⁴ Dodejme ještě, že po krátkém setkání s dalšími členy okresního výboru včetně starosty Jedličky a činovníky Národního souručenství, nahlédl ministr Ježek do kanceláří okresního úřadu a navštívil také staveniště budovy nového okresního úřadu. Po necelé hodině pobytu v Kroměříži odjel ministr i s doprovodem do Moravského krasu.

Čím dál více se ve veřejném životě začala uplatňovat němčina. „Na nátlak německých úřadů se objevily během srpna 1939 příkazy obchodních a živnostenských komor, aby obchodníci a živnostníci opatřili své obchody dvojjazyčnými nápisy – napřed německým a potom českým. Na nárožích a křižovatkách se objevily orientační tabulky s německo-českými nápisy a rovněž pouliční tabulky byly vyměněny za žlutočerné německo-české.“³⁵

V souvislosti s napadením Polska Německem, ke kterému došlo 1. září 1939, a kterým de facto vypukla druhá světová

³⁴ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 66.

³⁵ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 18.

válka, se opět změnil život všech obyvatel Protektorátu Čechy a Morava, Kroměřížany nevyjímaje. Z nařízení úřadů bylo zavedeno zatemňování, na jehož dodržování se přísně dohlíželo. Domácnosti musely svá okna zakrýt neprůsvitnou látkou či papírem, nesvítilo pouliční osvětlení. To vše z obavy před nálety. V Kroměříži samotné dochází v souvislosti se zatemňováním i k úsměvné skutečnosti, o které píše i denní tisk: *„Z našich ulic a parčíku v Štefánikově třídě zmizely všechny lavky, které denně sloužily jako odpočívadlo starým lidem, pensistům a služkám s dětmi, které se kolem nich batolily. Nyní je vidíte posedávat u země, na cihlové obrubě parčíku. Odstranění lavic, jakož i stojanů pro kola před obchody, bylo nařízeno městskou policií, které prý bylo hlášeno, že někdo z chodců v zatemněném městě narazil na lavici a poranil se. Domníváme se, že odstranění lavek z parčíků a míst, kde byly lavky umístěny mimo obvyklou dráhu chodců, je nevhodné. Snad po tomto upozornění bude rozhodnutí změněno.“*³⁶

Nejen zatemňování bylo důsledkem vypuknutí války. Byly také zavedeny povinné noční hlídky ve městech i v obcích. V Kroměříži sídlily hlídky v budově hasičské strážnice, která se nacházela v Pilařově ulici.

Němečtí okupanti zasáhli i do kroměřížského školství. Od počátku školního roku 1939/1940 fungovala ve městě jejich vlastní obecná a občanská škola situovaná do budovy měšťanské školy Karolíny Světlé³⁷. Důkazem německé drzosti budiž fakt, že si ústav nechali vybavit na obecní náklady.

Počátkem října byl pak pro říšskoněmecké státní příslušníky v obvodu soudních okresů Kroměříž, Zdounky a Holešov zřízen v Kroměříži německý okresní soud. Byl umístěn v bývalém Kasíně na Riegerově náměstí, které už bylo zmiňováno výše v souvislosti se stržením praporu s hákovým

³⁶ Hlas lidu, 16. září 1939, č. 69, s. 6.

³⁷ Nacházela se na dnešní Třídě 1. máje.

křížem. Soud úřadoval každý druhý čtvrtek v měsíci, pakliže zrovna tento den nebyl sváteční.

Koncem listopadu vydává městská rada další vyhlášku, otištěnou také v Hlasu lidu, která obyvatelům Kroměříže sdělovala následující informace: „*V poslední době byly měst. radě předneseny stížnosti z řad našich německých občanů, že se v městě objevují různé závadné nápisy, směřující proti Říši, a že jsou také různým způsobem obtěžovány osoby německé národnosti. Městská rada upozorňuje na své dřívější vyhlášky a na vyhlášky říšských úřadů, varuje mládež jak pracující tak studující před nerozvážnými činy a nabádá všechny obyvatele k rozvaze v každém směru, jelikož následky jak pro pachatele, tak i pro město samo, mohly by býti nedozírné. Proto komu záleží na městu Kroměříži, ať zachová klid a rozvahu. Podepsán nám. starosta A. Svoboda.*“³⁸ V další vyhlášce pak byli Kroměřížané upozorňováni na povinnost zdravit říšské výsostné symboly, ať už se jednalo o prapory, hymny atd.

Z uvedených skutečností jasně vyplývá, že si Němci dávali záležet na germanizaci podrobeného národa. To se projevovalo kupříkladu i tím, že Kroměříž nazývali Kremsierem, z okolních obcí se pak Hradisko mění na Burgenau, Šelešovice na Sulschwitz, Trávník na Träwenik a tak bychom mohli pokračovat i dále. Jedna z prosincových schůzí městského zastupitelstva musela dokonce pod nátlakem nadřízených německých úřadů zrušit jmenování doktora Edvarda Beneše, druhého prezidenta bývalé Československé republiky, čestným občanem města Kroměříže.

Druhý okupační rok přinesl zdánlivě méně závažných okolností do dění v našem městě, přesto se nedá říci, že by byl nezajímavý. Německá okupační moc se snažila upevnit svou pozici v protektorátě a to prakticky na všech frontách.

³⁸ Hlas lidu, 2. prosince 1939, č. 80, s. 4.

8. února 1940 se museli starosta Kroměříže Josef Jedlička a okresní hejtman Karel Kachyňa hlásit v sídle kroměřížského Oberlandrátu, kde na nich byly žádány významné změny v městském zastupitelstvu. Členství v něm se měli vzdát někteří jeho členové, konkrétně Josefa Šabatková, zastupitelka za někdejší sociální demokracii, Cyril Gardavský, řídící učitel a zastupitel za zaniklé Národní sjednocení, soudní úředník Viktor Přikryl, bývalý národní socialista, Bohumil Stavinoha a inženýr Josef Plíhal, kteří oba byli v té době věznění. Že mají jejich místa zaujmout lidé naklonění novým pořádkům muselo být vrchním představitelům města hned jasné.

„Do rady zastupitelstva byli jmenováni tito Němci: Oskar Veit, arcibiskupský hospodářský úředník, Gustav Hiller, berní úředník v. v. a Karel Penka, zahradník. Veit se stal městským radním a dostal v městské radě stavební referát. Zápis o tom končí zapisovatel, tehdejší ředitel městských úřadů Rajmund Foltýn, suchým „vzato na vědomí a provedeno“. „Volbu“ Veitovu do stavebního referátu přikázal Oberlandrat přípisem č. I D 310/40 ze dne 13. března 1940 a byla opět podle zápisu „jednomyslně lístky provedena“. Také ukázka svobody, jak jí rozuměli němečtí fašisté!“³⁹

K této německé trojici přibyli nově také Jan Berák, školní inspektor a Antonín Sušil, který se živil jako zámečnick. Za německou trojici Veit, Hiller a Penka byli dokonce jmenováni i případní náhradníci. Těmi se stali Jan Chabek, vedoucí správce, strojmistr Ferdinand Bělohlávek a Josef Hocketstaller, taktéž vedoucí správce.

Zmínění noví členové zastupitelstva nastoupili na svá místa v kroměřížské městské správě 10. dubna, ve kterých je slavnostně uvítal starosta města. Ten byl také okresním úřadem vyzván, aby vzal nově jmenované členy do slibu,

³⁹ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 25.

který musel sám předčítat a který zněl následovně: „*Slibuji, že budu Vůdce Velkoněmecké říše Adolfa Hitlera jako ochránce Protektorátu Čechy a Morava poslušen, že budu zájmy Velkoněmecké říše k prospěchu Protektorátu Čechy a Morava podporovati, nařízení hlavy Protektorátu Čechy a Morava a jeho vlády plniti, zákony zachovávat a své úřední povinnosti svědomitě zastávati.*“⁴⁰ Tento slib byl pak stvrzen podáním rukou a podpisem zainteresovaných osob. I z těchto řádků je patrné, jak se situace v zemi během jednoho roku proměnila.

Německá klika na městském úřadě se také začala záhy činit. Podařilo se jim dosáhnout zřízení a vybavení německé mateřské školky a obecné školy, kterou umístili do tehdejší školy Karoliny Světlé. Městskou radu přiměli k daru 20 tisíc korun německému Červenému kříži, německá armáda si za nízký peníz pronajala u Těšnovic 57 hektarů půdy.

Personálních změn doznalo také okresní zastupitelstvo, jemuž předsedal okresní hejtman Karel Kachyňa. Místa Josefa Conka a Františka Mikulky nově zaujali Jiří Jenerál a Emil Sedláček.

7. června jsou všichni zaměstnanci státní a veřejné správy nuceni podepsat listinu, ve které slibují věrnost Adolfu Hitlerovi a německé říši. Německý nátlak na občany protektorátu se tak nadále stupňoval.

10. července proběhla tiskem zpráva o zrušení Oberlandrátů Kroměříž a Prostějov. Nařízení říšského protektora nabývalo platnosti už k 1. červenci 1940. Okres Kroměříž tak nově spadal pod působnost olomouckého Oberlandráta.

Úřad Oberlandráta si však stejně v Kroměříži vymínil několik místností v domě na Velkém náměstí. Dále pak nařídil oznamování volných bytů ve městě městské radě, jež tak nově

⁴⁰ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 1154.

musela ustavit bytovou komisi, jejímiž členy byli radní Alois Hrabánek a Oskar Veit. Většina českých majitelů domů radši případné volné byty zamlčovala, jen aby se do nich nenastěhovali Němci.

Samotný olomoucký vrchní zemský rada (oberlandrát) Molsen zavítal do Kroměříže 9. srpna 1940. Po rozmluvě s úředníky okresního úřadu o jejich agendě byl v 10.30 uvítán ve velké zasedací místnosti kroměřížského okresního úřadu za účasti členů okresního výboru, městské rady a zaměstnanců okresního úřadu. Archivní dokumenty dále informují, že: *„Po uvítání promluvil p. Oberlandrat, jak si představuje soužití mezi Němci a Čechy, jakož o tom, jak mají konati své služební povinnosti protektorátní správní úředníci.“*⁴¹ Z Kroměříže se pak oberlandrát zajel podívat na stavbu silnice u Střílek⁴² a také na rekonstrukci silnice v Morkovicích⁴³. Z Kroměříže odjel po 16. hodině.

Nálada ve městě nebyla v tomto období navzdory nejpříjemnějším ročním měsícům příliš dobrá, nepřispívala k ní zejména zahraniční politicko-vojenská situace. Rychlý postup německých vojsk v severní a západní Evropě během jara a léta 1940 způsoboval další vrásky na tvářích obyvatel Kroměříže a vlastně celého protektorátního území.

30. srpna byla v Kroměříži, konkrétně v klubové místnosti hotelu Simon, konána členská schůze Vlajky, které se zúčastnilo asi 25 členů. Probíralo se na ní zatýkání vlajkařů v Praze a také zákaz srazů členů Vlajky. Samotná činnost Vlajky však zakázána nebyla, a tak chropýňský lékárník Vaněk, který schůzi předsedal, mohl nabádat své kolegy k semknutí se v další práci pro Vlajku.

Během podzimu, nejpozději však 31. října, byli nuceni všichni zaměstnanci bez rozdílu předložit tzv. Prohlášení

⁴¹ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 70.

⁴² Obec vzdálená od Kroměříže asi 25 kilometrů jihozápadním směrem.

⁴³ Největší obec v západní části kroměřížského okresu, vzdálená od okresního města zhruba 18 kilometrů.

o rodovém původu, a to řádně podepsané. Němci k prohlášení samozřejmě požadovali i potřebné doklady, mj. křestní (rodný) list, a to jak zaměstnancův, tak i jeho rodičů, prarodičů, oddací list rodičů a prarodičů, byl-li zaměstnanec ženat, pak i jeho oddací list a další doklady od případné manželky a její rodiny. Celkem se mohlo jednat až o neuvěřitelných 17 dokladů. Lhůta k předložení požadovaných dokladů byla stanovena až do konce roku 1941, nebyl-li pak schopen člověk tyto všechny doklady předložit, vypisoval do „Prohlášení“ jen všechny jemu známé údaje. Nesporný důkaz o přesnosti a neúprosnosti německé byrokracie.

V únoru 1941 dochází k další změně v kroměřížském zastupitelstvu. Dle výnosu okresního úřadu zaujal místo odstoupivšího Františka Smolky Jan Chabek, do té doby náhradník a také jeden z nejradikálnějších německých fašistů, jenž si s českým obyvatelstvem rozhodně do noty nepadl.

Během února a také následných měsíců musel kroměřížský okres, včetně města samotného, přijmout desítky nových přistěhovalců. V západní části okresu byli usazováni vystěhovalci z Vyškovska, které mělo být z nezanedbatelné části poněmčeno. Kroměřížsko však začaly zaplavovat také německé děti, které opouštěly oblasti ohrožené bombardováním. V Kroměříži našli chlapci ubytování v novém františkánském konviktu na Lindovce, poté společně s děvčaty ve veřejné odborné škole pro ženská povolání na Švabinského nábřeží a v klášteře na Koperníkově ulici. Vyučovány byly v budově místní reálky.

„Nastaly okázalé průvody po kroměřížských ulicích s bubnováním a pískáním. Již v minulém roce pořádala Hitlerova mládež slavnosti s touto typicky německou hudbou a nošením praporů s „výsostnými znaky“ (tj. s hákovým křížem), jež museli Češi zdravít. Němečtí kluci se drze potloukali se svými dýkami za pasem po ulicích, ale lidé to vše prezírali. K dovršení všeho přibýly ještě 6. května

*do Kroměříže těhotné německé ženy z Porúří, aby tu klidně ztrávily dobu svého těhotenství.*⁴⁴

Další nemilosrdné zprávy na sebe nenechaly dlouho čekat. 12. dubna je zakázána činnost Sokola, což bylo další citelnou ranou do vlasteneckého cítění českých obyvatel. Už na konci roku 1940 byla přitom zastavena činnost Junáka a spousta nejen mladých lidí najednou ztratila jednu z podstatných součástí svého života.

22. června zaútočila německá armáda na Sovětský svaz a tato skutečnost dávala lidem v protektorátě naději, že válka, a potažmo i okupace naší země, bude mít kratšího trvání.

Válečný konflikt těchto velmocí měl však přímé důsledky i u nás doma. V polovině července začali Němci po městě vylepovat plakáty s velkým V, které symbolizovalo latinské slovo viktorie, tj. vítězství. Také obchodníci byli nuceni si toto písmeno malovat do svých výkladů. Němci však nezůstávali jen u toho a na zdi domů, a také jiná nejrůznější místa, vylepovali i další plakáty s rozličnými hesly, která hlásala velikost a očekávané vítězství Německa pro blaho celé Evropy.

K dalším změnám ve městě došlo zanedlouho, jak nás o tom informují některé archivní dokumenty: *„Okresní úřad vyzval městskou radu, aby neprodleně učinila opatření, aby místní kino /divadlo/ po případě význačnější hotel, nebo významnější ulice byly pojmenovány jménem „Viktoria“. V důsledku toho usnesla se městská rada v sedění dne 1. VIII. 1941 jmenovati městské kino „Městským kinem Viktoria“ a náměstí Husovo „náměstí Viktoria“.*⁴⁵

K německé propagandě se připojila i kroměřížská organizace Vlajky, která do výkladu jednoho z obchodů

⁴⁴ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 29.

⁴⁵ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 1155.

na Kovářské ulici nainstalovala rozměrnou mapu východní Evropy, na které byla vyznačena linie válečné fronty.

I přes složitou situaci v zahraničí, stejně jako u nás, nebyla v Kroměříži nouze o zajímavé činy našich obyvatel, kteří jejich prostřednictvím jasně vyjadřovali svůj názor na Němce. Tak třeba 29. června neváhal Emil Pluhař, kroměřížský dělník, vykonat svou velkou tělesnou potřebu ve vchodu do úřadovny kroměřížského gestapa. Přestože se může daný incident jevit komicky, pro pachatele měl fatální důsledky. V roce 1942 zahynul v koncentračním táboře Mauthausen.

Dalším vpravdě zajímavým a též do jisté míry kuriózním případem pak bylo neustálé znečišťování pliváním na výkladní skříň firmy J. Höcketstaller, tedy firmy budoucího německého zastupitele města Kroměříže, ve které byla vyvěšována různá oznámení NSDAP a jejích složek. Městská policie tak musela tomuto krámu věnovat zvýšenou pozornost.

17. září je na schůzi městského zastupitelstva přijata rezignace jeho dosavadního člena Karla Penky, který se nově stává členem okresního výboru. Na jím uvolněné místo se z pozice náhradníka dostává právě Josef Höcketstaller. Němci tak ještě více posílili své pozice v zastupitelstvu.

3.2 Postavení Židů

O prvních krocích Němců proti Židům je krátce pojednáno už v předchozí kapitole. Ne vždy však byli ve svém antisemitistickém tlaku Němci osamoceni, přidávali se i někteří čeští lidé.

K odsouzeníhodnému činu, alespoň viděno optikou dnešního člověka, došlo v noci z 15. na 16. července 1939, kdy se dva pachatelé pokusili vyhodit do vzduchu židovskou synagogu. O incidentu informuje následovně Večerník Národní práce:

*„V noci ze soboty na neděli byl na židovském hřbitově v Kroměříži spáchán pokus zničit třaskavinou obřadní síň. Třaskavina vybuchla pravděpodobně dříve než měla a jednoho pachatele roztrhala na kusy. Pachatelé byli patrně dva a přijeli na místo činu osobním autem evidenční značky Č-29.563, které nechali stát asi 400 m od hřbitova. U mrtvoly pachatele byly nalezeny klíče od auta. Podle dokladů v autu byla totožnost majitele zjištěna. Je to fotograf Josef Kaucký, bytem v Sázavě 125, okres Kutná Hora. Výbuchem třaskaviny bylo částečně poškozeno zdivo a také dveře obřadní síně.“*⁴⁶ F. Voříšek v souvislosti s Kauckým uvádí, že se jednalo o českého fašistu, jehož skutek odsuzovali i ti čeští lidé, kteří před válkou vystupovali proti židům.⁴⁷ O tom, že v momentě tohoto útoku ještě válka nevypukla samozřejmě víme.

V sobotu 26. srpna v dopoledních hodinách vydává okresní úřad novou protižidovskou vyhlášku, která okamžitě vzbudila v kroměřížských ulicích značný rozruch. V této vyhlášce o nearijcích je stanoveno, že tito nesmějí navštěvovat kaváren, restaurací, biografů (s výjimkou čtvrtěčných a sobotních odpoledních představení), divadel, koncertů či jiných zábavních představení, veřejných plováren a lázní (kromě pondělí). Dále jim pak byl zapovězen vstup do Podzámecké a Květné zahrady a také do Bezručova sadu. Nemocnice, léčebné ústavy, chorobince, chudobince, sanatoria apod. byly nabádány, aby pokud možno upravily provoz ve svých místnostech a zařízeních tak, aby nebyly současně užívány Židy a nežidy, respektive aby bylo zajištěno odloučené bydlení Židů a nežidů. Šlo o další krok uplatňování tzv. norimberských zákonů v praxi i na našem území. Jelikož nabyla vyhláška vylepením okamžité platnosti, je nasnadě,

⁴⁶ Večerník Národní práce, 18. července 1939, č. 161, s. 2.

⁴⁷ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 18.

že v sobotu večer byly již kroměřížské restaurace a kavárny bez židovských návštěvníků.

I během druhého okupačního roku se nadále zhoršovalo postavení židovské menšiny, a to jak v rámci města, tak také v rámci celého protektorátního území.

Během února apeloval úřad vrchního zemského rady, tedy Oberlandrát na kroměřížský okresní úřad, aby byly zrušeny, popřípadě poárijštěny, všechny židovské hostinské koncese.

„11. července byly Židům na základě nařízení říšského protektora vzaty obchody a svěřeny zatímním správcům, z největší části zase lidem pohodlným nacistickému režimu. Jen v málo případech se dohodli židovští majitelé se svými zaměstnanci, kteří pak vedli závod dále. Nařízení se týkalo ve městě jedenadvaceti obchodů, dvou zemědělských usedlostí, tří lékařů a dvou advokátů.“⁴⁸

Nedlouho poté byly kroměřížským Židům stanoveny nákupní hodiny v obchodech. Na základě vyhlášky vydané okresním úřadem byla nákupní doba pro Židy stanovena ve všech obchodech na území města od 10 do 12 a od 15 do 17 hodin. Mimo tuto dobu bylo Židům v Kroměříži zakázáno nakupovat v obchodech a živnostech, a to všeho druhu.

12. srpna adresoval Zemský úřad v Brně všem okresním úřadům, ten kroměřížský nevyjímaje, oběžník, který zakazoval školám s českým vyučovacím jazykem přijímat židovské žáky od počátku školního roku 1940/1941. V dokumentu mj. zazní: *„S platností od počátku školního roku 1940/41 nesmějí býti židovští žáci přijímáni do českých škol jakéhokoliv druhu, a to jak do škol veřejných, tak i do nežidovských škol soukromých. Židovští žáci, kteří takové školy toho času již navštěvují, buďtež počátkem školního roku 1940/41 z účasti na vyučování vyloučeni.“⁴⁹*

⁴⁸ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 26.

⁴⁹ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 1136, kart. č. 479.

V říjnu bylo rozhodnuto o tom, že Židé musí nosit zvláštní odznaky, dobře známé žluté židovské hvězdy, nesmějí být členy Národního souručenství a členům této organizace byl nadále styk se židovskými obyvateli protektorátu zakázán.

10. prosince zasedala městská rada, na které bylo usneseno, že starý židovský hřbitov stojí v cestě regulačnímu plánu a rozšíření města, zejména, když kroměřížští Židé disponují hřbitovem novým, a židovská náboženská obec byla vyzvána, aby zaujala stanovisko k jeho zrušení. Zároveň se hřbitovem měl být zrušen i židovský templ, který se již nepoužíval k bohoslužbám. Ve stejné radě pak bylo rozhodnuto o tom, aby byli všichni Židé přestěhováni do jednoho místa, nejlépe ulice, a v této souvislosti bylo o spolupráci požádáno i gestapo. Že během následujících měsíců došlo jak ke zrušení hřbitova, tak i k soustředění kroměřížského židovstva na jedno místo, asi netřeba rozebírat.

14. prosince byl říšskoněmecké státní policii v Kroměříži předán soupis židovského obyvatelstva, rodin a bytů, který byl prováděn v předchozích dnech.

V prosinci byla také Okresním úřadem v Kroměříži adresována všem městským a obecním radám následující zpráva vě věci odnětí čestného občanství Židům obcemi: *„Na základě výnosu ministerstva vnitra v Praze ze dne 3./XII. 1940 čís. 37577/1940-9 nařizuje okresní úřad v Kroměříži všem obecním radám, aby v případě, že bylo uděleno čestné občanství osobám, které jsou židy ve smyslu § 1 vlád. nař. čís. 136/1940 Sb. z. a n., usnesení obecního zastupitelstva v této věci ihned zrušily. Obce necht' přezkoumají pečlivě své záznamy o udělení čestných občanství a zjistí-li, že čestné občanství bylo uděleno osobám, které jsou židy, necht' svá původní usnesení zruší novým usnesením svých zastupitelstev*

*a to za presence zákonem požadované a bez jakýchkoliv debat a projevů.*⁵⁰

Přestože se v Kroměříži žádného čestného občana židovské národnosti nepodařilo vypátrat a nemusel tak být přítomen zahanbeníhodnému odejmutí tohoto občanství, je toto nařízení dalším důkazem dramatického protižidovského postupu Němců na okupovaném území.

Postavení Židů ve městě se nezlepšilo ani během roku 1941. Ba naopak. Jejich útlak se nadále zvyšoval a byli vytlačováni na samý okraj společnosti, de facto by se dalo říci, že zcela mimo ni.

*„Němci vydávali celou řadu zákonů a omezení, které se týkaly židovského obyvatelstva. Většinou je však nezveřejňovali a předávali je jen ústně předsedovi židovské obce Maxu Färberovi. Proto se písemných dokladů o pronásledování Židů zachovalo málo. /.../ Židům, označeným šesticípými hvězdami s nápisem JUDE, bylo zakázáno cestovat drahou, vstupovat do některých částí města, jako na Velké náměstí a do Kovářské ulice, kde byly lékárny. Nemocní nedostali léky a nesměli do veřejných nemocnicí.*⁵¹

Od února 1941 bylo židovské menšině, jejíž příslušníci byli často nuceně nasazováni na ty nejpodřadnější práce, vyhláškou Okresního úřadu v Kroměříži povoleno nakupovat v arijských obchodech a prodejnách výtěžkových a hospodářských společenstev pouze mezi 15. a 17. hodinou odpolední. Obchodníci museli do výkladů umístit vývěsky, které o této nákupní době pro Židy informovaly.

V protižidovských akcích se angažovali i vlajkaři. Kupříkladu 11. září 1941 vylepili v kroměřížských ulicích drobné letáčky, na nichž stálo následující sdělení: „Označte Židy! VLAJKA.“

⁵⁰ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 2512.

⁵¹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 40-41.

3.3 Hospodářství

21. dubna se konalo první najímání dělníků na práci do říše. Ze 187 přihlášených mužů jich bylo odvedeno 183. K odjezdu jich nakonec o tři dny později nastoupilo 177 a tito byli pod vedením správce okresního úřadu práce v Kroměříži Š. Kočáře dopraveni do Olomouce, odkud pak nastoupili hromadný odjezd s dělníky z ostatních koutů Moravy do Německa. Postupně proběhlo i několik dalších náborů, ale počet dělníků, kteří se na práci do Německa přihlašovali, neustále klesal. Jedním z důvodů byla i vyšší poptávka domácích průmyslových podniků po pracovní síle. Například ke konci května se k dalšímu náboru dostavilo už jen 44 pracovníků, odvedeno jich pak bylo 37.

V červenci bylo město zaplaveno plakáty Mladého národního souručenství, které vyzývaly studenty k pomoci při žňových pracích. V tomto období vůbec vzrůstala v celém státě, nejen v Kroměříži a okolí, poptávka po dělnících, zejména kvalifikovaných, kterých byl pocítován závažný nedostatek. Stále pokračovaly náborů na práci do říše, které měly na tuto skutečnost vliv, stejně jako nebývalý stavební ruch na Kroměřížsku⁵² i ve městě samotném⁵³, což mělo velmi pozitivní vliv na nezaměstnanost, která téměř vymizela.

22. července zasáhla střední a východní Moravu rozsáhlá bouře s vichřicí, které si také na Kroměřížsku vyžádaly velké škody na majetku. Protektorátní tisk se v té souvislosti předháněl v senzačnějších názvech článků, týkajících se této pohromy. Moravské noviny tak mluví o *„Milionových škodách způsobených bouří na Kroměřížsku, Zlínsku*

⁵² V tomto ohledu je nutné zmínit zejména stavbu dálnice na Střílecku. Obec Střílky leží zhruba 25 kilometrů jihozápadně od Kroměříže.

⁵³ Na Kotojedské ulici, podobně jako na rohu ulic Tusarovy (dnes Ztracená ulice) a Staňkovy (dnes ulice Vodní), byly stavěny dva tříposchodové domy, dále pokračovala stavba budovy okresního úřadu na Husově náměstí, budovy obchodní a živnostenské školy na Dykově ulici (dnešní ulice Nábělkova) a budovy obecných škol Boženy Němcové a Jungmanovy na Šrámkově náměstí (dnes nese název U Sýpek). Byla také zahájena výstavba nové budovy okresní nemocenské pojišťovny na rohu Husova náměstí a ulice Svatopluka Čecha. Během roku 1939 v Kroměříži vzniklo více než 300 nových bytů.

a Uherskohradištsku“⁵⁴ či o „Hrůze, která nemá pamětníka“⁵⁵. Hlas lidu přichází s nadpisem „Přes 8 milionů korun škody na Kroměřížsku“⁵⁶, Pozorovatel pak s hlavičkou „Milionové škody na pol. okrese kroměřížském“⁵⁷. Kroměříž samotná naštěstí nebyla postižena tak jako venkov, kde byly největší škody způsobeny zemědělci na úrodě, která byla mnohde takřka úplně zničena. Ve městě došlo vlivem prudkého deště k zatopení mnoha ulic, kanály nestačily vodní masu pohlcovat, vichřice lámala v zahradách ovocné stromy.

Během podzimních měsíců bylo Kroměřížanům zakázáno jezdit soukromými osobními auty bez povolení. Němci se tak snažili ušetřit cenné pohonné hmoty. Už od 1. září 1939 byl zaveden přidělový systém. Lidé se tak nově naučili využívat lístků na mouku, chléb, maso, cukr, tuky a o něco později i na boty, šaty či uhlí.

Také v oblasti hospodářství se Němci velice angažovali. Od 25. února vstoupila v platnost striktní nařízení proti zdražování potravin, čímž byli negativně poznamenáni zejména zemědělci, kteří je tak často museli obcházet, za což jim hrozily vysoké tresty. 15. dubna pak Němci poprvé v okrese rekvírovali, tedy zabavovali, obilí pro vojenské účely a předepisovali osev. Vzhledem k tomu, že Kroměřížsko bylo v té době, a je tomu tak prakticky dodnes, regionem převážně zemědělským, bylo těmito zásahy notně postiženo.

Pozitivně naopak lze hodnotit rozsáhlou stavební činnost ve městě, která přispívala k rychlému rozvoji Kroměříže a k vysoké zaměstnanosti jejích obyvatel.

Od jara bylo upravováno Husovo náměstí, kde bylo zbouráno několik starých domů, na jejichž místě počaly růst čerstvé novostavby. V rámci tohoto náměstí došlo také k přemístění tradiční Ferbínkovy hospody, která patří ke

⁵⁴ Moravské noviny, 25. července 1939, č. 171, s. 2.

⁵⁵ Moravské noviny, 28. července 1939, č. 174, s. 4.

⁵⁶ Hlas lidu, 2. srpna 1939, č. 58, s. 4.

⁵⁷ Pozorovatel, 29. července 1939, č. 30, s. 3.

Kroměříži neodmyslitelně až do dnešních dní. Nově vznikaly také čtvrtě kolmo k silnici ke Kotojedům a vůbec v celém městě rostla spousta nových domů či alespoň přístaveb těch stávajících.

Během jara a léta 1940 probíhala též rekonstrukce budovy kroměřížské radnice. Restauračních prací se ujal akademický sochař E. Harna, který očistil oba historické znaky v průčelí stavby, provedl jejich zajištění před další erozí a obnovil nápisy. Úprav se dočkaly i vnitřní prostory radnice.

V červnu 1940 byl vydán zákaz žebroty ve městě, jelikož se neosvědčilo podělování žebráků almuženkami, které byly obecním úřadem propláceny v hotovosti. Bylo dokonce zakázáno žebrání i na hřbitově či na svatbách, do té doby poměrně hojné. Místní chudí byli nově odkázáni na stálou měsíční podporu, která se pohybovala mezi 150 až 200 korunami.

Rozpočet kroměřížského okresu byl pak v roce 1940 nesmírně zatížen stavbou nových budov, zejména chirurgického pavilonu, v areálu místní okresní veřejné nemocnice. Celková částka, nutná k investici do tohoto projektu, činila dle Moravských novin 6 400 000 korun⁵⁸. Převážnou část peněz, celkem 6 milionů, poskytly peněžní ústavy, zbytek pak penzijní fond nemocnice. Samotná stavba pak vznikala dle návrhu brněnského architekta ing. B. Rozehnalá. Nově tak bylo pacientům k dispozici na 180 lůžek a 6 operačních sálů. Zaměstnanci nemocnice se pak mohli radovat ze zbrusu nové obytné budovy, hospodářských objektů, zahrady a také sadu.

O čím dál tím složitější situaci v hospodářské oblasti na Kroměřížsku svědčí zpráva Obchodního gremia v Kroměříži z 11. září 1940, která byla dodána místnímu okresnímu úřadu⁵⁹. Hovoří mj. o tom, že nákup většiny nejběžnějších a nejvyhledávanějších potravin je velmi obtížný. Továrny a výrobci trpí nedostatkem surovin, importéři na závažné

⁵⁸ Moravské noviny, 16. září 1940, č. 218, s. 2.

⁵⁹ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 1145, kart. č. 494.

potíže či dokonce nemožnost dovozu. Jmenuje dokonce suroviny, kterých se zásadně nedostává nebo nejsou k sehnání vůbec. Z poživatin jsou to např. krupice, kroupy, luštěniny, hrách, sardinky, sýry, citrony, suché švestky, rozinky, mandle, perník, čokoláda, koření ad. Z krmiv chybí zejména kukuřice, ale de facto trpí Kroměřížsko nedostatkem kterýchkoliv krmiv. Z materiálního zboží jsou pak ve zprávě zmíněny drátěné hubky, laky, fermeže, emaily, kalafuna, živice, motouzy, dextrin, klíh a šelak.

V elektropotřebách zůstává situace nezměněna, tzn. nedostatek některých druhů zboží, hlavně drátů, trubek a součástek k instalaci světel vůbec. Podobně vypadá i situace v železářském odvětví. Hutě i velkoobchody dodávají stále omezeně, chybí lité zboží, válcový materiál, ozuby, hmatce či podkovy.

Ani další průmyslové produkty nebyly k mání. V papírnictví papíry, obálky, pryže, v oblasti drogistiky toaletní mýdla, gumové zboží, fotografický materiál. Také textilií je dodáváno do obchodů málo a kupříkladu u kožešin konstatuje zpráva zvýšení cen o 50 až 70%. Příděly uhlí jsou pak považovány za nedostačující, přestože jeho cena zůstává nezvýšena.

Více než dobře tak z předchozích vět vysvítá, že situace v hospodářské oblasti byla pro obyvatele Kroměříže i jejího okolí velmi nepříznivá. Tu nadále prohloubil samotný konec roku 1940, kdy byly zvýšeny úřední ceny zboží o 100% proti roku 1939.

„Rok 1941 byl hospodářsky velmi nepříznivý. Loňská úroda byla velmi malá, protože bylo chladné a deštivé léto a koncem roku 1940 nastala tuhá zima. Němci měli volný přístup ke všem našim hospodářským zdrojům a vykořisťovali nás právě tak, jako druhé obsazené země.

Po dědinách se rozběhly úřední kontroly, aby bděly nad dodávkami obilí. Velmi horlivě se jich účastnili kroměřížští

*a venkovští Němci, kteří si z toho, co našli, vybrali své výpalné a dobře se zásobili. Mnohé německé rodiny měly velké zásoby potravin. Měly také podstatně větší příděly než české rodiny a přednostní právo při nákupech. Kontrol se někdy zúčastnila i Schutzpolizei a vojsko, často je však prováděli naši četníci, takže se dalo přece jen ukrýt značné množství.*⁶⁰

K nepříznivé situaci v okrese, a samozřejmě i ve městě samotném, nepřispěl ani příliv přistěhovalců, který byl zmíněn na předchozích stranách. Neúroda roku 1941 také znamenala nedostatek krmiva pro hospodářská zvířata, od poloviny května byl pocíťován nedostatek masa, kterého se nedostávalo ani na lístky, zvláště, když Němci měli přednostní právo a zvýšené příděly. Spousta českých obyvatel se pomalu začala přibližovat k hranici bídy. Různé byly také postoje českých obchodníků. Mnozí se snažili z Němců dostat co největší částky peněz, jiní se však nezdřáhali kořistit ani na domácím obyvatelstvu.

*„Příděly byly hladové, například osminka namodralého mléka na dospělou osobu a den, chléb takové jakosti, že mnoha lidem způsoboval těžké žaludeční potíže. Někteří, vědomi si toho, že peníze mohou padnout, vymáhali od lidí šperky a vkládali peníze i například do sbírek obrazů. Většinou však naši obchodníci dávali přednost svým kmenovým zákazníkům a Němcům zboží zapírali.*⁶¹

S povděkem byla ve městě kvitována akce na odstranění žebroty, která vypukla už v roce 1940. Veškeří žebráci byli z ulic Kroměříže vytlačeni, a to za pomoci zvláštního chudinského fondu, do něhož v pravidelných časových intervalech přispívali občané, peněžní ústavy či průmyslové podniky. Z tohoto fondu pak město pravidelně vyplácelo starým a potřebným lidem pravidelnou finanční podporu.

⁶⁰ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 28.

⁶¹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 38.

K pomoci nejpotřebnějším sáhla už dříve i kroměřížská Národní pomoc, která pořádala sběry šatstva, polévkové akce, pomáhala finančně i prostřednictvím naturálním nemovitým rodinám, pamatováno bylo i na zdravotně neduživé děti, které byly prostřednictvím Národní pomoci umisťovány v ozdravovnách. Během předchozího roku bylo Národní pomocí ve sběrné akci ve městě vybráno od obyvatel 66 000 korun.

Na jaře a také v letních měsících bylo pokračováno v několika stavebních pracích v ulicích města. Jejich rozsah však proti předchozím dvěma letům zaznamenal znatelný pokles, na čemž největší vinu nesla neustále se komplikující situace v hospodářské oblasti. Přesto však bylo pokračováno v rozsáhlých úpravách Husova náměstí, byla naplánována oprava proslulé kolonády v Květné zahradě, stavělo se několik obytných domů pro méně majetné občany města, dobudovala se kanalizační síť.

Během léta vznikají noční požární hlídky, jejichž prací byl dohled na úrodu. V srpnu jsou také zřízeny sběrný ovoce, které pak bylo distribuováno německé mládeži. Vzhledem k všeobecnému nedostatku mnoha základních potravin a průmyslových výrobků dochází počátkem září k citelnému nárůstu cen. 15. září jsou dokonce zastaveny stavební práce. Nedostávalo se jak materiálu, tak pracovní síly.

Závěrem této podkapitoly můžeme nahlédnout ještě na vývoj v otázce nezaměstnanosti. Začátkem prosince 1939 bylo na kroměřížském okrese 42 nezaměstnaných, v červnu 1940 48 nezaměstnaných, 30. září 1940 evidoval Úřad práce v Kroměříži 28 nezaměstnaných osob. Během zimních měsíců tento stav rapidně rostl, což bylo nesporně zapříčiněno zastavením prací v některých sezónních zaměstnáních, ať už v oblasti zemědělství, stavebnictví apod. Je však zřejmé to, co bylo konstatováno už výše, tzn. že nezaměstnanost

na Kroměřížsku byla během prvních protektorátních let velmi nízká.⁶²

3.4 Školství

Kroměříž byla z historického hlediska vždy městem školám zaslíbeným. To platilo už od dob monarchie a nejinak tomu bylo i před březnovými událostmi roku 1939. Po německé okupaci město stále zůstává jedním z významných edukačních center na Moravě, je však nesporné, že se změnou situací politickou došlo ke změnám i ve školství. Některé z nich (obsazení kroměřížské reálky gestapem, zřízení německé mateřské školky a obecné školy⁶³ či protižidovská opatření na českých školách) byly zmíněny už v předchozích kapitolách.

Ještě než se zaměříme přímo na situaci ve městě samotném, nelze na tomto místě nezmínit dramatické pražské události z podzimu 1939. Po známých bouřích z 28. října, respektive 15. a 17. listopadu, dochází k uzavření českých vysokých škol a nesmlouvavým represím vůči studentstvu. Tato opatření se zásadně dotkla i několika původem kroměřížských vysokoškoláků, konkrétně Vladimíra Macháčka, Miroslava Frajta, Antonína Kemra, Ladislava Furyho a Milana Hurába. Všichni jmenovaní prošli koncentračním táborem Sachsenhausen, který se nacházel přibližně 35 kilometrů severně od Berlína. Někteří z nich se vrátili domů už v roce 1940, jiní až roku 1942. Nemalou roli na jejich návratu nesly neustálé prosby státního prezidenta Dr. Emila Háchy.

V prvních okupačních letech, pomineme-li nyní základní školství, fungovalo ve městě několik významných středních a odborných škol. Z těch nejvýraznějších jmenujme kupříkladu

⁶² Více viz MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 72.

⁶³ Německá obecná škola zahájila výuku 1. srpna 1938, byla umístěna v budově učitelského ústavu a podléhala doзору brněnského inspektorátu. V prvním roce její existence navštěvovalo jednotřídku 24 dětí.

kroměřížskou reálku, která se během let 1941 transformuje na Reálné gymnázium Na Příkopech⁶⁴, dále pak arcibiskupské gymnázium, reálné gymnázium, koedukační ústav učitelský, veřejnou obchodní školu, veřejnou odbornou školu pro ženská povolání a v neposlední řadě také tradiční Zemskou mlékařskou a sýrařskou školu v Kroměříži.

Zřejmě nejzajímavější byla situace kolem budovy reálného gymnázia. V té záhy po březnových dnech nesídlí pouze domovští profesori a učitelé, ale také vyučující a studenti kroměřížské reálky, jejíž budova byla zabrána gestapem. Později dokonce pod střechou reálného gymnázia bude nuceno sídlit i osazenstvo arcibiskupského gymnázia, poněvadž i jeho budova přišla Němcům vhod⁶⁵.

Během letních prázdnin 1939 dochází ke změně školního inspektora pro oblast Kroměřížska. Po dvaceti letech v této pozici odešel do výslužby Jan Berák a jeho místo zaujal Teodor Straka, který do té doby působil jako školní inspektor v Uherském Brodě.

Ještě před prázdninami proběhl zápis chlapců a děvčat do obecných a měštanských škol, z jehož výsledků si můžeme alespoň udělat obrázek, kolik žáků základním školstvím povinných se po letním volna nově hlásilo svým učitelům. Do chlapeckých škol měštanských bylo zapsáno 428 žáků, do dívčích 436 žaček. Obecné školy dívčí si zapsalo 530 žaček, chlapecké pak 554 žáků. Na pomocné škole, kterou Kroměříž také disponovala, bylo zapsáno 64 dětí.

Ale zpět ke školství odbornému a střednímu. Od školního roku 1939/1940 započala výuka na novém františkánském gymnáziu, jehož novostavba byla situována na kroměřížské Lindovce. Budova byla zároveň i sídlem koleje sv. Antonína. Nový ústav vznikl zásluhou pražského spolku Studium.

⁶⁴ Dnes Třída 1. máje.

⁶⁵ Arcibiskupské gymnázium využívalo místností reálného gymnázia k výuce od února 1942. Budova reálného gymnázia později skýtala útočiště nejen pro své studenty, reálku a arcibiskupské gymnázium, ale také pro učitelský ústav s cvičnou školou a odbornou školu pro ženská povolání.

Další nově vzniklou školou pak byla Ošetřovatelská škola v Kroměříži. Tu zřídila v prostorách svého kláštera v Hliníku kongregace Milosrdných sester sv. Kříže. Tato škola, určená právě řádovým sestrám, zahájila vyučování po letních prázdninách v roce 1939. V prvním ročníku se její žacky věnovaly teoretické přípravě, ve druhém pak praktické činnosti, ať už v kroměřížské okresní nemocnici a zemské léčebně pro choromyslné či v nemocnici v Uherském Hradišti.

Na jaře 1940 se dočkali také motoristé. Protektorátním ministerstvem školství a národní osvěty byla totiž po dlouhých jednáních s kroměřížskou městskou radou v nové budově Živnostenské a obchodní školy v Bezručově parku zřízena automobilní škola. Byla určena všem zájemcům, kteří se chtěli naučit řídit auto či motocykl a samozřejmě také naučit běžným opravám. Škola však měla sloužit i k výcviku nových automechaniků, majitelů autoopraven či obsluhovačů čerpadel.

Od druhého okupačního roku byly mladým žákům k dispozici také dvě zbrusu nové obecné školy. Pro chlapce Jungmanova, pro děvčata pak Boženy Němcové na nevelkém náměstí U Sýpek. To však byla jedna z mála pozitivních zpráv, které rok 1940 přinesl.

Těch nepříjemných bylo stále nepoměrně více a týkaly se také škol, kde docházelo k výrazným změnám, které byly jak žákům, tak i většině jejich učitelů proti srsti. O tom píše i Dubovský: *„Bylo vydáno nařízení o zavedení výuky němčiny od 3. třídy v českých obecných školách. Vyšlo několik nařízení o revizi školních knihoven. Správcové knihoven na některých školách zachránili „závadnou“ literaturu, která v úkrytech přečkala válku. Celá řada naukových knih a zejména beletrie zmizela ve sběru starého papíru.“*⁶⁶

Od září byla na školách, ale i na úřadech, zaváděna dvojjazyčná razítka, netřeba zdůrazňovat, že německý text

⁶⁶ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 34-35.

předcházel tomu českému. Ve stejném měsíci bylo také zakázáno užívat učebnice z období Československé republiky.

V první polovině 41. roku pokračovali Němci ve svých zásazích do českého školství a v převýchově vyučujících. Ředitelé škol, profesori a učitelé museli často ve volném čase absolvovat přeškolovací kurzy o německé ideologii a celoročně taktéž pravidelné pracovní kroužky pro pedagogy⁶⁷, na kterých se vyučovalo německé konverzaci a také úřední němčině, neboť školní agenda musela být vedena v jazyce našich utlačovatelů. Když byla v březnu instalována v pražském Národním muzeu výstava Deutsche Grösse⁶⁸, byla drtivá většina učitelů nucena jet ji navštívit. Ušetřena nebyla ani studující mládež. Kromě už zmiňovaných povinných hodin němčiny bylo i učivo dějepisu, zeměpisu, matematiky a samozřejmě i dalších předmětů uzpůsobováno tak, aby co nejvíce vyhovovalo světonázoru okupantů. Každá hodina začínala a končila německým pozdravem, tedy zvednutím pravé ruky, děti se také musely učit německou hymnu.

Na čas se od neustálých školních starostí mohli koncem června odpoutat alepoň vyučující a studenti Živnostenské školy pokračovací v Kroměříži. 22. června jim totiž byla předána do užívání nová školní budova na Dykově ulici⁶⁹. Slavnostního otevření se zúčastnili jak zástupci města, tak i úřadů a některých společenstev.

8. července 1941 přichází přímý rozkaz ze strany školních úřadů, aby byly ze školních knihoven vyřazeny veškeré knihy anglické, ruské a židovské provenience. Souvislost s napadením Sovětského svazu německou armádou je v tomto rozhodnutí jasně patrná.

⁶⁷ Nesly německý název Arbeitsgemeinschaften.

⁶⁸ V překladu Německá velikost.

⁶⁹ Dnešní ulice Nábělkova.

3.5 Kultura

Je více než samozřejmé, že nová životní realita, kterou nastolila okupační moc, měla vliv i na kulturu, která byla pod neustálou kontrolou Němců. Neznamenalo to však, že by byla vytlačena zcela do pozadí. Naopak byla českému obyvatelstvu alespoň částečným lékem na rány, které přinesly roky 1938 a 1939.

Kroměříž, jako starobylé a poměrně významné město, měla i v konání kulturních akcí dlouholetou tradici a v té se snažila pokračovat i po březnových událostech. V dalším textu se tak pokusím nastínit okolnosti alespoň některých nejvýznamnějších kulturních počinů na území města v roce 1939.

14. dubna zavítali do Kroměříže olomoučtí činoherníci a předvedli zde v sále Městského divadla Snížkovu veselohru Příklady táhnou. Jako host vystoupila v představení i členka státní činohry v Praze Růžena Nasková, kterou znalo tehdejší publikum i z několika hraných filmů.

Národní pomoc, sociální instituce Národního souručenství, uspořádala 1. května v Podzámecké zahradě promenádní koncert, jehož výtěžek byl věnován na dobročinné účely.

V pátek 26. května pak spolek Moravan pořádal na Nadsklepí hudební besedu, jejíž součástí byly populární národní zpěvy sólové, ale i mužského a ženského sboru.

10. června pak byl svědkem výrazného koncertu skleník Květné zahrady. Orchestrální sdružení z Brna pod vedením Vlad. Helferta totiž předvedlo kroměřížskému publiku cyklus symfonických básní Má vlast od Bedřicha Smetany. Že se jednalo o skrytý protest proti německé okupaci je nesporné. Hlas lidu komentuje koncert následujícími slovy: „Smetanova Má vlast, zahraná Orchestrálním sdružením z Brna pod taktovkou dr. Vlad. Helferta v sobotu v Kroměříži,

měla ohromný úspěch. Přes 1200 lidí naslouchalo v akusticky dobrém velkém skleníku Květné zahrady jedinečnému výkonu 78 hudebníků, kteří s láskou a vroucím ponořením do díla našeho největšího a nejnárodnějšího muzikanta se vemlouvali do srdcí a duší přítomných. Ať už to byla nejmelodičtější Šárka s Vltavou, či mohutný Tábor nebo ostatní symfonické básně, všechny uváděly krev z nábožného naslouchání do varu a zapalovaly nejnějnější city. Potlesk neměl konce, nadšené a ušlechtilou vášní vznícené obecenstvo si vynutilo opakování Vltavy. Vysoce umělecky hodnotný večer zakončený národní hymnou, kterou obecenstvo doprovázelo zpěvem, byla i národní manifestace, jaké Kroměříž od r. 1918 neviděla!“⁷⁰

Pro dělnictvo a zaměstnanectvo byl v pátek 23. června a v úterý 27. června uspořádán na Nadsklepí zásluhou kroměřížského Národního souručenství velký koncert. Pěvecký sbor Moravan zapěl přítomným posluchačům národní písně, za což byl naplněným sálem odměněn bouřlivým potleskem.

V neděli 6. srpna byl Národní odborovou ústřednou zaměstnaneckou pořádán velký zahradní koncert hudby Kmochovy. Tato kulturní událost se stala místem setkání mnoha zaměstnanců a dělníků z Kroměříže i širokého okolí.

Jednou z největších kulturních událostí roku zhlédli Kroměřížané v ulicích v neděli 13. srpna. Místní Sokol ve spolupráci s Národním souručenstvím totiž na toto datum připravil Den národních tanců, zpěvů a zvyků. O tomto kulturním podniku informovaly kupříkladu Moravské noviny: „Před slavností byl pořádán slavnostní průvod za účasti mnoha krojovaných členů, takže naše krásné kroje se zaskvěly v plné kráse. Průvod pozdravovaly po cestě desetitisíce nadšených diváků, kteří však přesto zachovali kázeň a důstojný klid, čímž ukázali zralost a vyspělost hanáckého lidu. Slavnosti se zúčastnil také starosta města, ředitel J. Jedlička, a členové Národního souručenství. Po slavnosti byla národní

⁷⁰ Hlas lidu, 14. června 1939, č. 45, s. 4.

veselice.“⁷¹ Den národních tanců, zpěvů a zvyků se stal velkou národní manifestací celého Kroměřížska a poukázal na touhu českého obyvatelstva po plné svébytnosti.

V říjnu byla v budově bývalého studentského spolku Milíč na Staňkově ulici⁷² k vidění výstava obrazů akademického malíře Eduarda Světlíka, jejímž tématem byla mizející a rostoucí Kroměříž. Hlas lidu v souvislosti s atraktivní výstavou uvádí: *„Na 70 olejů a akvarelů dává poznati, jak úspěšně se dílo malíře, poněkud tlumených barev, vyvíjí v barevnější a živější chápání světa. Nasvědčuje tomu snad nejlepší obraz výstavy č. 47 (Riegrovo náměstí v zimě). Pro Kroměřížany je tato výstava tím bližší a poutavější, že ukazuje výhradně pohledy na město a jeho zákoutí.“*⁷³

Kroměříž – hanácké Athény, to je název rozhlasového pásma, které 13. října večer vysílala brněnská rozhlasová stanice. Jeho textovou část si vzal na starost moravský spisovatel Jindřich Spáčil, ředitel Odborné školy pro ženská povolání v Kroměříži, kterému byli nápomocni členové kulturní komise Národního souručenství. Součástí pásma měl být také zpěv písní, kterých se měl ujmout smíšený sbor spolku Moravan, který v té době patřil k nejstarším a nejvyspělejším pěveckým tělesům na Moravě, avšak technické potíže tuto součást pořadu znemožnily posluchačům přednést. Vysílání bylo samozřejmě Kroměřížany pečlivě sledováno a hodnoceno.

S velkým zájmem sledovala kroměřížská veřejnost i recitační soutěž pro studenty kroměřížských středních a odborných škol, kterou uspořádalo začátkem listopadu Mladé národní souručenství. Sál Nadsklepí, kde se celá soutěž konala, byl naplněn do posledního místečka. Že se mezi volitelnými básněmi vyskytovala díla takových autorů, jako jsou například Fráňa Šrámek, Vítězslav Nezval, Jaroslav Vrchlický, S. K. Neumann, Jiří Wolker či František Halas,

⁷¹ Moravské noviny, 14. srpna 1939, č. 188, s. 2.

⁷² Dnes ulice Vodní.

⁷³ Hlas lidu, 14. října 1939, č. 73, s. 4.

překvapí asi málokoho. Ve výběru mladých recitátorů tak převládaly básně vyjadřující vážnost doby a důvěru v budoucnost českého národa.

Podzimní divadelní sezona byla v Kroměříži zahájena už říjnovou návštěvou Burianova divadla D-40 a zájezdem olomoucké operety. Druhý listopadový víkend pak zavítala do Kroměříže i olomoucká opera, která naservírovala místním divákům dvě představení, konkrétně Rusalku a Jakobína. Jak bylo již v tomto těžkém období zvykem, byla obě představení vyprodána už v předprodeji a setkala se s velkým úspěchem.

Poslední listopadový den měla kroměřížskou premiéru opereta Kachna na rožni od Antonína Procházky, kroměřížského rodáka. Už proto se nedá pochybovat o tom, že i ona se setkala u diváků s vřelým přijetím.

Ve dnech 3. až 5. prosince byla pod záštitou Národní pomoci uspořádána v Kroměříži výstava národních krojů. Mládež Národního souručenství pak ve spolupráci s kulturní komisí uspořádala v místnostech mládeže ve Staňkově ulici výstavu české knihy, která byla v neděli 10. prosince za velké účasti otevřena proslovem kroměřížského spisovatele Jindřicha Spáčilů.

12. prosince navštívila Kroměříž i činohra olomouckého divadla, která předvedla na Nadsklepí Kroměřížanům Mahenovo Mrtvé moře. Vzhledem k tomu, že Jiří Mahen zemřel v květnu 1939, stalo se představení velkou vzpomínkovou akcí na významného brněnského spisovatele a knihovníka. Na výstavě byly přítomny ukázky tisku knihy, pečlivě byly vybrány exponáty krásných tisků či užitkové knihy, velká pozornost byla věnována i dětské knize.

Období masopustu na začátku roku, odjakživa charakterizované probíhající plesovou sezónou, se v Kroměříži v počínajícím roce 1940 muselo bez plesů zcela obejít. Jedinou výjimku, která působí s odstupem mnoha let lehce úsměvně, tehdy však zcela jistě musela působit

na obyvatelstvo města popudlivě, tvořil ples Středomoravského spolku neslyšících, který byl uspořádán 20. ledna v sále hotelu Simon. Jak je zřejmé, drtivou většinou účastníků plesu byli vskutku neslyšící, to však nebylo překážkou tomu, aby na tomto kulturním podniku vystoupila i jazzová kapela.

6. února hostovala v Kroměříži činohra Českého divadla v Olomouci, která představila publiku Svobodovu hru Čekanky a Hru na schovávanou, jejíž autorkou byla Olga Scheinpflugová, někdejší manželka Karla Čapka. Obě představení byla vyprodána a měla mimořádný úspěch. Stejně tomu bylo i o deset dní později, kdy stejný soubor předvedl kroměřížskému obecenstvu Stroupežnického dílo Pan Mikuláš Dačický z Heslova a pohádku Zlatý kolovrat. Zmíněné olomoucké divadlo bylo vůbec v Kroměříži častým hostem a místní občané si jeho představení velmi oblíbili a i další jeho vystoupení v Kroměříži během března byla beznadějně vyprodána.

10. února se Kroměřížským poprvé předvedla i hudba vládního vojska, která byla zlatým hřebem společenského večera v sále sokolovny.

23. dubna zavítal do Kroměříže slovatný virtuos Jan Kubelík a jeho koncert byl opravdovým svátkem pro hudbymilovné obyvatele města, kteří opět zaplnili sál do posledního volného místečka.

V pátek 3. května uspořádal Městský osvětový sbor spolu s hudebním spolkem Moravan v Kroměříži literární a hudební večer, na němž vystoupilo několik tehdy velmi známých moravských autorů. Byli to Josef Koudelák, Jaroslav Zatloukal, Václav Prokůpek, Rajmund Habřina, Jindřich Spáčil a František Kožík. Program proložený sólovými zpěvy Josefa Vacy a hudbou klavírního tria od J. B. Foerster se dočkal velkého zájmu obyvatelstva z celého Kroměřížska. Součástí akce byla i autogramiáda přítomných umělců.

12. května potěšilo městské muzeum milovníky přírody. Uspořádalo totiž výstavu léčivých bylin, výrobků z nich

a také odborné literatury, která se týkala dané problematiky. Většina vystaveného materiálu byla součástí rozsáhlých sbírek H. Lause, tehdejšího ředitele olomouckého přírodovědeckého muzea.

Jen o týden později, a znovu také ve středu 22. května, sehrálo na 100 dětí z kroměřížských mateřských škol pohádkovou divadelní hru Pro matičku, ve které se objevila také taneční a zpěvní čísla. Většina rodičů nemohla nenavštívit vystoupení svých ratolestí v sále na Nadsklepí.

Nadále aktivní byl také kroměřížský spolek Moravan, který vystupoval ve městě poměrně hojně. O kulturních podnicích zmíněného spolku, které se odehrály v květnových dnech roku 1940, informuje i Moravská orlice: *„Minulé neděle (19. t. m.) přednesl Pěvecko-hudební spolek Moravan v Kroměříži při konventní mši v koleg. chrámu sv. Mořice duchovní skladby Ant. Dvořáka, Mši D-dur s vložkami. Provedení, při němž účinkoval smíšený sbor a sólisté „Moravana“, bylo podnikem českého hudebního máje. Předtím v sobotu 18. t. m. zazpíval kroměřížský „Moravan“ v Hulíně celý cyklus sborů, nejprve vážná díla Suka, Dvořáka, Smetany, Foerster a pak písně národní a nakonec Smetanovu hymnu českých pěvců Píseň česká. /.../ O kroměřížské pěvce se zajímá také pražský spolek Hanáků, který požádal Moravana o uspořádání koncertu v Praze.“*⁷⁴ Nemůže být pochyb, že díla významných českých hudebníků zařazoval Moravan do svého repertoáru úmyslně s cílem podpořit vědomí národní sounáležitosti mezi svými posluchači. Pro zajímavost ještě uvádím, že ze zprávy podzimní výroční valné schůze spolku vyplývá, že hudební škola měla více než 300 žáků, 110 činných členů a 156 přispívajících. Je tedy více než zřejmé, že Moravan se těšil vskutku výraznému zájmu Kroměřížanů.

10. června zavítala do města prvorepubliková herecká hvězda Adina Mandlová. Ta navštívila město společně

⁷⁴ Moravská orlice, 25. května 1940, č. 121, s. 3.

se souborem Městského komorního divadla z Prahy, který předvedl Kroměřížanům hru Jeana F. Blacka Moudrá Penny. Mandlová vystoupila právě v roli Penny. Pražský soubor vystoupil v Kroměříži na pozvání Spolku ochotnického divadla v Kroměříži v rámci jeho jubilejních oslav 75. výročí trvání. Tento kroměřížský spolek byl i v prvních letech okupace velmi aktivní a předvedl svým spoluobčanům několik divadelních představení.

Během léta 1940 došlo k navázání užších kulturních styků mezi několika hanáckými městy. Zástupci Vyškova, Kroměříže, Přerova, Prostějova, Kojetína a ještě několika dalších měst se tak pokoušeli obohatit ochotnickou scénu jednotlivých měst o další vystoupení. Ochotnický sbor nastudoval v každém místě jinou hru, aby pak hostoval v ostatních nově sdružených městech, čímž notně narostl počet divadelních představení v sezóně, což obecenstvo kvitovalo s povděkem.

V srpnu mohli obyvatelé Kroměříže narazit v ulicích města na filmaře. Pražská filmová společnost se totiž rozhodla natočit film o Kroměříži, a to při příležitosti 650. výročí jejího povýšení na město. Film, který se snažil postihnout veškeré stavitelské a přírodní pozoruhodnosti Kroměříže, se k divákům v biografech dostal na podzim roku 1940.

4. října se do Kroměříže znovu vrátili členové Českého divadla v Olomouci, aby sehráli Prodanou nevěstu Bedřicha Smetany. Deník Svoboda o představení už v předstihu informuje jako o vyprodané „Prodané“ v Kroměříži⁷⁵. Ve stejný den byla sehrána také Lortzingova komická opera Car a tesař.

Ve stejném měsíci měli Kroměřížané možnost zhlédnout též populární Kmochovu hudbu z Kolína. Tu pozval do města místní Sokol a známé hudební těleso vystoupilo před kroměřížským publikem hned dvakrát.

⁷⁵ Svoboda, 3. října 1940, č. 232, s. 2.

21. listopadu koncertovalo v Kroměříži Pěvecké sdružení pražských učitelek. Dopolední vystoupení mělo studentský ráz, večerní pak bylo pojato slavnostněji a těšilo se četné účasti. Byli mu přítomni také městští zastupitelé, pracovníci kroměřížských úřadů a také zástupci z řad duchovenstva. Každý z vystupujících navíc obdržel od spolku Moravan květinový dar.

24. listopadu se Kroměříž zařadila k dalším městům, která uspořádala výstavu s názvem 500 let knihtisku. Ve druhém patře muzea tak byla nainstalována péčí městského muzea i městského osvětového sboru expozice černého umění plná starých i nových tisků, jejichž množství výrazně překročilo kapacitu vystavovacích místností. Ze zajímavých exponátů, které byly na výstavě představeny, jmenujme třeba Melantrichovu bibli ze 16. století, Severinovu bibli z roku 1488, dva prvotisky latinské bible z 15. století či část Krameriových novin.

Rok 1940 byl v Kroměříži také ve znamení oslav 75. výročí založení místního Sokola. Při té příležitosti se konalo na území města několik výrazných kulturních podniků. Ať už to byla výstava moravského lidového umění či v druhé půli dubna výstava národních krojů propojená s expozicí hanácké, slovácké a valašské jizby s veškerým příslušenstvím. Na přelomu května a června byl pak v Kroměříži uspořádán hanácký jarmark. Bezesporu nejvýznamnější akcí místních sokolů byla však srpnová oslava (25. 8.) nazvaná jako Národní (také národopisný) den, o které se rozsáhle zmiňují i novinové plátky, kupříkladu Svoboda: *„Neděle v Kroměříži byla ve znamení národopisných oslav, které byly uspořádány pod názvem „Národopisný den“, na oslavu 75. výročí kroměřížského Sokola. Slavnosti byly zahájeny již v sobotu večer koncertem pěveckého sdružení týneckých zpěváků pod taktovkou učitele Ant. Tomka. Sál sokolovny byl obsazen do posledního místečka diváky, kteří nadšeně*

aplaudovali jednotlivá pěvecká čísla tohoto vynikajícího dětského sboru. – V neděli dopoledne prošel ulicemi města propagační průvod s hanáckou kapelou a týneckými zpěváčky. Odpoledne po druhé hodině seřadil se u nádraží průvod všech krojovaných účastníků, který prošel ulicemi a náměstími města, lemovanými nepřehlednými špalíry jásajícího obecnstva. V průvodu kráčelo asi 500 krojovaných osob z Kroměříže i obcí kroměřížského okolí. /.../ Zatím se již letní cvičiště kroměřížského Sokola zaplnilo více než 5000 diváky a stále přicházeli noví a noví, takže celkovou účast obecnstva lze odhadnouti na šest až sedm tisíc osob. Program byl zahájen hanáckou dožatou, která byla provedena ve zkráceném podání. Po té následovalo vystoupení týneckých zpěváčků a po jejich odchodu nastoupilo k tanci deset kolon a zatančili Českou besedu. Následovalo opětné vystoupení týneckých zpěváčků a program byl ukončen moravskou besedou, kterou zatančilo rovněž deset kolon. Slavnosti zúčastnila se deputace městské rady v čele se starostou města Josefem Jedličkou, zástupci úřadů, spolků a korporací.“⁷⁶

Oslava regionálního folkloru, zcela evidentně působící na národní uvědomění všech zúčastněných, ať už účinkujících, či pouze diváků, navazovala na velkolepý Den národních tanců, zpěvů a zvyků, který se konal v Kroměříži v srpnu minulého roku a který se těšil snad ještě větší pozornosti než Národopisný den.

Doplňme ještě, že kroměřížský Sokol uspořádal v listopadu ještě jubilejní slavnostní valnou schůzi, které bylo přítomno na 500 účastníků. Konala se ve velkém sále místní sokolovny a byla poctěna i významnou návštěvou, když účast na ní neodrekl starosta ČOS Dr. J. V. Keller. Na slavnostním setkání vystoupil mj. také nám už dobře známý pěvecký sbor Moravan.

⁷⁶ Svoboda, 27. srpna 1940, č. 200, s. 2.

První půlrok třetího roku okupace byl ve znamení intenzivní osvětové práce, která se výrazně projevila snad ve všech odvětvích kulturního dění. V Kroměříži tak byla patrná snad ještě mohutnější činnost v životě divadelním, hudebním, filmovém apod.

Největšímu zájmu se, podobně jako dosud, těšila divadla. Velmi činné byly ochotnické spolky⁷⁷, zahanbit se v tomto směru nedala ani kroměřížská Dětská scéna, hrající představení pro mládež. Samozřejmě byly také zájezdy stálých divadel z Olomouce, Brna, Moravské Ostravy či Prahy. Tak kupříkladu Zemské divadlo v Brně v dubnu Kroměřížanům předvedlo Björnsovu komedii Když réva znovu kvete..., začátkem září poté Zavřelovu veselohru Dědečkem proti své vůli. Začátkem srpna pak baletní soubor tohoto divadla vystoupil v Kroměříži s nastudováním Dvořákových Slovanských tanců.

Velkou pozornost obyvatel vzbuzovala také filmová představení. Ve městě fungovaly dva biografy, Městské kino a kino Slavia, jejichž návštěvnost a tím pádem i zisk během prvních okupačních let neustále rostla.

Nemalému zájmu se v roce 1941 těšily také hudební koncerty, které byly velmi často ve znamení oslav 100. výročí narození skladatele Antonína Dvořáka. Ve městě byl za tímto účelem ustaven slavnostní výbor, jehož heslem bylo sousloví Dvořák všem. Základem oslav byla produkce nám již známého pěvecko-hudebního spolku Moravan⁷⁸, jehož koncerty byly dále doplňovány také divadelními představeními, přednáškami či speciální výstavou dokumentů z Dvořákova života⁷⁹, kterou hostily prostory městského muzea. Dále bylo připravováno

⁷⁷ Velmi oblíbený byl zejména Spolek ochotnického divadla v Kroměříži, který v květnu poprvé Kroměřížským předvedl své nastudování Shakespearova Zkrocení zlé ženy, populární Nezávislá scéna v Kroměříži pak už od konce dubna hrála hru Patricie Hareové Žena v bílém.

⁷⁸ 14. června provedl ve skleníku Květné zahrady Dvořákovu kantátu Svatební košile, v neděli 7. září zazpívali jeho členové při bohoslužbách v kolegiálním chrámu sv. Mořice a ve farním kostele Bl. Panny Marie mistrovu mši D-dur a vložky Ave maris stella a O sanctissima.

⁷⁹ Výstava byla zahájena v neděli 21. září dopoledne a obsahovala mj. řadu dopisů mezi Dvořákem a jeho kroměřížským přítelem Dr. Emilem Kozánkem, u kterého byl častým hostem, dále pak úmrtní oznámení Dvořákovo, četnou literaturu o skladateli, jeho opery vydané tiskem, gramofonové desky s nahranými skladbami Dvořákovými, plakáty atd.

i vydání knihy Dvořák a Kroměříž. Dvořák sám totiž Kroměříž několikrát navštívil a dokonce v ní i osobně dirigoval některá svá díla. 2. května pak byla v kroměřížských kostelích sv. Mořice a Bl. Panny Marie uctěna i památka 37. výročí úmrtí této významné osobnosti našich dějin za vysoké účasti kroměřížských obyvatel.

„Na Kroměřížsku bylo v rámci Dvořákových oslav uspořádáno celkem 14 veřejných podniků, ve školách byl v 41 případech organisován společný poslech rozhlasu, uspořádáno bylo 19 školních besídek, 17 zpěvních produkcí, 40 proslovů, 11 poslechů gramofonových desek a 3 přednášky s doprovodem diapositivů.“⁸⁰

Patrně největším kladem, souvisejícím s Dvořákovým rokem v Kroměříži, bylo ustavení Hanácké filharmonie. Toto nově vzniknuvší orchestrální těleso se pod vedením dirigenta Antonína Procházky poprvé představilo divákům 24. června, kdy uspořádalo koncert Dvořákových skladeb jako Karneval, Symfonie z Nového světa či Můj Domov. Během celého roku 1941 pak neustále probíhal nábor nových členů do této filharmonie.

S výjimkou již výše zmiňované expozice, týkající se života a díla Antonína Dvořáka, bylo v Kroměříži během prvního pololetí roku 1941 uspořádáno ještě několik dalších zajímavých výstav. V únoru tak byla například v kostele sv. Jana Křtitele instalována misijní výstava, která ukazovala návštěvníkům nejen postup misijní práce františkánského řádu, ale i dalších mužských a ženských řádů, které působí po celém světě. Její součástí byly i folklorní, umělelecké a literární předměty dovezené ze všemožných koutů zeměkoule. V dubnu probíhala ve městě výstava železnobrodského uměleckého skla, která se těšila zasloužené pozornosti, podobně jako výstava učňovských prací v nové budově živnostenských pokračovacích škol v Dykové ulici, jež byla k vidění na přelomu června a července.

⁸⁰ Moravské noviny, 22. září 1941, č. 222, s. 2.

4. OD HEYDRICHA K TOTÁLNÍ VÁLCE

4.1 Heydrichovy reformy

27. září 1941 je Reinhard Heydrich jmenován zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě. Dosavadní protektor Konstantin von Neurath byl totiž odeslán na zdravotní dovolenou, alespoň tak to bylo Němci prezentováno veřejnosti.

Hned po Heydrichově příjezdu je vyhlášeno stanné právo, které mělo pro spoustu českých obyvatel fatální důsledky. Heydrich, jeden z nejvyšších nacistických prominentů, druhý nejvýše postavený muž SS (hned po Heinrichu Himmlerovi), generál policie a velitel hlavního úřadu říšské bezpečnosti (RSHA) a bezpečnostní služby (SD), započal také na protektorátním území s rozsáhlými reformami v oblasti správy, které odstraňovaly dosavadní dvojkolejné uspořádání, o kterém bylo psáno výše. Tyto reformy měly odstranit předimenzování okupačního administrativního aparátu a zároveň zvýšit jeho efektivitu.

Oficiálně byl Heydrich k těmto správním změnám zmocněn Hitlerovým výnosem až 7. května 1942, leč jejich skutečné provádění už bylo v té době v plném běhu. Zásadně byla omezena činnost protektorátní vlády a jednotlivých ministerstev, vznikly nové úřady, které napomáhaly germanizaci okupovaného území⁸¹. Dále pak na základě Heydrichových nařízení z května 1942 dochází k výrazným přesunům kompetencí mezi úřadem protektora a nově formovanými

⁸¹ Jednalo se zejména o znovuzřízení Pozemkového úřadu a vznik Kuratoria pro výchovu mládeže.

oberlandráty⁸² na jedné straně a jím určené autonomní politické a policejní úřady na straně druhé.

Heydrich se definitivního dokončení svých reforem a jejich uvedení v plný život nedočkal, jelikož 4. června 1942 podlehl v Praze následkům atentátu. Finální realizace jím naplánovaných změn tak probíhala převážně až v období masových represí vůči protektorátnímu obyvatelstvu, které se děly v souvislosti s vyhlášením výjimečného stavu, tedy od 27. května do 3. července 1942. Ve funkci zastupujícího říšského protektora byl nově instalován Kurt Daluege, který v úřadě setrval do 20. srpna 1943.⁸³

4.2 Život v Kroměříži za éry Reinharda Heydricha

Nově nastalá situace na protektorátním území se samozřejmě velice záhy začala projevovat i ve městě Kroměříži, a to prakticky ve všech sférách života.

Od konce září 1941 začala kroměřížská pobočka gestapa s rozsáhlým zatýkáním, kterému jen ve městě samotném padly za oběť desítky lidí, většinou napojených na nejružnější odbojové organizace a skupiny. I proto bude o této problematice souhrně pojednáno až v samostatné kapitole věnované odboji.

Němci se už od léta zajímali i o rozsáhlé arcibiskupské velkostatky, které byly nedílnou součástí města a jeho okolí už od nepaměti. V průběhu léta na ně prostřednictvím výnosu německého komisařského vedoucího Pozemkového úřadu ze dne 5. srpna 1941 uvalili vnucenou správu a za správce těchto

⁸² Od června 1942 byl počet oberlandrátů v Protektorátu Čechy a Morava snížen na 7. 4 z nich byly v Čechách (České Budějovice, Hradec Králové, Plzeň, Praha), 3 pak na Moravě (Brno, Jihlava, Moravská Ostrava). Zrušené oberlandráty nahradila okresní hejtmanství s rozšířenou působností. Město Kroměříž nově přináleželo k oberlandrátu v Moravské Ostravě. Jeho okruh tvořily ještě 2 obvody, a to Místek a také Olomouc, ke kterému Kroměříž přináležela.

⁸³ Podrobnější informace k daným reformám viz: Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha 2002, s. 64-75.

arcibiskupských statků dosadili Dr. Heinricha Flecka⁸⁴, který se svého úřadu skutečně ujal, ale až počátkem října 1941.

„Na zákrok olomouckého Oberlandrata provedlo přerovské gestapo zatčení vedoucích arcibiskupských úředníků. Generální ředitel panství Holub byl zatčen 30. září, další úředníci Oldřich Grégr a arcibiskupský důchodní Josef Jindřich 5. října. Generální ředitel Holub byl později sice propuštěn, ale zemřel brzy nato doma na následky věznění. Německým fašistům jeho zatčení vyhovovalo, protože stál v čele významné hospodářské instituce a proto musel být odstraněn. Důchodní Jindřich zemřel v koncentračním táboře.“⁸⁵

V létě 1941 byl zatčen představený kláštera na Lindovce František Fomandl a o několik dní později také vychovatel Josef Dlouhý, jejichž výchova se neslučovala s nacistickými názory. Fomandl zahynul v květnu 1942 v Osvětimi, Dlouhý se vrátil do Kroměříže až po osvobození. 8. února 1943 se zatčení nevyhnul ani pater Alois Vraník, který byl taktéž vězněn až do osvobození.

Se zdůvodněním vnucené správy nad arcibiskupskými statky si Němci příliš hlavu nelámali, stačilo jim tvrzení, že se báli o jejich zpusťování. Protesty ze strany olomouckého arcibiskupa byly marné. Úředníci, kteří na statcích pracovali spoustu let, pakliže unikli zatčení, byli propuštěni a jejich místa zaujali Němci, kteří se správou rozsáhlých statků, polností a lesů měli minimální či v mnoha případech vůbec žádné zkušenosti. Navíc se Němci ze snadno nabytého majetku snažili vytěžit co možná nejvíce, a tak to byli právě oni,

⁸⁴ Jednalo se o říšského Němce, který už měl zkušenosti z práce na některých velkostatech v Německu a před svým nástupem k arcibiskupským statkům už dříve spravoval některé další protektorátní velkostatky, naposledy se sídlem ve Smiřicích. Jako vnucený správce podléhal Fleck olomoucké úřadovně pro pozemkovou reformu a jejím prostřednictvím Pozemkovému úřadu (Bodenamtu) v Praze. Vnucená správa zaniká prakticky až 3. května 1945, kdy Dr. Fleck a Kurt Botsch, zástupce Bodenamtu, opouští Kroměříž. Svých statků se olomoucké arcibiskupství znovu ujímá 5. května 1945, což bylo následně potvrzeno i jednáním s komisí Ústředí vnucených správ v likvidaci, které proběhlo 19. – 22. prosince 1945 v Kroměříži. Vnucená správa byla tímto definitivně zrušena a pozemky připadají Ústřednímu ředitelství arcibiskupských statků v Kroměříži se zpětnou platností k již zmiňovanému 5. květnu 1945.

⁸⁵ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 32.

kdo arcibiskupské statky pustošil a vykořisťoval. Sugestivně o tom píše znovu Voříšek: „V Podzámecké zahradě se pásly krávy jako na Fleckově rodné lüneburské stepi; louky dal ohradit drátěnými ploty, takže vypadaly jako koncentrační tábor. Dobytek byl špatně krmen, stroje nikdo neobnovoval a statky pustly; nebylo je z čeho udržovat.“⁸⁶

Fleckova vnucená správa přišla panství pěkně draho. Dle zjištění Fondu národní obnovy⁸⁷ činily škody na majetku více než 94 milionů korun, z toho takřka 50 milionů v lesním hospodářství. Uvedené údaje jsou samozřejmě v protektorátních penězích.

Pokračovaly i nacistické zásahy do českého školství. Naši učitelé dějepisu a zeměpisu museli zajižďet absolvovat kurzy až do Rankenheimu u Berlína. Právě tyto předměty mají zásadní význam pro utváření si vlastního názoru na svět a na politické dění v něm. Také kroměřížští učitelé byli nuceni tyto kurzy navštívit. V několika skupinách tak postupně cestovali na území říše, kde byli přeškolení v duchu nacistické ideologie. Němci dokonce neváhali až do prosince 1941 zastavit na školách výuku dějepisu vůbec, aby pak historickým datům a událostem mohli učit již nově proškolení učitelé.

Na 13. listopadu 1941 je datováno poslední řádné okupační zasedání městského zastupitelstva v Kroměříži, na kterém se starosta Jedlička emotivně rozloučil se všemi členy zastupitelstva, popřál jim mnoho zdaru v jejich dalším podnikání (stejně tak i městu popřál mnoho úspěchů v jeho další správě) a poděkoval jim za podporu. Za přítomnosti vedoucích představitelů NSDAP, státních úřadů a branné moci, okresních hejtmanů a vládních komisařů sousedních měst, uvedl totiž v úterý 18. listopadu zemský viceprezident Dr. Schwabe

⁸⁶ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 32-33.

⁸⁷ Tyto fondy vznikaly po válce díky prezidentovým dekretům u každého osidlovacího úřadu a sloužily k obstarávání úkolů souvisejících se správou konfiskovaného majetku a jeho rozdělením.

slavnostně do úřadu vládního komisaře města Kroměříže JUDr. Hanse Humplika⁸⁸. Ten už o den dříve, tedy 17. listopadu 1941, převzal vedení obecních záležitostí od dosavadního starosty města Josefa Jedličky.

O dosazení vládního komisaře a s tím souvisejícím rozpuštěním obecního zastupitelstva (také působnost obecních komisí tímto zanikla) informoval Zemský úřad v Brně kroměřížský okresní úřad už 6. listopadu. V dokumentu se mj. uvádí, že tento komisař bude zastupovat právoplatně obec navenek, a že jeho jmenování má být oznámeno občanům města pomocí veřejné vyhlášky, což se také posléze stalo.

Hans Humplik se svého úřadu ujal vskutku energicky. Jedním z jeho prvních kroků v nové pozici byla změna v názvech městských ulic a náměstí. V některých případech se sice vrátil ke starým a tradičním názvům, to když například Masarykovo náměstí přejmenovává zpět na Velké⁸⁹, Jiráskovu ulici na Kovářskou⁹⁰ či ulici Prusenovského na Radniční⁹¹. Jméno Žižkovy ulice však Němcům bylo trnem v oku, a tak je přejmenována na neutrálně působící Polní ulici⁹². Avšak největší pozornost obyvatel si jistě získaly ty změny názvu, ve kterých figurovaly velké osobnosti německých dějin, ať už těch dávno minulých, či naopak těch maximálně aktuálních. Šafařík je tak vystřídán Hansem Kudlichem⁹³, někdejší Fügnerova ulice se nově honosí jménem rakouské spisovatelky Marie von Ebner-Eschenbachové⁹⁴, Svatopluka Čecha nahradil v pojmenování ulice Wolfgang Amadeus Mozart⁹⁵, Kollára

⁸⁸ Narodil se 8. června 1908 v Innsbrucku a v době svého jmenování příslušel do Lipníku nad Bečvou. Hlásil se k německé národnosti.

⁸⁹ Název Velké náměstí nese i dnes.

⁹⁰ Pojmenování Kovářská ulice nese také i dnes.

⁹¹ V roce 1955 přejmenována zpět na ulici Prusenovského, od roku 1992 pak na Prusinovského.

⁹² Od roku 1955 znovu Žižkova ulice.

⁹³ Dnes opět Šafaříkova ulice.

⁹⁴ Místem posledního odpočinku literátky, často srovnávané s naší Boženou Němcovou, je hrobka ve Zdislavicích, obci poblíž Zdounek na Kroměřížsku. Zmiňovaná ulice nesla její jméno až do roku 1955, kdy se vrací do jejího názvu jméno Jindřicha Fügnera.

⁹⁵ Už od roku 1948 znovu ulice Svatopluka Čecha.

Bismarck⁹⁶. Rozhodně nejprudším způsobem na cítění obyvatel města musela zapůsobit záměna Havlíčka za Heydricha⁹⁷. Vůbec většina ulic v centru města mění během závěru roku 1941 a poté v roce následujícím svá jména, což budiž důkazem neustále se prohlubující germanizace okupovaného území. To, že se po Humplikově příchodu začíná úřadovat prakticky výlučně německy, překvapí asi málokoho.

Humplik se zajímal i o kroměřížské školství, avšak nikolivěk v pozitivním směru, alespoň dle slov Voříškových: *„Velkou pozornost věnoval (Humplik) tehdejšímu kroměřížskému reálnému gymnasiu. Do té doby mělo od Němců celkem pokoj. V listopadu začaly docházet na městský úřad v Kroměříži fingované dopisy, psané špatnou češtinou a podepsané „studenty reálného gymnasia“, kde se nadávalo na Němce. Humplik hrozil, že dá profesory uvěznit a že gymnasium zavře. Pokus se opakoval ještě na jaře 1942, kdy zase obdržel městský úřad atrapy bomb s výhružkami Humplikovi. Obě „akce“ vymysleli ovšem kroměřížští Němci, kteří chtěli reálné gymnasium zavřít a zničit zase řadu českých rodin, jak se stalo např. ve Frenštátě. Poněvadž však vypadaly obě akce příliš nejapně, zapadly bez následků.“*⁹⁸

Už tak napjatá situace se ve městě s Humplikovým příchodem ještě více vyostřila. Do konce roku 1941 se Kroměřížané alespoň zčásti mohli odreagovat při návštěvě několika kulturních podniků. Ať už se jednalo o několik představení Národního divadla moravskoostravského, činohry Českého divadla v Olomouci či výstavu akademického malíře Eduarda Světlíka, který představil obyvatelům města svá nejnovější díla, která nemohla být k vidění na jeho výstavě, konané v Kroměříži koncem roku 1939.

⁹⁶ V roce 1948 je jí opět navrácen název Kollárova.

⁹⁷ Dnes opět Havlíčkova ulice.

⁹⁸ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 36.

Jindřich Spáčil, významný regionální spisovatel, si v jednom ze svých vzpomínkových článků, týkajících se Kroměřížska za doby okupace, který však vyšel až po válce, posteskl: *„Z kroměřížských ulic zmizelo za války všecko, co upomínalo na život samostatného národa. Nejdřív Masarykův pomník, později socha Komenského, byly odstraněny desky Palackého, Tyršova, Švabinského, Tomkova, jen Riegrova deska, na níž byla vytesána slova Němcům jistě z gruntu protivná, že totiž „veškerá moc ve státě vychází z lidu“, zůstala nepovšimnuta a dočkala se převratu. Ví Bůh, jak se to stalo.“*⁹⁹

Hned po nástupu do zaměstnání v novém roce, už čtvrtém okupačním a válečném, byli veřejní zaměstnanci překvapeni dotazníky o své politické a spolkové příslušnosti před rokem 1939. Němce v dotazníku také zajímala případná návštěva pracujících v Sovětském svazu.

V lednu zaplavily město plakáty, na kterých byl vyobrazen hadry ovázaný německý voják, jenž se tak brání před mrazem. Kresbu doprovázela slova německého ministra propagandy vyzývající naše občany ke sbírce teplého šatstva pro vojáky wehrmachtu na východní frontě. Spíše než soucit vyvolala u českých lidí výzva pocity zadostiučinění, že se Němci konečně na válečném poli dostali do citelných problémů.

Během první poloviny roku 1942 začal být nebývale činný kroměřížský pracovní úřad vedený Karlem Penkou¹⁰⁰. Vzhledem k nedostatku pracovních sil v Říši dostaly právě pracovní úřady nařízení, ze kterých jasně vyplývalo, že mají okamžitě začít shromažďovat dělníky, kteří v danou chvíli nemohou vykázat žádné zaměstnání, a posílat je promptně na práce do Německa. Kroměřížský pracovní úřad si tak postupně předvolával všechny obyvatele, kteří museli prokázat, že jsou pracovně činní. Pakliže tomu tak nebylo, byli pracovně

⁹⁹ Spáčil, Jindřich: Tvář našeho kraje v době okupace. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž 1947, s. 63.

¹⁰⁰ Ten byl v jeho čele už od počátku roku 1941, kdy vystřídal ve funkci Norberta Gutwillingera, prvního vedoucího Německé nacionálně socialistické strany v Kroměříži.

nasazení, nejčastěji samozřejmě na říšském území. První z takto sebraných transportů s dělníky odjel z kroměřížského okresu 25. února 1942, od poloviny května pak započaly pravidelné odvozy na práce do Německa. Mnoho českých dělníků pak přišlo při náletech v říšských továrnách o život, jiní byli zraněni či jim bylo nenávratně poškozeno zdraví.

Už koncem ledna se protektorátní moc penzionováním vypořádala se zbytky bývalých legionářů, kteří ještě zbyli v úřadech. Podobně postižení byli vládním nařízením z 9. dubna 1942 také židovští míšenci ve veřejné službě.

Vůbec se během konce roku 1941 a počátečních měsíců roku následujícího neustále utahovala pověstná smyčka kolem krku Židů, samozřejmě nejen těch kroměřížských. Podívejme se však na situaci v námi sledovaném městě. Od 9. prosince 1941 byla v ulicích Kroměříže i okolních obcí vyvěšena vyhláška, vydaná z popudu okresního hejtmána Dr. Kadlece, která měla následující znění: *„Okresní úřad v Kroměříži zakazuje na základě čl. 3 zákona o organizaci politické správy ze dne 14. července 1927 čís. 127 Sb. zák. a nař. Židům přístup do všech veřejně přístupných sbírek, museí, trvalých i občas pořádaných výstav, čítáren, obrazáren, archivů apod., jakož i do veřejně přístupných výstav, které jsou spojeny s aukcí knih, uměleckých předmětů a umělecko-průmyslových výrobků a s dobrovolnými dražbami takovýchto předmětů.“*¹⁰¹

K dalšímu antisemitistickému nařízení pak sáhl vládní komisař Hans Humplik 3. února 1942, kdy vydává následující nařízení: *„Zakazují s okamžitou platností židům vstup do následujících ulic města: Velké náměstí, Sněmovní nám., Kovářské ulice, Vodní ulice až k nádraží. Dále zakazují židům jakékoliv prodlévání před kostely, kasárnami a jinými veřejnými budovami a při každých slavnostních projevech. Židům, kteří dosud v těchto ulicích bydlí, jest vstup*

¹⁰¹ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 2512.

*na ulici dovolen, prokáží-li se bezpečnostním orgánům potvrzením o pobytu vydaným policejním úřadem. Zakazují také každou nabídku a prodej německých a českých novin židům, jakož i koupi novin pro židy. Neuposlechnutí tohoto nařízení budu přísně stíhati.*¹⁰²

V neděli 15. března 1942 bylo město nuceno vzpomenout třetího výročí zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Dopoledne vystoupil v sále kina Viktoria se slavnostním projevem Dr. Viktorín z Lipníka nad Bečvou, aby pak byl následován koncertem hudebního spolku Moravan a Hanácké filharmonie. Pořadatelem těchto oslav, dá-li se to tak vůbec říci, byl Městský osvětový sbor a Český svaz pro spolupráci s Němci v Kroměříži.

V hospodářské oblasti začali Němci už koncem roku 1941 s kontrolou tzv. statkových archů, jejichž vedení bylo uloženo všem zemědělcům¹⁰³, kteří vlastnili více jak 5 hektarů půdy. V těchto archích bylo uvedeno veškeré množství osevu, okopanin, píce, stejně jako počet dobytka a hospodářsky využitelných zvířat vůbec a v neposlední řadě také počet pracovních sil. V Kroměříži a také v celém okrese kontrolovali a přepočítávali tyto statkové archy učitelé během vánočních prázdnin, samozřejmě pod dohledem úředníků z okresního úřadu.

Je nepochybné, že zejména kvůli nízkým cenám zemědělských výrobků, které stanovil nejvyšší cenový úřad, bylo mnoho sedláků nuceno část svého výnosu zatajovat. Často byly z těchto zásob živeny i městské rodiny, poněvadž ve městech byl nedostatek potravin pocíťován ještě naléhavěji než na venkově. Osud zemědělců pak často záležel na samotných kontrolorech, většinou z řad domácího obyvatelstva, a na jejich postoji, zda-li budou shovívaví či naopak horliví a Němcům náklonní.

¹⁰² MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 2512.

¹⁰³ Vedení těchto archů bylo zemědělcům uloženo vládním nařízením č. 312 Sb.

Bylo apelováno také na úřady, aby šetřily kancelářskými potřebami. Úspory byly nutné i v této oblasti. To dokazuje například část oběžníku, který byl 20. dubna 1942 adresován všem moravským členským obcím, městům a okresům, včetně města Kroměříže, Ústředím moravských obcí, měst a okresů v Brně. V textu se tak mj. píše: „Vzhledem k válečným poměrům je třeba šetřiti papírem, zvláště pak obálkami. Rovněž vybízíme obce, aby tiskopisů používaly úsporně; objednávky v Ústředí čiňte hromadně, abyste nám ušetřili obal a nezatěžovali poštovní dopravu.“¹⁰⁴

V průběhu jara bylo také vydáno nařízení k ochraně zbrojního hospodářství. Káznicí, a ve zvláště těžkých případech i smrtí, tak bylo trestáno úmyslné uvedení nesprávných údajů o potřebě nebo stavu pracovních sil, o zásobách, výrobě a spotřebě surovin, látek, výrobků, strojů nebo nástrojů důležitých pro zbrojní hospodářství, čímž mělo být ohrožováno krytí jeho potřeb. Že na toto nařízení, jehož původcem byl sám Hitler, doplatila řada českých obyvatel, netřeba zdůrazňovat.

I přes nesmírně tíživou situaci politickou a také hospodářskou bylo stále ve městě živé kulturní dění. V prvních měsících dvaadvacátého roku tak do Kroměříže zavítal činoherní soubor Českého divadla moravskoostravského, který zahrál Kroměřížanům Svobodovy Směry života, Benedettiho Dva tucty rudých růží, Altheerovu komedii Sedněte si pane profesore! a Krpatovu historickou hru Hvězdy nad hradem. V Kroměříži se představili i členové Národního divadla v Praze, kteří místním naservírovali Grmelovu veselohru Dědictví a Sundermannův Domov. I další pražské soubory však zavítaly na Hanou. Ať už se jednalo o vinohradský soubor se hrou Modrý dým či divadlo Na Poříčí s kusem Karel III. a Anna Rakouská.

¹⁰⁴ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 2790-2827, kart. č. 926.

Nejen profesionální scény však hrály na území města. Činnost stále vykazovaly i místní ochotníci. Spolek ochotnického divadla předvedl svým spoluobčanům Benatzkého hudební veselohru Karolina. Dětská scéna Spolku ochotnického divadla pak zahrála zejména malým divákům Brokát princ z pohádky.

Vyvrcholením kulturního života města v prvním půlroce roku 1942 byl pak zájezd opery ostravského divadla do Kroměříže, který je datován na svatodušní svátky koncem května, v jehož rámci byly provedeny slavné opery Jakobín od Antonína Dvořáka, Don Juan od Wolfganga Amadea Mozarta, Rossiniho Lazebník sevillský a Prodaná nevěsta a Hubička z pera Bedřicha Smetany.

Pakliže u divadelních představení se dá konstatovat stále velký zájem ze strany kroměřížského obcenstva, u některých hudebních produkcí už návštěvy nedosahovaly takového počtu, jako na počátku okupace. Článek v Moravské orlici z 25. února 1942, který je věnován koncertu Českého nonetu, komorního sdružení, které se ve městě představilo o pět dní dříve a zahrálo Schubertův Oktet F dur a Zichovu Chodskou suitu, budiž toho důkazem: *„Zmiňovat se o výkonu tohoto tělesa bylo by zbytečné, stačí ujištění, že toto těleso nemá dnes ve výkonnosti rovnocenného soupeře. Mnohem závažnější však je malá účast, lépe řečeno však neúčast kroměřížského obcenstva. Na koncertě bylo všeho všudy 135 návštěvníků. To nasvědčuje tomu, že kroměřížská hudební kultura je v úpadku. Postrádali jsme na tomto koncertě dokonce lidi, o nichž se až dosud myslilo, že jsou vedoucími činiteli v kroměřížském hudebním životě. To je jistě zjev velmi překvapující a dokazuje, že hudební výchova v Kroměříži není vedena správnou cestou a je daleko zpět za hudební érou Vachovou. Je to škoda.“*¹⁰⁵ S tímto konstatováním pak ostře kontrastuje hned následující článek, který čtenáře informuje

¹⁰⁵ Moravská orlice, 25. února 1942, č. 47, s. 3.

o mimořádném zájmu o představení ostravské činohry v Kroměříži.

4.3 Od atentátu k vyhlášení totální války aneb Kroměříž od konce května 1942 do poloviny února 1943

„1. Dne 27. května 1942 byl v Praze spáchán atentát na zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera Heydricha.

Na dopadení pachatelů se vypisuje odměna 10 milionů korun

Kdo pachatele přechovává nebo jim poskytuje pomoc, anebo má vědomost o jejich osobě, anebo o jejich pobytu a neoznámí to, bude zastřelen s celou svou rodinou.

2. Nad okresem Oberlandratu v Praze se vyhláší oznámením této zprávy v rozhlase civilní výjimečný stav.

Nařizují se tato opatření:

- a. Zákaz vycházet z domu pro veškeré civilní obyvatelstvo od 27. května 21. hodiny až do 28. května 6. hodiny.*
- b. Na tutéž dobu se uzavírají veškeré hostince, biografy, divadla, veřejné zábavní podniky a zastavuje se veškerá veřejná doprava.*
- c. Kdo se přes tento zákaz v uvedené době objeví na ulici, bude zastřelen, nezůstane-li stát na první výzvu.*
- d. Další opatření jsou vyhrazena, v případě potřeby budou oznámena rozhlasem.¹⁰⁶*

Tato vyhláška, kterou vydal K. H. Frank, zaplavila bezprostředně po uskutečnění atentátu v rámci tzv. operace Anthropoid ulice všech českých měst. Kroměříž samozřejmě nebyla výjimkou. 28. května pak zabírala celou úvodní stranu

¹⁰⁶ Moravská orlice, 28. května 1942, č. 125, s. 1.

všech českých protektorátních deníků. Vyhlášení stanného práva trvalo až do 3. července 1942 a v rámci nastalého německého teroru, který ještě zesílil poté, co bylo 4. června oznámeno, že Reinhard Heydrich následkům atentátu podlehl, byly zavražděny tisíce českých lidí.¹⁰⁷

Vlna nacistických represí samozřejmě neminula také město Kroměříž. Voříšek, a v prakticky totožných intencích také Dubovský, tak mj. uvádí: *„Již v noci ze 28. na 29. května chodila po kroměřížských domech městská policie a sháněla lidi bez osobních dokladů, které vodila do kavárny „Korso“, kde je německé četnictvo zapisovalo. Podle vyhlášek měl být každý, kdo byl bez dokladů, okamžitě zastřelen. Dvojjazyčné občanské legitimace byly vystaveny v létě 1940 a každý je musel nosit u sebe. Mladiství, starší 15 let měli tzv. „Kennkarte“. Pátralo se i po lidech, kteří schvalovali atentát. Jedním ze zatčených byl kameník Vincenc Bednařík z Kroměříže, který byl gestapem zatčen 1. června a po rozsudku stanného soudu v Brně byl hned 4. června 1942 popraven. Ve Vážanech byl pro stejný „zločin“ zatčen rolník Alois Gerák, který však pobyt v koncentračním táboře přežil.“*¹⁰⁸

Na zprávu o Heydrichově skonu zareagovali záhy také čelní představitelé okresu a města, podobně jako také

¹⁰⁷ Není bez zajímavosti, že lze najít souvislost mezi spácháním atentátu na Reinharda Heydricha a městem Kroměříž. Na jeho přípravě se totiž podílel také Dr. Josef Ogoun, profesor pražského dívčího reálného gymnázia, rodák z Počenic, tedy obce, která leží zhruba 15 kilometrů západně od Kroměříže. Do akce byla zapojena také Ogounova manželka Marie a jejich synové Milan a Luboš. V jejich bytě v pražských Dejvicích našli na čas úkryt atentátníci Jan Kubiš a Jozef Gabčík, zdržovali se v něm také noc před atentátem. Po jeho spáchání opouští Dr. Josef Ogoun Prahu a zhruba čtvrt roku se schovává v kroměřížském zemském ústavu pro choromyslné. Po válce byla vydána jeho kniha, ve které mapuje některé okolnosti týkající se atentátu na Heydricha a také svou roli v této akci, viz Ogoun, Josef: Pravda o Heydrichovi. Památce hrdinů, kteří odstranili Heydricha: Moravana Jana Kubiše, Slováka Josefa Gabčíka, Čecha Jana Zelenky. Kroměříž 1945. Úzký vztah ke Kroměříži měli také dva členové pravoslavné církve, v jejímž kostele sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze se až do 18. června 1942 tajně ukrývalo sedm parašutistů, kteří se na atentátu podíleli, včetně Kubiše a Gabčíka. Jednalo se o biskupa Gorazda, občanským jménem Matěje Pavlíka, který v posledním desetiletí 19. století v Kroměříži studoval a v letech 1906-1920 zde působil jako duchovní, a také o pražského faráře Václava Aloise Číkla, který v době svého působení v Přerově zároveň v letech 1928-1939 vyučoval na kroměřížském reálném gymnáziu a na učitelském ústavě. Oba tito církevní hodnostáři, kteří poskytli parašutistům úkryt, byli pražským stanným soudem gestapa odsouzeni k smrti a zastřeleni dne 4. září 1942 na střelnici v Praze-Kobylisích.

¹⁰⁸ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 51.

v jiných koutech protektorátního území. Můžeme se o tom dočíst kupříkladu v Moravských novinách z pátku 12. června 1942: „Z podnětu okresního hejtmána Kadlece jsou v Kroměříži od pondělka vyloženy v nové budově okresního úřadu na Náměstí Viktoria kondolenční listiny k úmrtí Zastupujícího říšského protektora SS-Obergruppenführera a generála policie Reinharda Heydricha, aby zástupci úřadů, korporací, organizací a širší veřejnost mohla dát najevo svůj smutek nad jeho úmrtím. V prvních dvou dnech zapsali se do nich téměř všichni zástupci úřadů a četných korporací z města a okolí a také mnoho set Kroměřížanů opatřilo listiny svými podpisy. Místnost, kde jsou kondolenční listiny vyloženy, byla smutečně vkusně dekorována.“¹⁰⁹

15. června bylo veškeré kroměřížské občanstvo nuceno podepisovat prohlášení, ve kterém se jednotliví lidé zaručovali, že se nijak nepodíleli na atentátu. Město i okolní vesnice byly pod nejrůznějšími záminkami takřka neustále stíhány různými vojenskými prohlídkami, všude byly patrné obavy a strach.

„25. června vyšla v novinách vyhláška o zrušení všech svátků, kromě vánočních, velikonočních a svatodušních. Němečtí fašisté potřebovali zvýšený pracovní výkon a větší počet pracovních dní. Ve městech se muselo toto nařízení zachovávat, na venkově se na ně příliš nedbalo.“¹¹⁰

O tom, že veškeré kulturně-společenské podniky, pakliže se o těchto dá v době pokročilé okupace vůbec takto mluvit, šly v dnech a týdnech, které následovaly po atentátu, zcela stranou. Z tohoto úhlu pohledu je příznačné, že za zmínku stojí snad jen další třídění knihoven na Kroměřížsku, z nichž byl na popud kroměřížského krajského referenta veřejné služby vyloučen veškerý literární brak. Které knihy tento brak měly představovat však v dostupných pramenech nedohledáme. Zároveň

¹⁰⁹ Moravské noviny, 12. června 1942, č. 137, s. 2.

¹¹⁰ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 40-41.

bylo také apelováno na knihovníky, aby získávali čtenáře ke čtení hodnotných knih, zejména pak v řadách mládeže.

Ani razantní změny ve správě, započaté s Heydrichovým příchodem do Prahy, se po jeho smrti nezastavily. Změna na kroměřížském okresním úřadě, kde 17. června 1942 posledního českého hejtmana doktora Emila Kadlece vystřídal ve funkci Dr. Emil Koblischek, budiž toho jasným důkazem. Koblischek, původem jihlavský Němec, zavedl po obecním vzoru na okresním úřadě pouze německé úřadování.

Poslední dny trávili mezi kroměřížskými zdmí během jara Židé. Ti byli během května sestěhováni ze svých soukromých bytů do starých domů v Moravcově ulici, kdysi Velké židovské, kde se v nevyhovujících prostorách spolu tísnilo často i několik rodin. Zároveň byl také proveden soupis jejich prakticky veškerého majetku.

„26. června 1942 započalo odvážení Židů do koncentračního tábora v Terezíně, které trvalo do 6. července. Z města i tehdejšího okresu bylo odvezeno 290 Židů, z nichž se vrátilo jen 19 lidí¹¹¹. Zahynulo mnoho známých kroměřížských obchodníků a živnostníků, také tři lékaři, advokát, vzdělaný kroměřížský rabín dr. Jáchym Astel, rodem Polák, s manželkou a dvěma malými dětmi a mnoho studentů.“¹¹²

Podobně jako o rok dříve, také v roce 1942 musela Kroměříž i celý kroměřížský okres pojmout další vlnu nových přistěhovalců. Ať už se jednalo o mladé Němce z Porúří, kteří se do Kroměříže uchylují v srpnu před bombami anglického letectva či o pokračující příchod vystěhovalců z Vyškovska. Ti se opět usazují zejména v západních částech okresu odkud to mají ke svým bývalým domovům nejbliže.

¹¹¹ Dle archivních materiálů se transport týkal celkem 242 kroměřížských Židů. Jejich jmenný seznam, začínající jménem Elsy Adlerové a končící jménem Rudolfine Zirkusové, s daty narození, bydlištěm i transportním číslem, se zachoval v následujícím fondu: MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříž (1501) 1637-1945 (1949), inv. č. 2790-2827, kart. č. 932.

¹¹² Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 40.

Od 11. srpna započalo přeškolování kroměřížského učitelstva v dějepisných kurzech, které museli vést účastníci kurzů v Rankenheimu u Berlína, o kterých už bylo psáno výše. Není překvapením, že školitelé se často snažili volit náměty neutrální a přednášeli je s minimálním zaujetím.

„Veřejné zaměstnance potrápily ve dnech 15. a 16. října a zčásti již před tím jazykové zkoušky z němčiny. Přitom stačilo mít někde v osobních spisech poznámku, že je úředník nebo učitel politicky málo spolehlivý a již neudělal zkoušku, i když uměl dobře německy. Veřejní čeští úředníci museli umět německy, aby v tomto jazyce úřadovali. Vnitřní jazyk ve styku úřadů mezi sebou byl jenom německý, čeští lidé, kteří se na úřady obrátili, dostali dvojjazyčné, německo-české vyřízení. Do konce roku 1942 následovaly ještě různé zákazy a příkazy, jako zákaz svítit o Všech svatých na hrobech (aby to nepřilákalo americké letce, kteří tenkrát začali již nalétávat do sousedství našich zemí) a 22. prosince byla rozšířena pravomoc pracovního úřadu v Kroměříži, což se mělo v budoucnu osudně projevit.“¹¹³

Na začátku listopadu byla učiněna pomyslná tečka za životem židovstva v ulicích Kroměříže. Z popudu vládního komisaře Dr. Humplika byla totiž zbourána židovská synagoga na Komenského náměstí¹¹⁴, asi nejvýrazněji patrná památka na kroměřížské Židy. O této demolici informuje i dobový tisk: *„V uplynulých dnech tohoto týdne bylo pokračováno v bourání budovy bývalé synagogy v Kroměříži na Komenského náměstí. Než mohlo dojít k většímu rozsahu bourání po předchozím odstranění kopule a postranních věží a jiného materiálu, pracovali dělníci na synagoze po několik dní a teprve v tomto týdnu bylo přikročeno k trhání zdí pomocí třaskavin. Ve čtvrtek bylo v těchto pracích pokračováno, takže z kroměřížské synagogy možno již jen spatřiti zadní trakt*

¹¹³ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 42.

¹¹⁴ Dnes na jejím místě stojí Dům kultury.

*a část bočních zdí se sklepením, na němž je hromada rozpadlých zdí a čelného traktu. Během příštího týdne kroměřížský synagoga zmizí úplně. Vystavena byla v roce 1908.*¹¹⁵

Rozvaliny, které po někdejší dominantě města zbyly, byly z velké části probrány kroměřížskými občany a použitelný stavební materiál využit pro jejich vlastní potřebu. V dalším průběhu války pak byl na uprázdněném místě vybudován protiletecký kryt. Některé náboženské předměty z výbavy synagogy byly zvrhlými nacisty cílevědomě stahovány pro chystané centrální muzeum vyhynulé rasy. V roce 1942 bylo zřízeno Ústřední židovské muzeum v Praze, kam byly soustředěny cenné předměty ze všech zrušených židovských obcí a synagog Čech a Moravy. Část výbavy kroměřížské synagogy je dodnes uložena v Židovském muzeu v Praze.

Počátkem prosince přibyly do města německé telegrafistky¹¹⁶, které byly učeny k podávání zpráv letcům. Ubytovány byly v budově arcibiskupského gymnázia, výuku pak absolvovaly v dnešní pedagogické škole, na které jim byli instruktory samotní letci, kteří v budově školy také bydleli. S přílišným nadšením se příchod německých děvčat ve městě nesetkal, tím méně, že na veřejnosti působila často drzým způsobem, chovala se suverénně a navíc měla vyšší příděl než domácí obyvatelstvo. Starousedlíci tak mohli s povděkem kvitovat alespoň fakt, že německé úřady zakázaly německým vojákům styk s českými děvčaty, který byl však už i předtím minimální.

Z kulturních podniků druhé poloviny 42. roku můžeme zmínit kupříkladu několik koncertů Hanácké filharmonie, která si za krátkou dobu své existence získala velkou přízeň posluchačů a její vystoupení byla hojně navštěvována. Jeden z těchto koncertů hostil 13. října sál kina Viktoria

¹¹⁵ Moravská orlice, 14. listopadu 1942, č. 271, s. 2.

¹¹⁶ Byly přezdívány jako tzv. blicky, což vychází z jejich německého pojmenování Blitzmädel = blesková děvčata.

a zazněly na něm díla Beethovenova, Haydnova a Lisztova. Nemohly chybět ani skladby českých velikánů klasické hudby, Antonína Dvořáka a Bedřicha Smetany. Koncem roku byla pak v sále hotelu Simon pořádána už tradiční výstava železnobrodského skla.

Koncem roku 1942 i počátkem toho následujícího se bez ustání prohlubovala špatná situace v hospodářské oblasti. Zemědělci museli nařízeními z ledna 1943 zvýšit už tak vysoké dodávky obilí, utužováno mělo být i pracovní nasazení. K dalšímu nátlaku sáhli Němci během prvních únorových dní, tak jak o tom píše ve své práci František Voříšek: *„6. února vyšlo nařízení o pracovní povinnosti mužů od 17 do 65 let, žen od 17 do 45 let. Deset dní nato začal okresní úřad zavírat obchody ve městě. Do konce války bylo uzavřeno ve městě i venkovských obcích okresu 144 obchodů a živností, aby se získaly nové pracovní síly pro nasazení. Uzavřeny byly většinou menší závody s menším počtem zaměstnanců. Převládaly závody galanterni, textilní (textilu bylo stejně nedostatek), se sportovním zbožím atd. Získalo se tak mnoho lidí.“*¹¹⁷

Ve stejné době začal docházet dech německým armádám na všech frontách, což se nejmarkantněji projevilo porážkou u Stalingradu. Němci se zoufale snažili předejít definitivnímu obratu války v jejich neprospěch a z obav z konečné porážky neváhali sahat k nekompromisním krokům jak na frontě, tak i v zázemí. Některé z těchto nepopulárních kroků v rámci protektorátního hospodářství a politiky byly už zmíněny, další pak budou naznačeny v následující kapitole.

¹¹⁷ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 43.

5. VE ZNAMENÍ TOTÁLNÍ VÁLKY

5.1 Vyhlášení a postupné zavádění opatření totální války

Tzv. totální válku vyhlásil říšský ministr propagandy Joseph Goebbels ve svém projevu ve Sportovním paláci v Berlíně 18. února 1943. Oficiálně tedy započala příslušná opatření totální války¹¹⁸, především v oblasti hospodářství, tímto datem, jak už ale bylo naznačeno v konci předchozí kapitoly, k některým příslušným krokům v řízení hospodářské oblasti sáhli Němci už podstatně dříve.

Od prvních měsíců roku 1943 tak muselo být nasazení všech dostupných sil, ať už pod vlivem násilí, působením propagandy či využitím sociálního nátlaku, ve prospěch bojujících armád zcela maximální. Zpočátku se tato opatření projevovала zejména v oblasti hospodářství, na základě Hitlerova výnosu z 25. července 1944 pak měl být ideám totální války podřízen veškerý veřejný život.

„Opatření totální války samozřejmě nemohla nezasáhnout také protektorát. Zde byl hlavní díl odpovědnosti za realizaci jejích cílů svěřen K. H. Frankovi a jeho státnímu ministerstvu. Ve vnitřní struktuře tohoto „orgánu jednotně usměrněné vedoucí moci“, soustředěného kromě vykonávání dozoru pouze na plnění vlastních říšských úkolů, byly sloučeny všechny v úvahu připadající rezorty. /.../

Ve svém postupu se Frank a jeho spolupracovníci soustředili především na vystupňování tempa hospodářské mobilizace a provedení nutných změn ve správním a justičním aparátu. Též se zaměřili na zvýšení propagandistického tlaku na obyvatelstvo a potlačení všech forem jeho odporu.

¹¹⁸ V němčině nazývána jako Totalkrieg.

Jak prohlásil v projevu proneseném před pečlivě vybraným obecnstvem v pražské Lucerně dne 26. února 1943 – charakterem by se tato opatření neměla nijak odlišovat od toho, co bude zaváděno v ostatních oblastech říše.“¹¹⁹

Ke konkrétním projevům zmiňovaných opatření patřilo na území Protektorátu Čechy a Morava zastavování podniků, jejichž produkce měla pro vedení války omezený význam, nucené přesuny pracovních sil, zejména do zbrojního průmyslu (v rámci celé říše), utlumení obchodních i řemeslných činností a také kulturní oblasti. Známé jsou též vojenské odvody českých lidí na práci do říše. Některé z těchto kroků na konkrétním případě města Kroměříže už byly zmiňovány, další pak budou následovat na dalších stranách.

5.2 Život města Kroměříže v letech 1943 a 1944

V souvislosti s nově nastolenou politickou a zejména ekonomickou situací se v Kroměříži zviditelňuje, pro občany města však v nepříliš pozitivní roli, představený místního pracovního úřadu Karel Penka. Ten byl činný nejen v uzavírání obchodů, živností i menších závodů, o čemž bylo psáno už v předchozím textu, ale byl také velice aktivní ve věci shánění dělníků k pracovnímu nasazování do Německa. Pakliže se ještě v roce 1941 nechali mnozí pracovníci z Kroměřížska nalákat na sliby vyšších mezd a lepších pracovních podmínek a na území říše odcházeli de facto dobrovolně, v roce 1943 byla už realita nesrovnatelně odlišná. Německé průmyslové oblasti byly často terčem bombardování, takže se dělníci nemohli v tamních továrnách cítit bezpečně, nehledě k náročným požadavkům na pracovní výkon. Penka tak musel být

¹¹⁹ Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha 2002, s. 76. Zde také další podrobnější informace k zavádění opatření totální války na protektorátním území.

v získávání těchto pracovníků nesmírně aktivní, získával je jak z bývalých zaměstnanců zavřených obchodů a podniků, tak i z dělníků stále fungujících továren a provozů, pro jejichž nasazení v Německu hledal nejružnější záminky.

Začátkem března byl v kroměřížském okrese proveden nový soupis obyvatelstva, který byl určen k získání nových pracovních sil na nasazení v Německu.

Neustále se zvyšující hospodářský útlak postihoval také Kroměříž a její nejbližší okolí. Zemědělcům byly neustále zvyšovány nároky na dodávky obilí i masa, Němci kontrolovali i mletí mouky, které neváhali omezovat.

„Horlivě byl propagován sběr odpadových hmot, zejména na školách. Byli určeni zvláště učitelé, kteří museli organizovat sběr a hlásit výsledky okresním inspektorům. Ve třídách byly na nástěnkách vedeny přehledy a grafy o odvodu sběru jednotlivými žáky a třídami.“¹²⁰

6. dubna 1943 vydává vládní komisař Dr. Humplik oznámení, které se týkalo odstranění krátkovlnných zařízení radiopřijímačů. Kam bylo toto nařízení směřováno není těžké odtušit. Českým lidem tímto mělo být zabráněno v poslechu jak londýnského, tak i moskevského rozhlasu, které uváděly také české relace¹²¹. Vzhledem k situaci na evropských bojištích, kde se Němci už definitivně dostávali do defenzivního postavení, se opravdu není čemu divit.

Němci si neopomněli znovu posvítit i na české školy, tak jak o tom píše opět Aleš Dubovský: *„Bylo zredukováno české střední školství. Někde zrušili fašisté celé ústavy najednou, nebo jako u reálky a arcibiskupského gymnázia v Kroměříži, počínaje první třídou. Tak zanikla v Kroměříži reálka, která tu existovala od roku 1898 a měla před zrušením 500 žáků. Další omezení souviselo s nově zavedenou šestistupňovou klasifikací od školního roku 1943 – 44. Toto*

¹²⁰ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 62.

¹²¹ Samotný zákaz poslechu zahraničního rozhlasu platil na protektorátním území už od 1. září 1939, mnohými občany byl však porušován.

opatření, vzledem k blízkosti válečných front, již postihlo naše školy jen nepatrně. V souvislosti s uvolněním pracovních sil do válečného průmyslu se snižoval počet pedagogických pracovníků. Celé třídy kroměřížských škol převáděli Němci do zbrojního průmyslu a znemožňovali jim dokončení studia. V dubnu 1943 těsně před maturitními zkouškami byli skoro všichni žáci a žákyně kroměřížských oktáv úřadem práce s okamžitou platností vytrženi ze školy. Byli zařazeni do válečného díla, aby odpomohli katastrofálnímu nedostatku pracovních sil. Místo vysvědčení dospělosti dostali na konci školního roku vysvědčení na odchodnou. Teprve po čase – individuálně – mohlo být opatřeno doložkou o dospělosti. To pouze v případě, že se žák v určeném pracovním nasazení, podle tvrzení arbeidsamtu, dobře osvědčil.“¹²²

Nasazování na práci se tedy během roku 1943 neustále stupňovalo a padali mu za obět nejen dělníci, ale i úředníci, studenti a též učitelé, jak je patrné z předchozích řádků. Lidé byli nasazováni jak v Německu, tak i přímo v protektorátu či na území dnešního Rakouska, kam se nacisté snažili přemístit alespoň část své průmyslové výroby ze západních částí Německa, tradičních industriálních oblastí, které byly neustálým terčem bombardování.

„Němci se začali obávat i leteckých útoků na Protektorát, proto zaváděli kurzy protiletecké obrany i na venkově. V Kroměříži proháněl členstvo zdejší protiletecké obrany (Luftschutz) vládní komisař dr. Humplik. Několikrát muselo všechno mužstvo PO nastoupit buďto v krytech, kde byly zřízeny ošetřovny, nebo na náměstí, kde defilovalo před německým fašistickým panstvem: velitelem posádky von Müllerem, okresním hejtmanem dr. Kobliškem, dr. Humplikem, Penkou aj. Několikrát museli členové PO zcela

¹²² Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 62-63.

zbytečně v noci do krytů, protože se panu Humplikovi zalíbilo udělat poplach.“¹²³

Německým zásahům se neubránila ani česká politická scéna, pakliže se o něčem takovém dá ještě v roce 1943 vůbec mluvit. Jedním z projevů těchto změn budiž kupříkladu přeměna Národního souručenství, organizace, která s postupem válečných let rychle ztrácela svůj původní význam, na „kulturní“ korporaci¹²⁴, čímž ztratilo svou funkci prakticky definitivně.

Také kroměřížská politická uskupení byla postižena německými opatřeními. Jelikož se ale jednalo o spolky fašistům nakloněné, pro většinu Kroměřížanů znamenaly tyto zásahy změnu k lepšímu. Tak byla v červnu 1943 rozpuštěna kroměřížská organizace Vlajky, které předsedal Miroslav Frajt, majitel parfumerie z dnešní Vejvanovského ulice¹²⁵. Podobně později dopadla také Mlčochova Národní socialistická strana dělnická a rolnická, též známá jako Strana zeleného hákového kříže¹²⁶, která byla Němci brána na lehkou váhu už dlouhou dobu a ani mezi českým obyvatelstvem si příliš příznivců nezískala.

Už ve spojení s Heydrichovými reformami byl zmíněn vznik Kuratoria pro výchovu mládeže, které bylo řízeno ministrem školství a lidové osvěty, nechvalně proslulým Emanuelem Moravcem¹²⁷. Tato de facto kolaborantská organizace, podobně jako některé další (například Český svaz pro spolupráci s Němci, Český svaz válečníků, Veřejná osvětová služba, Národní odborová ústředna zaměstnanecká a v neposlední řadě též Česká liga proti bolševismu, která vzniká na přelomu let

¹²³ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 45.

¹²⁴ Došlo k tomu už v lednu 1943.

¹²⁵ V roce 1942 přejmenována na Třidu 15. března.

¹²⁶ Zmiňována už ve 2. kapitole.

¹²⁷ Emanuel Moravec dokonce osobně zavítal do Kroměříže, kde v uniformě Kuratoria provedl inspekci na místním reálném gymnáziu. Stalo se tak 17. června 1943 a jako důkaz může posloužit jeho podpis v gymnaziální školní kronice, viz: MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Masarykovo státní reálné gymnázium Kroměříž 1898-1954, inv. č. 3.

1943 a 1944), měla za cíl nacizovat veřejný život na protektorátním území a vychovávat jeho obyvatele v německém duchu¹²⁸.

O započetí fungování Kuratoria pro výchovu mládeže na území města Kroměříže, které mělo prostřednictvím nadšení mladých lidí pro sport a tělesné vyžití vůbec působit na tuto část obyvatelstva myšlenkami německého nacismu, informuje dobový tisk. Například Moravská orlice přináší následující zprávu: *„Činnost Kuratoria pro výchovu mládeže v Kroměříži je též již v činnosti. Okresní pověřenec Kovařík uspořádal již instruktorský kurs. V nejbližší době bude činnost Kuratoria v Kroměříži zachycující výchovu kroměřížské mládeže, a to jak tělesnou, tak i duševní, v plném proudu.“*¹²⁹

V podobném duchu informují též Moravské noviny, které pod titulkem Kroměřížská mládež nastupuje referují takto: *„Přípravná činnost Kuratoria v Kroměříži byla zahájena již před několika týdny výcvikovými kursy instruktorů, dvouhodinovkami atd. Ve středu dopoledne o 11. hodině bylo uspořádáno v městském kině Viktoria slavnostní jmenování okresního pověřence Kuratoria pro výchovu mládeže v Kroměříži Stanislava Kovaříka.“*¹³⁰

Podobně jako v jiných částech protektorátu, také v Kroměříži byl ze strany okupační moci činěn nátlak na učitele i další pedagogické pracovníky, aby s Kuratoriem spolupracovali. Nemalá část z nich však dala raději přednost nucenému nasazení ve výrobě, většina těch, kteří pak do organizace vstoupili, vyvíjela minimální či zcela formální činnost. Těch, kteří se v Kuratoriu skutečně aktivně angažovali, byla jen hrstka. Také mládež, která se činnosti

¹²⁸ Jedním ze zcela konkrétních projevů těchto postupů, který souvisel i s nevalnou situací wehrmachtu na východní frontě, byla přednáška o bolševickém nebezpečí, se kterou v Kroměříži 27. dubna 1943 vystoupil tehdejší šéfredaktor Poledního listu K. Werner. Ten město navštívil na pozvání Městského osvětového sboru v Kroměříži.

¹²⁹ Moravská orlice, 23. dubna 1943, č. 95, s. 2.

¹³⁰ Moravské noviny, 5. června 1943, č. 136, s. 4.

Kuratoria účastnila, byla poznamenána nacistickými světonázory jen v malém měřítku.

Nové pořádky se projevíly také v kultuře. I její postavení se ve městě zhoršilo, i tak fungoval kulturní život v Kroměříži nadále, byť v značně omezené míře. Paralyzována byla zejména divadelní představení, po prvních okupačních letech, kdy na kroměřížských prknech hostovala nejslovutnější divadla Čech i Moravy, došlo k značnému utlumení těchto zájezdů. Během roku 1943 zavítalo do města snad jen Horácké divadlo a též olomoučtí divadelníci, obě scény však lze považovat pouze za zástupce regionální.

Kromě filmových představení tak museli v tomto těžkém období vzít Kroměřížané za vděk koncertům už několikrát vzpomínaného spolku Moravan a také Hanácké filharmonie, která však na nátlak vyšších míst musela svůj název změnit na Hanácké orchestrální sdružení, pod kterým vystupovali talentovaní hudebníci z Kroměříže i širokého okolí až do osvobození. Ti také museli značně upravovat svůj repertoár pod vlivem německé cenzury. Vyřazeny z něj tak musely být kupříkladu skladby autorů ruských, dokonce ani Smetanova Má vlast nesměla být hrána kompletně. Ani to však nezabránilo kroměřížskému obecnstvu navštěvovat koncerty Hanáckého orchestrálního sdružení ve stovkách, ba i tisícovkách hlav. V neděli 26. září 1943 si tak na jeho velký lidový koncert, který byl pořádán, podobně jako už nejednou předtím, ve skleníku Květné zahrady, a na kterém zazněly práce Dvořákovy, Smetanovy, Sukovy či Griegovy, našlo cestu přes dva tisíce posluchačů. Nejinak tomu bylo u dvou symfonických koncertů, které proběhly už v předchozích měsících.

Počáteční týdny pátého válečného roku byly v Kroměříži ve znamení horentní stavební činnosti. Nenechejme se však zmýlit, žádné nové budovy ve městě nerostly. Usilovně totiž

začaly vznikat nové protiletecké kryty, ať už na dnešním náměstí Míru, na Komenského náměstí¹³¹ či v blízkosti zámku.

„Na Velkém náměstí a Husově, tehdy Viktoria platzu, byly vybudovány miniaturní úkryty, které byly posměchem celému městu. Měly sloužit k úkrytu strážníků, kteří konali službu v době náletu. Svou konstrukcí byly stejně neúčelné, jako velké kryty a nebyly používány.“¹³²

Právě obava z toho, že bombardování může kromě německého území stihnout také protektorát, stála za budováním těchto krytů. K těmto obavám přispívala i ta skutečnost, že nacisté přesunovali některé své vojenské objekty a také část průmyslové výroby na protektorátní území. Tak se kupříkladu též kroměřížský Magneton podílel na výrobě součástek pro německé řízené střely.

Stále činné bylo ve městě i Kuratorium pro výchovu mládeže, které v pondělí 20. března 1944 uspořádalo v budově kina Viktoria manifestační projev. Toho se museli zúčastnit všichni instruktoři Kuratoria a promluvil na něm i jeho generální referent, Dr. František Teuner.

V průběhu jara pokračoval, stejně jako v letech předchozích, v kroměřížském okrese příliv vystěhovalců z Vyškovska, které bylo osidlováno Němci a byla zde také zabírána půda pro vojenské objekty okupantů. V dubnu se k těmto nuceným exulantům přidali i němečtí uprchlíci ze Sovětského svazu. Vzhledem k přelidněnosti okresu i samotné Kroměříže byli tito Němci ubytováváni v některých školních budovách, následkem čehož zůstaly českému školství ve městě k dispozici pouhé tři budovy. Jednalo se o reálné gymnázium, střední ekonomickou školu a také starou školní budovu na Riegrově náměstí.

Už tak vyhrocená situace v hospodářství se nadále zhoršovala. Němci se snažili z protektorátního hospodářství

¹³¹ Právě na místě zničené židovské synagogy.

¹³² Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 68.

vytěžit co nejvíce, jenže to trpělo už dlouhé měsíce nedostatkem pracovních sil. Ani ustavení hospodářských rad v každé obci, které měly posuzovat možnosti dodávek obilí od jednotlivých zemědělců, nebylo příliš platné.

„K hospodářským zákazům a omezením přidaly se 6. června přísné tresty za porážky na černo. Proti minulému roku vzrostl počet oběživa, což se projevilo ve množství vkladů u peněžních ústavů. Nedostatek lidí a vozů v dopravě, jež nestačili Němci vyrábět, projevil se 15. července zákazem poutí a omezením osobní dopravy.“¹³³

Kroměřížané ze zpráv pouličního rozhlasu, novin, a také z nejrůznějších hospodářských opatření snadno vytušili, že se Němci dostávají na evropských bojištích do úzkých. Jejich vlastenecké cítění podporovalo i kulturní dění ve městě, které se nově vzmáhalo. Tak například Studio mladých v Kroměříži sehrálo 19. března 1944 v sále kina Viktoria hru F. Novotného Bubáci a hastrmani. Do města zavítalo v březnu také Intimní divadlo z Prahy, a to dokonce dvakrát. Jednou s představením Hadrián z Římsu, podruhé s hrou nazvanou Pamela. Vůbec byl březen bohatý na divadelní produkci. S novým kusem totiž vyrukovali také kroměřížští ochotníci, kteří v poslední den měsíce zahráli Wernerova Bohatého chudáka.

Největší pozornost kroměřížského diváctva a posluchačstva však vzbudilo několik letních koncertních představení Hanáckého orchestrálního sdružení, jejichž dějištěm byl opět skleník Květné zahrady. Poeticky o tom píše tehdejší Moravské noviny: *„Velký skleník Květné zahrady v Kroměříži, v němž během července provedlo Hanácké orchestrální sdružení s mimořádným úspěchem 13 představení „Prodané nevěsty“, jež zhlédlo na 20.000 osob, provázen je na jedné straně širokou terasou. Odtud obrovskými okny*

¹³³ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 47.

do skleníku možno v nezastřených místech dobře zhlédnouti úseky jevištního děje, zejména pak zaposlouchati se na jedné z mnoha připravených laviček znova a znova ze jedinečné akustičnosti do nevšedního kouzla nádhery tónů Smetanovy „Prodané nevěsty“. Na uzavřenou část starého liechtensteinského parku s odumřelým barokním jezírkem, kašnami a vodomety snáší se zvolna večerní soumrak. Nad obzorem, lemovaným v dáli posledními výběžky karpatskými, zahořel srpek vycházejícího měsíce. V kouzlu blížící se letní noci a podmanivé hudby nesmrtelného Mistra nepřestává zaznívati slib Jeníka a Mařenky – „... zůstaneme věrni sobě“.¹³⁴

Další energii do žil Kroměřížanů vlily i přelety spojeneckých letadel nad městem, které započaly v průběhu července a jejichž intenzita se neustále stupňovala. Cílem těchto bombardérů a stíhaček byly nejčastěji města v Horním Slezsku.

25. července 1944 spatřuje světlo světa Hitlerův výnos o totálním válečném nasazení. Také na jeho základě přistupují Němci během léta 1944 k takřka vojenským odvodům celých ročníků na práci do říše. I Kroměřížané se tomuto nasazení nemohli vyhnout. Postihlo de facto pracovníky všech profesí, včetně učitelů. Ti z Kroměříže byli ponejvíce nasazeni v dolech či válcovnách na Ostravsku. Další pak měli během podzimu zaměřit k nacistické polovojenské pracovní organizaci Todt, k tomu však již ve většině případů nedošlo. O tom, že nová vlna nasazení znamenala pro mnoho postižených finanční i zdravotní lapálie, netřeba psát více. Nad odvody kroměřížských obyvatel na práci neomylně bděl nám už dobře známý Karel Penka, nejvýše postavený kroměřížského pracovního úřadu.

¹³⁴ Moravské noviny, 5. srpna 1944, č. 214, s. 4.

6. POSLEDNÍ MĚSÍCE

6.1 Situace na protektorátním území koncem roku 1944 a počátkem roku 1945

Vzhledem k situaci německých vojsk na východní frontě, která se neustále přibližovala k Protektorátu Čechy a Morava, dochází v jeho rámci k dalším změnám. S končícím létem 1944 je celé jeho území prohlášeno operačním pásmem. Na jeho vzniku mělo neoddiskutovatelný podíl vypuknutí Slovenského národního povstání a následný nebývalý rozmach nejrůznějších partyzánských hnutí, která se na protektorátním území rychle rozrůstala.

Boj gestapa s pomocí pořádkové policie a jednotek SS proti partyzánům brzy přestával stačit nastalé situaci. Nově tak musely být formovány speciální protipartyzánské útvary. Jejich postup proti partyzánům i jejich napomáhačům byl neúprosný a nezřídka velmi krutý.

Kromě protipartyzánského boje se Němci museli věnovat také budování opevnění a zákopů. Sovětská armáda se totiž blížila velmi rychle. Aktivizována byla také domobrana, byla vypracovávána evakuační opatření. Nacistická nadvláda nad územím Čech a Moravy se chýlila ke svému konci.

Od února 1945 se jednotlivé části protektorátu, některé dříve, jiné později, stávají bojovým územím a definitivní porážka Německa se jevila být nevyhnutelnou. 5. května 1945 vypuklo v Praze povstání a 8. května podepisuje gen. Toussaint, který byl počátkem dubna 1945 pověřen spravováním všech záležitostí spojených s obranou

protektorátu, kapitulací protokol. O den později vjíždí do Prahy jednotky Rudé armády.¹³⁵

6.2 Kroměříž v očekávání konce okupace

V průběhu letních a podzimních měsíců začínali Kroměřížané stále více vnímat přibližující se fronty. Množily se nálety na protektorátní území, nad kroměřížským okresem se 22. srpna 1944 odehrál dokonce letecký střet, ve kterém ztratili spojenci 3 letadla¹³⁶. Se zájmem byly hlášeny sebemenší zprávy o Slovenském národním povstání či Dukelské operaci, které posilovaly sebevědomí občanů v protektorátě. Partyzánské akce a boje se poměrně záhy rozšířily i na Kroměřížsko.

„Ukazovaly se také jiné známky zeslabení Německa. 23. října byl zřízen Volkssturm, do něhož měli vstoupit staří Němci, kteří byli zbraně schopní. Volkssturmu se ironicky říkalo „Fau fünf“, podle zbraně „Fau eins“ a „Fau zwei“ a také se říkalo, ovšem zase žertem, že je to nejnebezpečnější německá zbraň. Do Volkssturmu se staří Němci s velkým nadšením nehrnuli.“¹³⁷

Obavy Kroměřížanů naopak vzbuzovaly informace o náletech amerických letadel na protektorátní města, ať už se jednalo o Pardubice, Brno, Ostravu či nedaleký Zlín. 19. prosince postihl spojenecký nálet i kroměřížský okres, konkrétně obec Uhřice nedaleko Morkovic. Padající bomby si vyžádaly osm lidských životů.

Velké pozdvižení způsobila ve městě návštěva filmařů, kteří si v říjnu vybrali Kroměříž jako místo, kde natočí část

¹³⁵ Více například viz: Maršálek, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha 2002, s. 84-88.

¹³⁶ K souboji došlo nedaleko Kroměříže, konkrétně nad zborovickým a ratajským lesem.

¹³⁷ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 48.

exteriérů pro hudební film Bludná pouť¹³⁸. Na tři sta Kroměřížanů bylo dokonce zařazeno do komparzu, přestože zájem objevit se alespoň na malou chvíli v záběru projevilo mnohonásobně více lidí.

Hned po šestých okupačních Vánocích, 27. prosince 1944, byl v kroměřížském okrese vyhlášen povinný nástup na zákopové práce. Dělníci museli opustit svá zaměstnání v továrnách a do 24 hodin už museli pracovat na budování zákopů mezi Valašským Meziříčím a Hranicemi. Už dříve byli k podobným pracem na maďarských hranicích odvedeni někteří zemědělství pracovníci z Kroměřížska.

Na Nový rok začali němečtí vojáci budovat první zákopy už i v samotné Kroměříži. Ponejprv v okolí vojenských objektů, později i na jiných místech.

Po vánočních a novoročních svátcích už de facto neprobíhala výuka na kroměřížských středních školách. Občasné pokusy o domácí výuku či o pravidelně konané schůzky učitelů s žáky, tak jak se o to pokoušeli kupříkladu na kroměřížském reálném gymnáziu, víceméně selhaly. Většina někdejších školních budov sloužila nyní Němcům k jiným účelům, byl také pocítován závažný nedostatek uhlí, což bylo zejména v zimě dosti problematické. Od 19. února 1945 byly kroměřížské školy na měsíc uzavřeny pro nebezpečí tyfové epidemie a výuka se nerozbehla ani poté, jelikož byla rušena neustálými přelety spojeneckých letadel nad městem. Vyučování tak bylo nakonec formálně zastaveno 18. dubna 1945, a to do odvolání. Učitelé, kteří ještě na školách zůstali a nebyli nasazeni na práci místním pracovním úřadem, byli přiděleni na okresní nebo obecní úřady.

Kroměřížský okres, podobně jako i další okolní regiony, zaplavovali němečtí uprchlíci, ať už ze severu či z východu. Také čeští lidé, kdysi nasazení na práci v Německu, se často

¹³⁸ Tento film Václava Binovce nebyl nikdy dokončen. V hlavních rolích se v něm měli objevit Karel Höger, Marie Glázrová, Zdenka Sulanová, Vlasta Fabiánová, Jana Dítětová, Jaroslav Vojta, Karel Dostal, Eduard Kohout, Ladislav Pešek či František Smolík, tedy tehdejší herecká elita.

ilegálně vraceli domů. Vzhledem k nastalé hektické situaci už se ve většině případů vyhnuli kontrole ze strany okupačních orgánů.

Obava z blížící se fronty vedla Němce k zahájení rozsáhlých opevňovacích prací města. Jejich organizaci si vzal za úkol zejména přednosta pracovního úřadu Karel Penka. Ten k nim chtěl využít prakticky všech občanů města, avšak jejich pracovní morálka byla opravdu mrzká. Tuto práci tak museli zastat především němečtí vojáci.

„31. ledna za mrazivého dne bylo zahájeno kopání zákopů za mostem u Nádražní třídy. Vojáci kopali na různých místech podél Moravy jámy na miny. /.../ Vedle zákopů před mostem vznikly další i v jiných částech města a v jeho okolí. Obklíčily město dvojitým pásem a oddělily jeho vnitřek od obvodu.“¹³⁹

Některé ulice byly nově uzavřeny dřevěnými můstky, které mohly být snadno vyhozeny do povětří. Tak tomu bylo například na dnešní Velehradské, Havlíčkově či Kojetínské ulici. Němci také na území města budovali protitankové zátarasy, většinou ze silných dřevěných kmenů. Tyto zátarasy nově hyzdily mimojiné dnešní Havlíčkovu, Moravcovu a Vodní ulici. Okolo přístupových silnic do města byly už během léta 1944 vyhloubeny jámy, které měly být sídlem kulometných hnízd. Od února pak byly každý večer cesty z města přehrazeny podminovanými prkny. Tuto praxi používali Němci kupříkladu na konci Kojetínské ulice a také na Lindovce.

Lidi, kteří budovali zákopy ve východních částech protektorátu, byli Němci před blížícími se vojsky nuceni stahovat do vnitrozemí. V Kroměříži byl za tímto účelem vypracováván soupis bytů, do kterých by mohli tito lidé být umístěni. Nakonec jim byla vyhrazena budova dnešního arcibiskupského gymnázia, kterou opustily německé

¹³⁹ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 50.

telegrafistky. V únoru zmizela z Kroměříže také letecká škola. V někdejší kavárně Korzo byla zřízena polní lékárna.

Koncem ledna navíc město zaplavili maďarští vojáci, kteří ustupovali před nápirem Rudé armády. Ve své knize o tom píše i Dubovský: *„Městem procházela prchající maďarská armáda, která hledala byty pro vojáky. Část jich byla ubytována v gymnáziu, zbytek po okolních obcích. V budově reálky se ubytovali důstojníci Tisovy slovenské armády, se kterými byly velké problémy. V únoru vypukl mezi maďarskými vojáky tyfus, který si vyžádal četné oběti. Maďaři odešli koncem února¹⁴⁰ a zanechali po sobě dost munice i zbraní. Vzpomínky na Maďary nebyly tak zlé. Ještě před svým odchodem pomáhali při polních pracích, důstojníci se chovali slušně a prostí vojáci se s obyvateli brzy spřátelili.“¹⁴¹*

Němci dlící v Kroměříži začli během jara 1945 poznávat, že se jejich situace stává neudržitelnou a začali vyklízet město. 11. dubna je z Kroměříže odvezeno zařízení vojenské nemocnice a jen o několik málo dní později opouštějí město příslušníci Volkssturm. Když pak začal 20. dubna kroměřížský cukrovar rozprodávat obyvatelstvu své zásoby, aniž by hleděl na přidělové lístky, byl to další důkaz toho, že se německá nadvláda nad městem chýlí ke svému konci.

To poznala i kroměřížská okupační generalita. Kroměřadových Němců tak během dubna opouští město také nástupce vládního komisaře Humplika¹⁴², bývalý hospodářský ředitel léčebného ústavu, který byl během války přeměněn na vojenskou nemocnici, původem rakouský Němec Waldemar Söhnel. Nebyl však osamocen. 2. května 1945 prchá z města už mnohokrát vzpomínaný Karel Penka a krátce před ním též vnucený správce arcibiskupských statků Heinrich Fleck společně s lesním radou

¹⁴⁰ Voříšek uvádí, že se Maďaři zdrželi ve městě až do 21. března 1945, což se jeví pravděpodobněji než Dubovského údaj, a to vzhledem k tomu, že 19. února byly kvůli epidemii skvrnitého tyfu uzavřeny na měsíc kroměřížské školy, jak už bylo poznamenáno výše. Tento tyfus do města skutečně zavlekli maďarští vojáci a je de facto vyloučeno, že by Kroměříž narychlo opouštěli v tak závažné zdravotní situaci, ve které se mnoho z nich ocitlo. Z tohoto důvodu se tak přikláním spíše k Voříškově interpretaci.

¹⁴¹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 80.

¹⁴² Hans Humplik nastoupil totiž v září 1944 vojenskou službu.

Viktorem Semschem. Ve městě tak s domácím obyvatelstvem zůstávají s výjimkou říšských vojáků jen někteří chudší Němci a skupinka žen s dětmi a starších lidí. Všichni, kdož ve zdech Kroměříže setrvali, očekávali s napětím dění následujících dní.

6.3 Osvobození města

Nejen Němci, kteří ještě dleli v Kroměříži, ale též všichni čeští obyvatelé města se připravovali na svedení rozhodujícího boje a na příchod osvobozovacích armád, které už se nezadržitelně blížily.

Dne 30. dubna ustává práce v kroměřížských továrnách, dílnách i obchodech. V noci na 1. května ničí Němci vysílací stanici a její stožár při areálu psychiatrické léčebny a také mosty přes řeku Moravu u nedalekých Postoupek a Bezměrova. V ohrožení byl i kroměřížský závod Magneton, avšak ten zůstal, i díky iniciativě jeho zaměstnanců, zachován.

„Dne 2. května vyhodili (Němci) do vzduchu oba železniční mosty¹⁴³. Městem již procházel malé skupinky hitlerovských vojáků s pěchotními a protitankovými zbraněmi. Jen některé protitankové zábrany ve městě byly obsazeny vojáky. Početněji byla fašistickou pěchotou a dělostřelectvem obsazena Barbořina¹⁴⁴ a přilehlé okrajové části města. Vše nasvědčovalo tomu, že boj o město bude pouze bojem zadních vojáků ustupujících hitlerovských jednotek z Chřibů a od Kyjova.“¹⁴⁵

Také během 3. května němečtí vojáci pokračovali v destrukční činnosti na území města. Byly poškozeny nádražní výtopny, vytrhány výhybky na železnici a nebyla ušetřena ani

¹⁴³ Jednalo se o mosty na trati do Zborovic a do Kojetína.

¹⁴⁴ 256 m. n. m. vysoký vrchol, který přímo přiléhá k městu ze západu.

¹⁴⁵ Palír, Jaroslav: Osvobození Kroměřížska Sovětskou armádou od dubna do května 1945. Kroměříž 1980, s. 11-12.

kasárna, kde bylo zničeno skladiště. Bylo to neklamné znamení toho, že nacisté nepočítali s udržení města na delší dobu a naopak se připravovali na jeho rychlé opuštění před nápořem osvobozovacích armád. To dokazují i slova Petra Pálky: *„Nákladní auta odvážela vše, co se ještě dalo odvézt, němečtí vojáci rozdávali chtivým obyvatelům z armádního skladu zbývající přikrývky, boty, potraviny a předměty denní potřeby, jiní se vlámali do arcibiskupských sklepů pod kroměřížským zámek, pili víno a rozdávali je po kbelících, tedy to, které ještě zbylo po mohutném výprodeji v předchozích dnech.“*¹⁴⁶

Ve stejný den musela Kroměříž pojmu také nespočet německých raněných a zběhů, kteří do města mířili od obce Rataje¹⁴⁷. Tam již zuřila bitva mezi Němci a rumunskými oddíly, které se již během posledních dubnových dní dostávají na území kroměřížského okresu od jihozápadu, postupně osvobozují jednotlivé obce a blíží se k samotné Kroměříži. Mnozí nově příchozí němečtí vojáci i civilisté se v občanských šatech skrývali mezi českým obyvatelstvem a spolu s nimi se schovávali ve sklepiích. Vypuknutí boje o město bylo očekáváno v nejbližších hodinách.

4. května 1945 kolem osmé hodiny ranní započal útok na Kroměříž. Toho se nejdříve současně účastnily tři pěší rumunské divize. Jednalo se o 10. pěší divizi¹⁴⁸ velenou generálem Mihailem Camarasu, 19. pěší divizi¹⁴⁹ a 2. divizi horských myslivců¹⁵⁰ pod velením generála Constantina Iordachescu, které byly podporovány těžkým dělostřelectvem. Z rozhodnutí štábu 19. divize, které velel generál Mosui, nebylo k dobývání města použito těžkého dělostřelectva, čímž bylo toto historické moravské centrum ušetřeno větších škod. Použita směla být pouze děla do ráže 10,5 cm.

¹⁴⁶ Pálka, Petr: Konec války v Kroměříži a role Josefa Žourka z Rataj. Kroměříž 2005, s. 28.

¹⁴⁷ Rataje leží zhruba 5,5 kilometru jihozápadně od Kroměříže.

¹⁴⁸ Tato divize útočila ve směru Miřůvky – Kroměříž.

¹⁴⁹ Tato divize útočila ve směru Rataje – Kroměříž.

¹⁵⁰ Tato divize útočila ve směru Těšnovice – Kotojedy – Kroměříž.

Němci přesunuli většinu svých těžkých zbraní na levý břeh Moravy a větší část města tak bránila především pěchota, která svými zbraněmi nastupující rumunské jednotky prakticky neohrožovala. Dobře spolupracující Rumuni se totiž shromažďovali k útoku mimo jejich dosah.

Během dopoledne byla provedena dělostřelecká příprava na německé zákopy na Barbořině, ostřelovány byly také okraje i střed města. Jeho obyvatelé se ve většině případů ukrývali ve sklepích, jak již bylo naznačeno výše.

Na Barbořinu, jeden z klíčových bodů pro ovládnutí města, zaútočili Rumuni poprvé kolem desáté hodiny, leč bez úspěchu. Kolem druhé hodiny po poledni vypukla další dělostřelecká palba na německé pozice a zhruba o hodinu později se dostává Barbořina do rukou 95. pěšího pluku 19. rumunské divize. Cesta k osvobození Kroměříže tak byla de facto volná.

Nezahálely však ani další rumunské jednotky. 94. pěší pluk proniká před 16. hodinou do města dnešní Havlíčkovou ulicí, 96. pěší pluk pak prochází skrz Vážany a obsazuje kasárna. Také další oddíly Rumunů, nezřídka podporované i partyzány a už také i některými kroměřížskými občany, obsazují do 18. hodiny okrajové části Kroměříže. Ustupující německé jednotky provádějí na osvobozené vojáky pěchotní i dělostřeleckou palbu a v 18.15 vyhazují do povětří hlavní silniční most přes Moravu, poslední ještě stojící přechod přes řeku v Kroměříži a nejbližším okolí. Do 20. hodiny byla osvobozena prakticky celá pravobřežní část města¹⁵¹.

„Lidé vybíhali ven z krytů do ulic, radostně vítali rumunské vojáky, děkovali jim a hostili je. Radost

¹⁵¹ 10. a 19. pěší a 2. horská divize rumunských vojáků měly velitelem 2. ukrajinského frontu maršálem Malinovským uloženo, aby do 6. května, konkrétně do 18. hodiny, dosáhly řeky Moravy, a to od Bezměrova až po Kvasice, a aby osvobodily město Kroměříž. V tuto dobu se měly setkat také s jednotkami 1. československého armádního sboru, které bojovaly po boku Rudé armády. Z toho je tedy patrné, že postup rumunských vojáků na území Kroměřížska byl koordinován s postupem Rudé armády.

*z osvobození byla veliká a jejich vnějším vyjádřením byly četné vlajky a prapory na domech a v oknech.*¹⁵²

Před osmou hodinou byla zpozorována velice nepříjemná záležitost. Věž kroměřížského zámku se totiž ocitla v plamenech. Kdo jednu z dominant města vlastně ve skutečnosti zapálil se dnes už nejspíše nedozvíme. K celé události totiž existuje několik protichůdných teorií a svědectví, jejichž autory jsou ve většině případů respektované osobnosti regionální vlastivědy a historie. Přiklonit se rezolutně k některé z těchto verzí je tak prakticky nemožné.¹⁵³

Prvním vojenským velitelem města se už 4. května 1945 stává starší poručík Simagin, jeden ze sovětských důstojníků, kteří postupovali společně s rumunskými oddíly.

*„(Ten) hned následujícího dne ve svém rozkaze č. 1 mimo jiné nařídil okamžité opětovné započetí práce ve všech odvětvích života, odevzdání zbraní, zakázal čepování lihovin a zvyšování cen věcí denní potřeby. Správou města pověřil štábního kapitána Františka Zelinku do doby, než bude ustaven místní a okresní národní výbor. Dne 6. května byl jmenován nový vojenský velitel Kroměříže kapitán Gavrilov¹⁵⁴, který v dalších týdnech zajišťoval v součinnosti s ustavenými národními výbory návrat k normálnímu životu ve městě a okrese.*¹⁵⁵

¹⁵² Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Kroměříž 1975, s. 47.

¹⁵³ František Václav Peřinka uvádí, že věž úmyslně zapálili Němci (viz Peřinka, František Václav: Kronika města Kroměříže od dubna 1945, s. 25, 37. Rukopis je uložen u kronikářky města Kroměříže.). Josef Žourek naopak tvrdí, že věž byla zasažena zápalnou střelou z německého děla poté, co byla na věži někým vyvěšena československá vlajka (viz Žourek, Josef: Rumunská armáda při osvobození Kroměřížska, s. 47. Rukopis je uložen v Muzeu Kroměřížska.). Zdeněk Fišer uvádí, že tato vlajka byla na věž vyvěšena místními občany, a to Zdeňkem Skopalem, Josefem Vašíčkem a Vladimírem Šiškou, a dále potvrzuje informaci o zapálení věže německou střelou (viz Fišer, Zdeněk: Prvé čtyři roky. Sv. 1. Kroměřížsko a Zdounecko v letech 1945-1948. Kroměříž 1988, s. 21-22.). Pamětník Antonín Lukáš pak přichází s verzí, podle níž Němci ještě před bojem o Kroměříž nanosili do věže velké kanystry s benzínem, aby byl její požár jistý (viz Lukáš, Antonín: Proč bojovali partyzáni s Rumuny, kdo zapálil zámeckou věž a kdo nasytil tisíce koní? TK, 2005, č. 18, s. 12.). Ať tak či tak, horní část věže celá shořela, ale díky obětavé práci hasičů a také dobrovolníků z řad kroměřížských občanů se požár dále nerozšířil a zámecká budova tak unikla vyhoření.

¹⁵⁴ Kroměřížští občané se o této skutečnosti dozvěděli z jeho rozkazu č. 2, který vydal 7. května, a ve kterém apeluje na zabezpečení mírového žití ve městě, na zajištění plynulého zásobování obyvatel a dopravy, ale i k postupnému rozvoji kulturního života. Také závody jsou vybízeny k postupnému spuštění výroby.

¹⁵⁵ Pálka, Petr: Konec války v Kroměříži a role Josefa Žourka z Rataj. Kroměříž 2005, s. 32.

Vraťme se však ještě o několik hodin a dní zpátky. Bylo konstatováno, že pravobřežní část Kroměříže byla osvobozena večer 4. května. Avšak část za Moravou směrem k Hulínu byla ještě stále kontrolována Němci. Ti zde nadále pokračují v útlaku domácího obyvatelstva a také v přestřelkách s Rumuny na druhém břehu řeky. V noci na 5. května a též časně ráno se podařil přechod z osvobozené části města na levý břeh Moravy několika mladým členům někdejší skautské organizace, avšak dva z nich, Oldřich Šenkyřík a Miroslav Adamík, zaplatili za svou odvážnost životem.

5. a zčásti i 6. května se Němcům ještě stále daří držet kroměřížské Zámoraví. Dokonce neváhají vzít za rukojmí část mužských obyvatel z ještě neosvobozeného území města, zejména z domů v okolí nádraží. Zajatci se jim však při jejich ústupu k Bílanům a posléze i k Hulínu rozprchli, popřípadě byli samotnými Němci propuštěni. Teprve během večera 6. května ustupují zbývající Němci z Kroměříže k obci Břest¹⁵⁶, a to především pod tlakem 1. československého armádního sboru, který byl součástí 18. sovětské armády, a který se blížil ke Kroměříži po trase Bystřice pod Hostýnem – Holešov – Hulín. Také vojska 4. rumunské armády přicházející od Otrokovic měla na tento ústup nemalý vliv. 6. květen 1945 je tak považován za den definitivního osvobození města Kroměříže.

„7. a 8. května byl pak v hotelu Central ustaven první revoluční městský národní výbor města Kroměříže. Prvním předsedou se stal kpt. Antonín Ševčík¹⁵⁷, místopředsedou Antonín Chalupa, Augustin Koutský, Zdeněk Roušar, Oldřich Grégr a tajemníkem Adolf Kohoutek. Dalšími členy byli: Jan Obruča, František Štahel, Ladislav Sigmund, Anna Navrátilová, Antonín Válek, Richard Andresík, Miloš Živný, Radko Pavlák,

¹⁵⁶ Zde dochází 7. května k poslednímu většímu střetu s ustupujícími Němci na území kroměřížského okresu. Poslední německé vojenské skupinky v okolí Kroměříže byly zlikvidovány 8. května, konkrétně v Horních Zahradech a v Chropyňském lese.

¹⁵⁷ Šlo o člena partyzánské odbojové skupiny Ivan.

*Josef Zapletal, Karel Sýkora, Oldřich Tillman, Josef Prach, Otakar Koplík, Josef Slezák, Jaroslav Toman, Arnošt Čechák, Emil Onderka, Josef Koláček, Aloisie Hrbáčková, Jan Sum, Vladimír Pokorný, Valentin Hudeček, Robert Třasoň, Dr. Stanislav Hrouzek, Vladimír Michl, Josef Bábek, P. Bohumil Dohnal, Vladimír Skalický, Josef Malý a špkt. František Zelinka.*¹⁵⁸

V prvních dnech po osvobození se museli Kroměřížané vyrovnávat s mnohými nesnázemi, avšak po odchodu okupantů je snášeli s pochopením. Tak byl kupříkladu pocíťován nedostatek pitné vody, kterou před osvobozovacími boji přiváděly do města vodovodní potrubí, která byla umístěna na silničním mostu přes Moravu a také na železničním mostu přináležejícím k trati mezi Kroměříží a Kojetínem. Ty však byly Němci při ústupu zničeny. Jestliže se pravobřežní část města dočkala vody poměrně brzy, ta levobřežní na ni musela čekat až do 11. května, kdy bylo operativně zprovozněno potrubí vybudované na troskách silničního mostu, a to podél provizorně vybudované lávky přes Moravu. Také pravidelná dodávka plynu a elektřiny byla postupně během dalších květnových dní obnovována. Stranou nezůstalo ani zatýkání kolaborantů, první z nich byli ve městě zajištěni už 5. května¹⁵⁹. Do města se

¹⁵⁸ Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Kroměříž 1975, s. 52.

¹⁵⁹ Nejnebezpečnější konfidenti, udavači, zrádci a kolaboranti byli na požádání MNV v Kroměříži, jehož předsedou byl od 4. června 1945 Dr. Alexej Čepička, budoucí vysoký funkcionář KSČ, souzeni Mimořádným lidovým soudem v Uherském Hradišti na výjezdním jednání ve velkém sále kroměřížské psychiatrické léčebny. Tohoto jednání se napodzim roku 1945 směla účastnit i veřejnost. Jmenujme tedy alespoň několik nejvýraznějších případů, které byly tímto tribunálem projednávány. K trestu smrti byl 20. 11. 1945 odsouzen Viktor Kiczka, bývalý ředitel vinných sklepů UNITAS v Kroměříži, člen NSDAP, podporovatel nacismu a udavač (soud mu prokázal udání 4 kroměřížských spoluobčanů). Tentýž den byl na nádvoří Okresního soudu v Kroměříži oběšen. 20. 11. 1945 byla souzena také Marie Babicová, která byla také obviněna z udavačství, aktivní podpory nacismu a teror vůči českým spoluobčanům. Také ona byla uznána vinou a tentýž den večer oběšena. K 25 letům vězení byl v první den výjezdního zasedání odsouzen také Bruno Kumínek, od roku 1939 přednosta kroměřížské železniční stanice, aktivní nacist, udavač a agent gestapa. Byla mu prokázána udání a podíl na smrti minimálně 2 osob. V dalších dnech byla k doživotnímu těžkému žaláři odsouzena též Aloisie Holubová, podvodnice a prostitutka, která pracovala pro Němce jako tlumočnice. Ta se navíc přihlásila k německé národnosti, bylo jí prokáno udavačství a dokonce byla v době osvobozovacích bojů přistižena při rabování bytů skrývajících se obyvatel města. Další soudní jenání uherskohradištského mimořádného lidového soudu se v Kroměříži konala ve dnech 24. a 30. dubna 1946. Výraznou pozornost vzbudil proces s Františkem Mikulášem Mlčochem, zakladatelem Národně socialistické české dělnické a rolnické strany, která otevřeně kolaborovala s nacisty. Přitížilo mu též uznání viny z udavačství, spolupráce s gestapem a teroru vůči českým spoluobčanům. Trest smrti oběšením byl na něm

postupně vraceli ti šťastní, kteří byli v průběhu války vězněni v nacistických věznicích a koncentračních táborech a dočkali se osvobození.

Přestože město uniklo těžkému bombardování, byly i tak válečné škody v jeho katastru nemalé. Svědčí o tom i slova Petra Pálky: „V Kroměříži byl poškozen 31 dům, čtyři z nich vyhořely a dva byly načas neobyvatelné. Při vyhození silničního mostu přes Moravu „do vzduchu“ byly silně poškozeny městské činžáky u nádraží, 82 bytů z celkových 97 bylo neobyvatelných, jejich opravy v ceně téměř 1,5 milionu korun byly dokončeny v srpnu 1945. Referent městské stavební komise Z. Horáček odhadl brzy po skončení bojů škody na kroměřížských budovách optimisticky na pět milionů korun, celková hmotná škoda v Kroměříži byla na podzim 1945 vyčíslena na 52 188 000 Kčs.“¹⁶⁰

Válečná léta a osvobozovací boje s sebou nenesly pouze škody na majetku, ale co je mnohem závažnější, stály život i mnoho českých občanů a také vojáků, kteří se podíleli na vyhnání nacistů z ulic Kroměříže.¹⁶¹

6.4 Pohřby padlých a velká mírová slavnost

Při boji o Kroměříž padlo nemálo obyvatel města a s nimi také rumunských vojáků. Z Kroměřížanů se konce války nedočkal například Arnošt Úlehla zastřelený v noci 2. května

vykonán krátce po vynesení rozsudku. Dalším odsouzeným byl pak německý účetní Jan Chabek, známý zejména v souvislosti s likvidací židovského majetku či majetku kroměřížského Sokola, který byl za okupace velice činný také v útlu vůči učitelům a profesorům kroměřížských škol. Tomuto důvěrníkovi Sicherheitsdienstu a gestapa, členovi NSDAP a v posledních letech války též Volkssturmu, bylo prokázáno udání desítek českých občanů (v soudní žalobě jich bylo uvedeno 51), z nichž několik bylo posláno na smrt. Po atentátu na Heydricha dokonce navrhoval německé správě města a gestapu, aby bylo zatčeno a popraveno dvanáct občanů Kroměříže. Chabek byl odsouzen k trestu smrti, který byl za tři hodiny po vynesení rozsudku vykonán oběšením.

¹⁶⁰ Pálka, Petr: Konec války v Kroměříži a role Josefa Žourka z Rataj. Kroměříž 2005, s. 41.

¹⁶¹ Osvobození města Kroměříže je věnována poměrně rozsáhlá literatura. Jedná se například o práce Vladimíra Gardavského, Antonína Lukáše, Františka Mainuše, Jaroslava Palíra, Petra Pálky, Františka Voříška a dalších (viz kapitola Seznam pramenů a literatury).

za porušení zákazu vycházení. O dva dny později padl na Riegrově náměstí Josef Mlčák. Smrt Oldřicha Šenkyříka a Miroslava Adamíka na levém břehu Moravy dne 5. května byla už zmiňována.

U Zborovského mostu byl zabit Jan Gajdošík, ve Stoličkově ulici zastřelen Jan Holík, zásah německou kulkou nepřežil ani Bedřich Jarabáč. Těžkým zraněním po bojích u zámku podlehl i Norbert Nistler. Zásahy granátem způsobily skon Františka Šišky, Františka Hovězák, Františka Procházky, Bohumila Kuncka, Pavla Duroně a také manželů Zámostných, kterým se stalo osudné vyvěšování vlajky na domě v Žižkově ulici.

Svou podlost dokázali nacisté na devítiletém Antonínu Skřičkovi, kterého zastřelili poté, co jim jeho otec uprchl ze zajetí.

„Při přechodu silnice u kotojedského nádraží byl zasažen palbou Němců a zabit Karel Hütter. Na Strži a u miňůvského mostu padli Alois Doležel a Ladislav Zlatuška.

Při vzpomínkách na osvobození nelze zapomenout ani těch, kteří ve dnech osvobozování trpělivě odstraňovali pozůstatky války – nevybuchlé granáty, miny a bomby, za nimiž číhala smrt. V této práci sami našli smrt při výkonu služby Jaroslav Sekera a Ladislav Moltaš a těžce zraněn byl František Pečinka. Při své neúnavné práci odstranili mnoho tisíc kusů granátů, min a bomb.“¹⁶²

Pohřby padlých Kroměřížanů se uskutečnily na místním hřbitově ve dnech 7., 8. a 10. května. Nad jejich hroby byla zahrána nejen československá hymna, ale též hymna sovětská.

Už o několik dní dříve, konkrétně tedy v sobotu 5. května po poledni, se uskutečnil pohřeb rumunských vojáků, kteří položili své životy v osvobozovacích bojích o Kroměříž a její nejbližší okolí. Pietní akt byl zároveň vyjádřením

¹⁶² Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Úryvky z kroniky... ZMK, 1975, č. 6, s. 105-106 Osvobozování města a nový život ve městě po osvobození.

úcty a vděku vojákům, kteří městu přinesli dlouho upíranou svobodu a zúčastnily se ho zástupy obyvatel města. Pod lípou svobody na Milíčově náměstí tak spočinula těla 30 zabitých vojáků a jednoho důstojníka v uniformách, hroby byly označeny křížem se jménem padlého.

„Společný výkrop provedl kroměřížský probošt František Kutal. Následně mluvili rumunský důstojník jménem armády a jménem církve římskokatolický kněz. Oba připomněli zásluhy padlých o osvobození Kroměříže a českého národa, zdůraznili jejich odvahu a výši jejich oběti. Na závěr se shromáždění tiše pomodlilo, zahřměly čestné salvy a bojovníci byli pohřbeni za zvuků písně „Zahučaly hory“. Později bylo rozhodnuto, aby byly ostatky padlých Rumunů přemístěny na čestné místo na kroměřížském hřbitově, tak se i v létě 1945 stalo. /.../ Později byly ostatky padlých exhumovány a převezeny na centrální pohřebiště rumunských vojáků, kteří padli na našem území, na brněnský Ústřední hřbitov.“¹⁶³

V okolí města položila své životy také pětice československých vojáků, konkrétně tři Slováci a dva vojíni původem z Podkarpatské Rusi, se kterými se lidé z Kroměříže přišli naposledy rozloučit 13. května. Smuteční obřad, jak v římskokatolickém, tak i v řeckokatolickém ritu, byl konán v kostele sv. Jana Křtitele, pohřeb pak byl dokončen na kroměřížském hřbitově. Při spouštění rakví do hrobů byla vypálena čestná salva a pohřebnímu aktu byli přítomni i členové nám již velmi dobře známého spolku Moravan, kteří doprovodili mrtvé na poslední cestě zpěvem skladby Již úkol dokonán. Ještě o den později pak spočinula v zemi těla tří dalších československých vojáků, kteří podlehlí svým zraněním.

Ve středu 9. května, v den, který byl kapitánem Gavrilovem vyhlášen za sváteční, oslavily záplavy lidí z Kroměříže i nejširšího okolí kapitulaci německých vojsk

¹⁶³ Pálka, Petr: Konec války v Kroměříži a role Josefa Žourka z Rataj. Kroměříž 2005, s. 46-47.

a konec války velkou mírovou slavností. O jejím průběhu se můžeme dočíst např. ve Zprávách národních výborů v Kroměříži ze dne 20. května 1945: „Velké Masarykovo náměstí plní se lidmi všech vrstev, stavů a zaměstnání, jak je sem přivádí a slučuje společná radost z osvobození a ukončení války bezpodmínečnou kapitulací Německa. V průčelí stojí dřevěná tribuna s vlajkami československou a sovětskou, na tribuně členové právě zvoleného okresního a městského Národního výboru, ženy a děvčata v pestrých národních krojích. Dechová hudba „Kmocho“ hraje národní písně a oblíbené pochody, na čelných místech stojí též uniformované jednotky hasičstva, policie a skautů. Obzvláště skauti budí pozornost svou novou revoluční standartou, vytvořenou při bojích za osvobozování města a okolí. Standarta je věnována všem československým skautům, padlým v bojích této války za vlast a svobodu.“¹⁶⁴

Ze zmiňované tribuny promluvil k přihlížejícím davům předseda městského národního výboru nadporučík Ševčík, který uvítal ve městě vojáky Rudé armády a také velitele města kapitána Gavrilova, který se poté také ujal slova. Ten mluvil zejména o útlaku a zločinech německých nacistů a zmínil se také o nadcházejícím čase odplaty. Neopomněl také vyzdvihnout úlohu Rudé armády v protinacistickém boji a její zásluhy na osvobození Evropy. Gavrilovův projev byl oceněn bouřlivým potleskem.

Dále se v řečnění na tribuně vystřídali předseda ONV Bajza, který ve svém rázném vystoupení odsoudil zejména nemravnost německého režimu a odsoudil všechny, kteří ztratili národní čest, spisovatel Jindřich Spáčil a na závěr zástupce 1. československého armádního sboru v SSSR poručík Zubor se svým bratrským pozdravem, který byl přijat s velkými sympatiemi.

¹⁶⁴ Mírová slavnost v Kroměříži. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1945, č. 1, s. 2.

Projevy a také zpěvy, které byly hlavní náplní mírové slavnosti, byly zakončeny zahráním československé a sovětské hymny. Setkání z 9. května můžeme vnímat jako symbolickou tečku za více než šestiletým obdobím německé okupace Kroměříže, ale v zásadě i celého prostoru někdejších zemí Koruny české.

7. ODBOJOVÁ ČINNOST V KROMĚŘÍŽI

7.1 Konkrétní odbojové akce v Kroměříži během prvních okupačních let

Téměř okamžitě se s příchodem německých okupantů začínají objevovat projevy občanského odporu, ať již spontánního či organizovaného. Snad vůbec prvním signálem nesouhlasu s příchodem nacistů bylo už výše uvedené stržení praporu z budovy Kasína. Takovýchto akcí samozřejmě s postupem času výrazně přibývalo.

Během dubna a května 1939 proběhlo vyšetřování žaček a učitelky Olgy Kmentové z Komenského měšťanské školy dívčí. Jedna z frekventantek tohoto ústavu, konkrétně Milada Dostálková, žákyně 4. třídy, ustříhla roztřepenou část vlajky s hákovým křížem, která byla vyvěšena na budově školy. Tato zdánlivě nevinná událost měla za následek výslechy jmenované žačky, jejích kolegyň i zmíněné učitelky u ředitelství školy i na okresním školním výboru, o záležitost se výrazně zajímalo i gestapo. Archivní dokumenty uvádějí následující výsledek vyšetřování: *„Bylo konstatováno, že vlajky byly již před činem žákyně poškozeny na několika místech třením o plechovou okenní římsu při dešti a větru. Vlajka byla poškozena v I. i II. patře. Podle výpovědi svědkyň neměla učitelka dom. nauk Olga Kmentová na této věci žádné účasti. Protože podle protokolárních výpovědí neměla žákyně Milada Dostálková zlého úmyslu poškodit vlajku, ani nechtěla svým činem urazit německý stát a národ, usnesl se učitelský sbor, aby byla potrestána jen druhým stupněm z chování, ježto její*

*přestupek neměl zlé tendence a byl jen porušením výstrah, často ředitelem a jednotlivými učiteli uváděných.*¹⁶⁵

Přestože se zmíněná událost dá považovat vsutku jen za nešikovné pochybení zmíněné žačky a nikolivěk za jeden ze zárodků odbojové činnosti, je více než patrné, že Němci byli i v Kroměříži velmi ostražití co se projevů občanské neposlušnosti týče.

Jedním z nejvýraznějších projevů odbojové činnosti bylo vydávání protiněmecky orientovaných letáků, popřípadě vytváření plakátů či psaní hesel na zdi domů apod. Nepřeberné množství důkazů o této činnosti nám nabízí archivní materiály uložené v kroměřížském okresním archivu. Tak kupříkladu v noci z 12. na 13. května 1939 popsal neznámý pachatel zděný břeh řeky Moravy nedaleko vlakového nádraží nápisem „Komunismus zvítězí“. Tentýž nápis, doplněný ještě zvoláním „Fašismus zhyne“, se objevil na zdi Nového dvora v Kojetínské ulici i 20. června. 8. června večer byly na Kojetínské ulici nalezeny letáky „Vlajka nastupuje“. Jen o dva dny později se pak v Kroměříži objevily letáky varující české občany před odchodem za práci do Německa.

Už sofistikovanější a svým obsahem pro okupanty mnohem nebezpečnější se jevily letáky, které našel v noci na 6. srpna 1939 v Nádražní ulici policejní strážník Jan Rozehnal. Obsahovaly následující sdělení, které pro ilustraci předkládám kompletní: „*Občané! Žijeme v kritických dnech. Dnešní situace je taková, že každou hodinu může vypuknout nový světový požár. Nepochybujeme o tom, že válka, která může vypuknouti během velmi krátké doby, aniž by k ní byla dána nějaká markantní politická příčina, přinese nám novou a trvalou národní svobodu. Hlásná trouba nařvaného bandity Hitlera a lupiče Musoliniho /náš český tisk/ tvrdí pravý opak. Náš lid je klamán jak německými hrdlořezy,*

¹⁶⁵ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 65.

tak i některými pověřenými führery tzv. národního souručenství. Tak například anglo-sovětská smlouva je dávno v podstatě již hotova a to co dnes projednává Strang s Molotovem jsou jen doplňující detaily, pro evropskou politiku téměř bezvýznamné. Ostatně tyto znamenití lháři se sami kompromitují, poněvadž při své chytrosti se dovedou hloupě prořeknout. /Pan Hrubý, pan Goebels a nejnovější řvoun, říšský ministr Hess, jehož řeč ze 2. července pronesenou v Kaiserslauternu může za objektivní považovat jenom slabomyslný idiot./ Těch je bohužel v Německu dost. Proto nevěřte našim novinám, ale sledujte zprávy z Moskvy, Katovic a Londýna. Neztrácejte hlavu, buďte hrdi jako svobodní Češi a ne jako otroci fašistického Německa. Den, kdy se opět pozvedneme se blíží! Nemějte strach. My strážci národní svobody a nového sociálního řádu ve světě pracujeme. Ať žije nová a sociálně spravedlivá ČSR. Sledujte naše další zprávy! K.S.Č. ¹⁶⁶

17. srpna byly na území města vyvěšeny plakáty, které byly nacisty označeny za závadné. Jak by také ne, když se na nich objevovala hesla jako „Po boku SSSR Polsko a celý pokrokový svět zvítězí“, „Světová socialistická revoluce zvítězí“, „Nevystupujte z Nár. souruč., ve kterém jsme jednotni. Nenechme se od Hitlerových nařvanců rozdvojit“ či „Nevstupujte do organizací Hitlerových nacistů, našich tyranů. Zůstaňte věrni Masarykovi a Benešovi“.

O tři dny později se objevily na domech v Pilařově ulici nápisy „Ať žije Beneš a ČSR“ a „Hitlera zničí komunismus a SSSR“. Tentýž den odpoledne pak žádalo gestapo kroměřížský okresní úřad o odtranění nápisu „Ať žije demokracie a ČSR“ ze zdi domu na Husově náměstí.

I v průběhu podzimu se objevily další podobné akce. Tak kupříkladu 3. listopadu „zkrášlil“ fasádu arcibiskupského

¹⁶⁶ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 66.

zámku nápis „Pereme bez mýdla – sereme bez jídla – Heil Hitler“. Na budově okresního soudu se pak objevil nápis „Hitlere do prdele“. Na budově domu v Kollárově ulici pak městská policie zpozorovala německý nápis „Ohne Seife wasche – Ohne Narhrung Scheisse – Heil Hitler“. 20. listopadu zaplavily Kroměříž nápisy jako „Ať žije Beneš“, „Ať žije ČSR“, „Pryč s Hitlerem“, „Utečte svině německé“, „Němci ven“, „Německé vrahy ven“, „Dělníci vzchopte se“, „Pryč s Němci vrahy“ a „Ať žije nová ČSR“.

V první polovině prosince se pak na území města vyskytly letáky s tímto textem: *„Středoškoláci..... Bývali Čechové..... Bývali a ještě jsou. Budme jimi i my. Zavřeli vysoké školy a naše bývalé kolegy. Nyní hrozí nám pracovní povinností. Ale právě tak, jako naše slavné předky nikdy nic nezničilo, ani nás před zkázou stojící hitlerismus nezničí. Hodina osvobození se blíží. Každá svoboda stojí obětí. Českým znakem jest lev s heslem PRAVDA VÍTEŽÍ. Ano, pravda zvítězí. Nezapomeňme, že nás zrodila česká matka a vychovala česká škola. Postavte se do služeb vlasti pro její osvobození. Ukažte, že jste Čechoslováky hodnými svého jména. AŽ ŽIJE ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA.“*¹⁶⁷

Objevily se však i letáky, které Němcům naopak nemusely nijak výrazně vadit, je dokonce možné, že na jejich vzniku nesli i podíl. Tak se například koncem června objevily letáky s výrazně protižidovským zaměřením. Jejich znění bylo následující: „Arijci! Styďte se nakupovat u židů! Arijská fronta.“ Letáky byly vylepeny na obchodech židovských obchodníků ve Staňkově (dnešní Vodní) a Sušilově ulici (dnes ulice Křižná).

Podobné vlajkařské výzvy, které se kromě židovské menšiny otíraly i o protektorátní vládu, státního prezidenta či Národní souručenství, se ve městě objevily během dalších

¹⁶⁷ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 67.

let ještě několikrát. Stejně tak bylo i v Kroměříži distribuováno Vnitropolitické zpravodajství Vlajky, plátek, který vycházel nepravidelně v nákladu 20 tisíc výtisků, a který se podrobněji věnoval tématům, jež byla zmíněna už v souvislosti s létaky vydávanými Vlajkou.

22. ledna 1940 byly do výkladních skříní mnoha kroměřížských obchodů vylepeny další komunistické letáky, které byly ihned po jejich nalezení odstraňovány četnickými a policejními hlídkami. Létáky byly vyvedeny v různých barvách a na každém byla vyobrazena pěticípá hvězda či kladivo se srpem. Letáky obsahovaly několik různých nápisů jako: „Ať žije KSČ! Ať žije soudruh Stalin! Sověty mír a svoboda! Imperialismus válka a poroba! Pryč s Háchou agentem Berlína! Pryč s Benešem služebním Londýna! Ať žije Rudá armáda!“ To je jen několik málo hesel, kterými byly tyto letáky potištěny.

Další letáky, které produkovali komunisté, se ve větší míře objevily v Kroměříži během března 1940. 13. března 1940 bylo při výlepu těchto plakátů několik pachatelů zadrženo a dalším policejním šetřením pak zjištění a usvědčení další jejich pomocníci. Místní úřadovně gestapa tak byli předáni Kroměřížané František Nenutil, Josef Horák, Josef Fanta, Josef Homola, Josef Vašut, Antonín Lemberk, Karel Melichárek, Miloslav Zlámal, Jan Kloss, Leo Kohút a Božena Kohútová. Někteří z nich (Homola, Vašut, Melichárek, Zlámal) se už konce války nedočkali.

Letákové akce, ať už iniciované členy KSČ či jinými nekomunistickými odbojovými organizacemi, pokračovaly i nadále. Informace o nich však už v archivních materiálech chybějí.

Nebyly to však jen tiskoviny a nápisy, které německé okupanty popuzovaly. Také další akce občanského odporu způsobovaly nevraživost nacistů vůči domácímu obyvatelstvu.

Mezi takovéto akce patřilo například několik případů sabotáže na kroměřížském vlakovém nádraží. Počátkem září 1941 tak kupříkladu bylo poškozeno 16 gumových hadic u nákladních vozů, které sloužily ke vzduchové tlakové brzdě. Vlaková souprava byla naložena mostním zařízením a patřila vojenské formaci Todt, která už byla zmiňována v jedné z předchozích kapitol. V následném vyšetřování bylo vyslechnuto na 160 osob a na ústní příkaz přerovského gestapa byli dáni do vazby kroměřížského okresního soudu čtyři železniční zaměstnanci. Jednalo se o Karla Pastyříka, Rudolfa Korabečného, Teodora Rajskupa a Františka Rubíčka. Všichni jmenovaní však jakoukoliv účast na přeřezávání hadic popřeli a vina jim skutečně prokázána nebyla.

17. října 1941 bylo přednostou kroměřížské železniční stanice hlášeno další nařezání gumové hadice vzduchové tlakové brzdy u vagonu naloženého palivovým dřevem. Z následného vyšetřování gestapa však vysvítá, že k nařezání došlo nejspíše na nádraží v Holešově, odkud vlak do Kroměříže přijel.¹⁶⁸

Bez zajímavosti není ani dopis zaslaný 23. listopadu 1941 kroměřížskou četnickou stanicí Zemskému četnickému velitelství v Brně. Obsahuje následující sdělení: *„Hlásím, že ve městě Kroměříži kolovaly pověsti, že před budovou německé obecné školy v Kroměříži byl nalezen v posledních dnech nějaký vojenský náboj, na kterém měl býti nalepen papír s nápisem: „Pozdrav Hitlerovi od českých studentů.“ Tyto pověsti byly četnictvem prověřeny a zjištěno, že se zakládají na pravdě. Podle doslechu byl nalezený vojenský náboj*

¹⁶⁸ V souvislosti se sabotážní a zpravodajskou činností na dráze byli už v roce 1940 zatčeni Josef Lupínek, Karel Dohnal a Jan Látal. Druhý jmenovaný nepřežil věznění v Osvětimi. V roce 1942 byl zatčen Josef Roháček, v roce 1944 pak Jan Žůrek a Berthold Zavadiš. Všichni tři byli po třech měsících propuštěni. Na nádraží v Kroměříži a také na železniční stanici v nedalekém Hulíně bylo během války pozatýkáno na 20 železničářů.

*s nápisem odevzdán správou německé obecné školy v Kroměříži místnímu vedoucímu DNSAP Karlu Penkovi.*¹⁶⁹

Přestože další vývoj této kauzy už archivní materiály nepřinášejí, je patrné, že se protiněmeckým akcím věnovalo poměrně široké spektrum českého obyvatelstva. Lze považovat za mrzuté, že tento incident je jedním z posledních, o kterém informují presidiální spisy fondu Okresní úřad Kroměříž.¹⁷⁰ Konkrétní odbojové akce ve městě tak už nelze archivně dohledat a musíme si vystačit pouze s regionální literaturou k dané problematice, která je však poměrně široká. Další činnost kroměřížského odboje bude zmíněna ve vztahu k jednotlivým odbojovým organizacím, které se během okupačních let vytvořily na území Kroměříže.

7.2 Pevně organizované kroměřížské odbojové organizace

7.2.1 Obrana národa

Záhy po prvních dnech okupace vznikají i pevně organizované odbojové organizace. Jednou z nich byla Obrana národa, celostátní odbojová skupina, která na protektorátním území působila do roku 1942. Na jejím založení se významným způsobem podíleli příslušníci bývalé československé armády a její vznik iniciovali důstojníci likvidovaného Ministerstva národní obrany a Hlavního štábu. Tato organizace byla budována shora dolů, zpočátku poměrně živelně. Její velitelský sbor tvořili bývalí důstojníci, další členy získávala zejména v organizacích jako byly Sokol, Orel, Stráž

¹⁶⁹ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 74.

¹⁷⁰ MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž 1851-1945 (1954), inv. č. 578-584, kart. č. 64-82.

obranu státu atd. Mezi hlavní cíle Obrany národa, tak jak je vytyčili její zakladatelé, patřil boj proti nacistickým okupantům, případné vyvolání povstání proti Němcům a navrácení svobody utlačovaným občanům Protektorátu Čechy a Morava.

„K vytvoření obrany národa v Kroměříži došlo již 25. března 1939. Prvořadým úkolem bylo získávat důstojníky pro odchod do zahraničí a zřídit politickou a vojenskou organizaci v okresech Kroměříž, Holešov, Zlín a Kojetín. První ilegální porady, na které byla založena odbojová skupina, se zúčastnili v bytě dělostřeleckého plukovníka Drnce: Štábní kapitán gen. štábu Klvaňa, zpravodajský důstojník štkpt. Zelinka a podplukovník Ludvík Svoboda. Členy skupiny se stali m.j. neohrožení vlastenci štkpt. Kubiš, MUDr. Dubovský, MUDr. Hradec, učitel Zahradníček, ing. Zapletal a mnoho dalších. Většina z nich byla později vězněna, mučena a popravena v koncentračních táborech.“¹⁷¹

Kroměřížská organizace, v jejímž čele stál Ladislav Kavka, důstojník v záloze, byla podřízena olomouckému velitelství a v rámci jednotlivých politických i soudních okresů byly vytvářeny jednotlivé roty Obrany národa. Vojenským poradcem kroměřížské Obrany národa byl velitel kroměřížské posádky generál Josef Zmek, finančním poradcem Antonín Rait, v čele zpravodajské služby pak stál ing. Vladimír Brůža. Ten měl na starosti sledování stavu, síly a pohybu německého vojska v Kroměříži a nejbližším okolí. Byl také velmi aktivní v získávání zbrojního arzenálu, pomáhal bývalým československým vojákům v odchodech do ciziny. Byla sledována práce Gestapa, byly sestavovány seznamy Němců dlejších ve městě, pozornosti neušel ani provoz na železnici. Už v prvních měsících okupace navazuje kroměřížská organizace Obrany národa styky s místním Sokolem, Orlem a také s ilegální organizací KSČ.

¹⁷¹ Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 20.

V červnu odchází ilegálně pplk. Ludvík Svoboda a škpt. František Klvaňa do Polska. O tomto odchodu však bylo rozhodnuto už v dubnu, kdy se velitelem Obrany národa na Kroměřížsku stává ing. Vladimír Brůža. Podobně jako Svoboda a Klvaňa odešla do zahraničí velká spousta členů Obrany národa, včetně lidí z její kroměřížské organizace.

„Obrana národa měla své lidi u protektorátního četnictva i městské policie, kteří vykonávali zpravodajskou službu a s nesmírným rizikem informovali včas osoby, které měly být zatčeny. Byl to major četnictva Střihavka, škpt. Hera, vrch. stráž. Sedláček, praporčík Pavličík, Vilém Medek, František Francek a další. Většina z nich skončila na nacistických popravistiích.“¹⁷²

Členové této odbojové skupiny soustřeďovali zdravotnický a vojenský materiál, schovávali zásoby pohonných hmot, sháněli zbraně a munici, rozšiřovali protiněmecké letáky, podporovali rodiny, jejichž členové museli opustit zemi nebo byli vězněni. Podobně jako v jiných částech protektorátu, ani na Kroměřížsku se však nepodařilo práci takto rozsáhlé organizace dlouho udržet v tajnosti. O její činnosti se záhy dozvědělo gestapo, které těžilo z informací konfidentů, kteří byli sami často členy organizace. Spousta členů Obrany národa, ale i dalších podzemních skupin, tak neunikla věznění či dokonce nejvyššímu trestu.

„Souběžně se zatýkáním zemského velení Obrany národa byl v listopadu 1939 zatčen v Olomouci vedoucí krajské organizace Obrany národa pplk. Weinstein a postupně všichni jeho spolupracovníci. Jelikož ing. Brůža byl napojen na Olomouc, byl 5. prosince 1939 zatčen i on a byl vězněn až do srpna 1943. Dále byli zatčeni Dr. Dubovský, pplk. Kurz a Jaroslav Roučka, ale tito byli brzy propuštěni, neboť ing. Brůža neřekl nic o svých spolupracovnících. Škpt. František Zelinka

¹⁷² Dubovský, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž 1995, s. 22.

*byl přeložen do Zlína, kde byl 24. srpna 1940 zatčen a vězněn do 15. ledna 1943.*¹⁷³

Tato vlna zatýkání činnost kroměřížské organizace Obrany národa na čas zcela ochromila. Navíc brzy následovalo další zatýkání jejích vrcholných činitelů. 7. března 1940 mu padá za oběť gen. Josef Zmek, který byl následně v červenci 1942 umučen v koncentračním táboře Oranienburg. Zatčení a následnému věznění v koncentračních táborech, ze kterých už se nikdy nevrátili, byli vystaveni i Václav Molák (zatčen v listopadu 1940) a škpt. Antonín Kubiš (zadržen v květnu 1941).

*„Odbojová činnost byla prováděna v rámci Obrany národa i na poště, kde se prováděla příprava vojenských a civilních složek pro obsazení pošt a telegrafních úřadů v případě potřeby a ničila udání zrádců, adresovaná gestapu. 1. července 1940 byl zatčen František Horák, který byl vězněn v koncentračním táboře až do osvobození. Dále byli zatčeni Otakar Vejmla a Eduard Havlíček, kteří byli propuštěni během okupace. V roce 1942 byl zatčen Augustin Kutáč.*¹⁷⁴

Přes velké nesnáze pokračuje část členů místní Obrany národa v činnosti i nadále a jednou z jejích hlavních postav se stává Irena Svobodová, manželka Ludvíka Svobody. Její role nabývá na významu zejména po 10. září 1941, kdy je u Dřínova¹⁷⁵ proveden výsadek čtyř československých parašutistů pod vedením npor. Bohumila Němce. Tito parašutisté přiletěli nad naše území ze Sovětského svazu. Svobodová a někteří další účastníci kroměřížského odboje poskytují výsadkové skupině nemalou pomoc s velkým rizikem prozrazení. V polovině listopadu je nucena Irena Svobodová i s dcerou Zoe Kroměříž opustit a dále se skrývat na Českomoravské vrchovině. Gestapu se však 26. listopadu 1941 podařilo zatknout Miroslava Svobodu, syna Ludvíka

¹⁷³ Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Kroměříž 1975, s. 18.

¹⁷⁴ Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Kroměříž 1975, s. 22.

¹⁷⁵ Obec na Kroměřížsku, která je od města Kroměříže vzdálena zhruba 15 kilometrů západním směrem.

a Ireny Svobodových, který se pak přes Ostravu a brněnské Kounicovy koleje dostává až do Mauthausenu, kde 7. března 1942 umírá. Místo pobytu své matky a sestry však Němcům nikdy neprozradil.

Nejen Miroslav Svoboda byl v listopadu 1941 zatčen. Kromě něj to byli i desítky dalších lidí, kteří výsadkářům pomáhali. Z Kroměřížanů tak spárům gestapa neunikli Ludmila Raitová se synem Milanem, Dr. Alois Dubovský, Josef Švagera, František Kozubek, Bohdan Sahánek, Bohumil Brázda, četnický strážmistr František Pavličík a mnoho dalších. Zatčení postihlo také spoustu příbuzných pplk. Ludvíka Svobody. Za pomoc parašutistům byl vězněn též Jaroslav Půček (nepřežil pobyt v koncentračním táboře Mauthausen, kde 7. února 1942 zemřel) a Filoména Vrbecká, která se zpět do Kroměříže vrací až po osvobození. Většina těchto lidí se však už skončení války nedočkala.¹⁷⁶

Listopadové zatýkání de facto zcela rozprášilo kroměřížskou Obranu národa, jejíž činnost už nikdy nebyla obnovena. V Kroměříži a okolí však působily i další odbojové organizace, kterým budou věnovány následující stránky.

7.2.2 Sokol

Do odbojové činnosti byli zapojeni i členové kroměřížského Sokola. I po 15. březnu 1939 pokračovali jeho příslušníci v tělocvičné činnosti, cvičitelský sbor pořádal pravidelné schůzky, na kterých se snažil posilovat víru v budoucnost. Členové Sokola se dále učili národní písně, byly pořádány vycházky do přírody, hrálo se loutkové divadlo.

Po zákazu tělocvičné činnosti ze 12. dubna 1941 přechází početná skupina členů ke sportovní organizaci Hanácká Slavia,

¹⁷⁶ Více k dřínovskému výsadku viz Mercová, Markéta – Zezulová, Jitka: Dřínov 1941. Osudy padákového výsadku S1/R. Dřínov 2006.

kde se věnuje především lehké atletice. Samotná sokolská organizace se plně zapojuje do široce organizované odbojové činnosti na Kroměřížsku, čile je vykonávána zejména služba zpravodajská.

Správou sokolského majetku, který byl jednotě samozřejmě zabaven, byl v Kroměříži pověřen nám už známý Jan Chabek. Přestože se sokolským činovníkům podařilo některé věci ze svého movitého jmění uhájit, šla jejich ztráta do miliónů korun.

Nejtěžší rána však pro členy jednoty přichází až v říjnu 1941. Zatčeno je totiž celé její župní vedení, cvičitelský sbor a celá řada dalších členů, tedy de facto celá mužská elita jednoty. 28 kroměřížských sokolů nepřežilo věznění v koncentračních táborech. Za mnoho jiných jmenujme například pplk. Vladimíra Kurce, starostu jednoty a starostu sokolské župy hanácké, Františka Nedbálka, někdejšího profesora českého a francouzského jazyka na kroměřížském reálném gymnáziu a později též gymnazijního ředitele ve Valašském Meziříčí, Karla Vrbase, tajemníka župy hanácké, velkoobchodníka Bohumíra Brázdu či knihkupce Jaroslava Černého.

Nejen Sokol byl však postižen rozsáhlým podzimním zatýkáním. Tomu totiž neunikli také jiní odbojoví pracovníci z různých organizací a skupin. Jmenujme kupříkladu Antonína Rozsypala, Antonína Jahodu, majora Josefa Střihavku či Zdeňka Smejkal. Všichni tito následně zahynuli v koncentračních táborech, podobně jako policejní inspektor Josef Francek, četnický strážmistr Vilém Medek, Květoslav Ružička a Antonín Žitný, zatčený 5. října 1941 za rozšiřování letáků. Ve stejný den je zadržena též Marie Smítalová, vedoucí kroměřížského Junáka, ta se však v listopadu 1942 vrací zpět domů.

Členky kroměřížského Sokola, které se vyhnuly zatčení, se iniciativně zapojily do pomoci perzekuovaným českým rodinám. Nejen mezi sokoly, ale i mezi dalšími obyvateli

města i okolí, byly celé tři roky vybírány finanční příspěvky, které pak byly rozdělovány postiženým rodinám, a to nejen na Kroměřížsku, ale dokonce až na Valašsku. V čele této pomoci stály Josefa Pospíšilová a Marie Kabrnová. První jmenovaná byla zatčena 23. října 1942, její sestra Marie pak 15. června 1943. Obě se vrátily až po osvobození. Přesto sbírková činnost pokračovala i nadále, prakticky až do osvobození.¹⁷⁷

7.2.3 KSČ

Už od období Druhé republiky působila v ilegalitě i Komunistická strana Československa a nic na tom nezměnila ani nacistická okupace. Na Kroměřížsku se téměř okamžitě po příchodu německého vojska stává okresním vedoucím František Uxa, od dubna 1939, po Uxově zatčení, byl pověřen vedením strany Vladimír Pavlík, který také obstarával spojení s krajským ústředím.

V souvislosti s březnovým příchodem okupantů došlo v řadách členů KSČ k poměrně rozsáhlému zatýkání. Prvním zatčeným kroměřížským komunistou byl Josef Kříž, a to již 18. března. Rozšiřování protiněmeckých letáků se mu stalo osudným a později byl umučen v Osvětimi. 1. dubna pak neunikli zatčení ani již zmiňovaný František Uxa, Karel Rajnoch či František Vančura a nedlouho poté také bývalí interbrigadisté ze španělské občanské války, o čemž byla řeč už v jedné z úvodních kapitol. Po zatčení výše zmíněných straníků převzal Vladimír Pavlík i vedení městské organizace KSČ a spravoval taktéž stranické finance, jejichž příjem byl vázán na členské příspěvky jeho spolustraníků.

¹⁷⁷ Dění v kroměřížské organizaci Sokola za okupace mapuje následující publikace: Z poroby zpátky ke svobodě... Kronika válečných let. Kroměříž 1946.

„S.¹⁷⁸ Pavlík měl své dny na svobodě také spočítány. Již v červenci jej upozornil četnický strážmistr František Král, spolehlivý zpravodaj našich lidí, že je sledován gestapem. Zařídil tedy vše potřebné, za zástupce si určil Josefa Homolu, příručího v drogerii a bývalého studenta kroměřížské reálky, vyloučeného ještě za první republiky pro levičácké smýšlení. Pokladnu odevzdal soudruhu Františku Nenutilovi. Zatčením soudruha Pavlíka 1. září skončila první přípravná etapa odboje KSČ v Kroměříži.“¹⁷⁹

Po Pavlíkově zatčení se vedení kroměřížských komunistů skutečně ujal Josef Homola, kterému se koncem října znovu podařilo navázat spojení s krajským ústředím. Bylo také vytvořeno okresní vedení, v němž město Kroměříž reprezentovali Josef Homola, Milan Kloss a Emil Macek.

Kroměříž samotná byla rozdělena na tři stranické obvody, ve kterých byly zakládány tříčlenné kroužky a v jejichž čele stál vždy člen městského vedení strany. Nezávisle na tomto vedení pak byla budována organizační síť i v kroměřížských továrnách a komunisté se snažili proniknout též do organizací jako byly Sokol či Dělnická tělocvičná jednota.

Zejména vedoucí členové KSČ zhotovovali letáky¹⁸⁰, které byly pomocí organizační sítě strany dále šířeny, byly sbírány příspěvky na stranický tisk, pomáhalo se rodinám perzekuovaných straníků. Kroměřížská stranická organizace vydávala dokonce vlastní časopis s názvem Naše pravda.

„O shodu akcí s okresním vedením a s organizací odboje v městě pečovaly schůzky městského vedení, konané pravidelně dvakrát týdně. Město a okres byly začleněny do olomouckého kraje při ilegálním rozdělení české komunistické strany na jednotlivé kraje a proto se třikrát zúčastnil těchto schůzek krajský sekretář s. „Vojta“. Aby bylo členstvu jasno,

¹⁷⁸ Zkratka pro oslovení soudruh.

¹⁷⁹ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za Protektorátu. Holešov 1965, s. 17-18.

¹⁸⁰ O některých komunistických letákových akcích bylo pojednáno výše.

proč a jak se má vést odboj, bylo pravidelně jednou týdně pořádáno marxistickoleninské školení v základních trojkách podle směrnic z ústředí, rozmnožovaných cyklostylem."¹⁸¹

Počátkem roku 1940 dochází také k navázání spojení s jinými odbojovými organizacemi na Kroměřížsku. Události tohoto roku nasvědčovaly tomu, že boj s německými okupanty bude dlouhý a velice obtížný.

Během března a dubna 1940 dochází v řadách KSČ k dalšímu rozsáhlému zatýkání, které se kromě už výše zmiňovaných, tedy Františka Nenutila, Josefa Horáka, Josefa Fanty, Josefa Homoly, Josefa Vašuta, Antonína Lemberka, Karla Melichárka, Miloslava Zlámala, Jana Klosse, Leo Kohúta a Boženy Kohútové týkalo i mnoha dalších pracovníků strany. Dá se říci, že bylo zatčeno prakticky celé její městské i okresní vedení. Ušetřeny zůstaly prozatím alespoň závodní organizace, v jejichž čele stál Antonín Chalupa.

Také v následujících měsících proběhne zatčení ještě několika kroměřížských komunistů. Z nejvýraznějších případů jmenujme zatčení jednoho ze zakladatelů KSČ v Kroměříži Bedřicha Zelinky z 5. října 1941, který byl umučen v Osvětimi 26. července 1942 či Kazimíra Rudého¹⁸² z 23. října 1941, a to za podporování rodin svých vězněných spolustraníků. Kazimír Rudý zemřel 19. října 1942 v koncentračním táboře Mauthausen. 3. listopadu 1941 proběhlo zatčení Karla Chlumského pro rozšiřování letáků. Ani on se osvobození nedočkal.

Po zatčení vedoucích pracovníků kroměřížské KSČ z jara 1940 pokračovala práce ilegální organizace ve městě i nadále, i když v nesmírně stížených podmínkách. Činné byly její jednotlivé buňky, ať už v závodech (Magneton, Mertl, v roce 1943 byla obnovena buňka i v továrně Lorenc) či kupříkladu v nemocnici.

¹⁸¹ Voříšek, František: Utrpením a bojem k svobodě: Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Holešov 1965, s. 21.

¹⁸² Jedna z kroměřížských ulic dnes nese jeho jméno.

„Buňky pracovaly dle výzvy stranického vedení v Moskvě vysílané rozhlasem a zaměřovaly se na osobní agitaci mezi pracujícími hlavně po heydrichiádě, kdy byla skleslá nálada a bylo třeba vnést mezi pracující přesvědčení, že je třeba dále bojovat proti fašistům za úplné vítězství. /.../ Dále byla zaměřena pozornost na pomoc rodinám zatčených soudruhů, sabotážní činy v továrnách a na pracovištích a zpomalování práce. Sabotážní činnost byla hlavně v závodě Magneton, kde se podařilo přes přísný dozor poškodit přístroje pro rakety V 2. V nemocnici zase buňka kryla hlášení o ošetřování cizích osob, které mělo být hlášeno na Oberlandrát do Olomouce.“¹⁸³

V dubnu 1943 je navázáno spojení mezi Antonínem Chalupou, vedoucím organizace KSČ v závodu Magneton, a krajským vedením strany v Olomouci, dokonce přímo s jejím vedoucím Jurou Sosnarem. Z jeho popudu pak vzniká počátkem roku 1944 městské vedení KSČ v Kroměříži. V jeho čele se ocitá právě Antonín Chalupa a díky vzniku tohoto vedení, které se pak pravidelně schází, je zahájena i intenzivnější činnost organizace.

Z Olomouce jsou do Kroměříže dováženy a dále pak rozšiřovány letáky, noviny a školicí materiály. Ty jsou také ve městě dále rozmnožovány a distribuovány zpět do Olomouce, odkud jsou dále využívány pro celokrajské účely.

Počátkem roku 1945 je navázáno spojení s partyzánskou skupinou Olga, v dubnu 1945 také se skupinou Ivan.

Od prvních týdnů roku 1945 se městské vedení připravuje na uchopení moci po porážce nacistů v Kroměříži. Jsou připravovány revoluční národní výbory a také okresní národní výbor. Koncem dubna jsou pak stanoveny čety na obranu závodů a důležitých městských objektů.

¹⁸³ Sigmund, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Úryvky z kroniky... ZMK, 1975, č. 5, s. 86-87 Činnost 3. ilegální organizace KSČ v Kroměříži a uchopení moci v roce 1945.

6. května 1945, současně s příchodem nového městského komandanta Gavrilova, je ustaven první legální výbor KSČ, jehož předsedou se stává Antonín Chalupa, místopředsedou Antonín Bajza a sekretářem Jan Obruča. Nemálo komunistů se pak dostává i do revolučního městského výboru v Kroměříži, který byl ustaven 7. a 8. května 1945. Po více než šesti letech tak může KSČ znovu vystoupit z ilegality.

7.2.4 Další odbojové skupiny

Na Kroměřížsku i ve městě samotném působila kromě několika již výše popsanych skupin řada dalších odbojových organizací, o nichž bude v krátkosti pojednáno na následujících řádcích.

Samaritáni Českého červeného kříže Kroměříž začínají svou činnost už na podzim 1944. V jejich čele stál Viktor Hladil. Skupina získávala a zabezpečovala zejména zdravotnický materiál a spolupracovala s Dr. Mourkem z kroměřížské okresní nemocnice. Ve sklepě budovy gymnázia pak měli samaritáni vybudovánu ošetřovnu, která byla vybavena pro případnou pomoc raněným, jejichž příliv byl očekáván v souvislosti s osvobozováním města. V prvních květnových dnech pak zde bylo skutečně ošetřeno na 25 těžce raněných lidí, ať už vojáků, či studentů a partyzánů. Samaritáni ukončili svou činnost v červnu 1945, jejich členové pak ve většině případů začali pracovat v místní nemocnici.

Z dalších známých odbojových skupin z Kroměříže jmenujme Revoluční národní odboj – R3, vedený JUDr. Josefem Zlámalem a špkt. Jiřím Malým, Černý lev, kterému velel prof. V. Věrný, Hnutí za svobodu či Odboj české mládeže – inter, v jehož vedení stáli Julius Chmela, Zdeněk Hoza a Otakar Kaplík. Většina těchto skupin se zabývala zpravodajskou činností ve styku se západem, popřípadě se připravovaly na nastolení

předmnichovského řádu na území budoucí osvobozené republiky. Mnoho členů těchto menších skupin spolupracovalo i s velkými odbojovými organizacemi či partyzány.

Bez zajímavosti není ani skupina škpt. Huberta Horáčka, která byla napojena na zpravodajskou činnost Rudé armády – 4. ukrajinského frontu. Horáček i další členové skupiny pak získávali informace o politické, hospodářské i vojenské situaci na Kroměřížsku a pomocí vysílačky je zprostředkovávali Rudé armádě.

Členové skupiny si také opatřili klíče od některých vedlejších vchodů do zámku, které pak měly být předány partyzánům ze skupiny Olga, kteří měli zámecké budovy využít jako střediska odporu při bojích o Kroměříž.

Jeden z příslušníků skupiny, Jaroslav Musialek, dokonce zjistil, že už mnohokrát zmiňovaný Karel Penka, společně s členem SD Kerberichem a vnuceným správcem arcibiskupských statků Fleckem, sestavil listinu 300 rukojmích, kteří měli být zatčeni a eventuálně i postupně zabíjeni v případě, že Kroměřížané vyvolají ozbrojený odpor proti německé armádě a kroměřížským Němcům vůbec. Případné zatčení měl provést velitel Volkssturmu Dr. Viktor Gusek, který také vlastnil zatykač a seznam rukojmích. 11. dubna 1945 se však škpt. Horáčkovi podařilo od Guska tyto dokumenty pod nátlakem získat a zabránit tak plánovanému zločinu. Tentýž den večer spáchal Dr. Gusek sebevraždu zastřelením.

Z partyzánských skupin, které působily na Kroměřížsku, a které byly přímo napojeny na osoby z okresního města, jmenujme například Zelený kádr, první partyzánskou organizaci, jejímiž zakladateli byli František Vychodil a Josef Masný, který pocházel z Kroměříže. Zelený kádr započíná svou činnost v roce 1941, centrem partyzánského hnutí se stává Masného chata v Chomýži, obci nedaleko Bystřice pod Hostýnem. Hlavní základna pro zásobování chaty potravinami, dalšími potřebami a také zbraněmi byla vytvořena

v Kroměříži, kde také fungovala poměrně rozsáhlá podpůrná síť skupiny. Nemalá část těchto podporovatelů se rekrutovala z kroměřížského Sokola. Zelený kádr však udržoval spojení i s dalšími obcemi a také odbojovými organizacemi, dokonce až na Ostravsku.

Během roku provádí organizace několik záškodnických akcí, zejména na železnici, koncem léta 1942 je však velká část členů Zeleného káдру pozatýkána gestapem, další lidé pak následují také na podzim. Je mezi nimi také několik Kroměřížanů, např. Serafín Kolesa, Jaroslav Beran, Josef Krchňák či Ladislav Kopečný. Zbývající členové skupiny se během října 1942 přesunují na Prostějovsko, a to včetně Vychodila a Masného, i tak je ale organizace do konce roku gestapem zlikvidována.

Další známou partyzánskou organizací byla odbojová skupina Ivan. Jejím předchůdcem byla skupina Zborov (později přejmenovaná na Isabelu), v níž se po likvidaci kroměřížské Obrany národa sešli Antonín Ševčík a Miroslav Ondrák, oba z Kroměříže. Časem se k organizaci připojují někteří zaměstnanci obecních a městských úřadů, obchodníci či bývalí důstojníci. Jejím působištěm se stává Kroměřížsko a Holešovsko.

Zpočátku se Isabela zabývala zejména hospodářskými sabotážemi. V dubnu 1944 však na Holešovsku přistává paraskupina Clay-Eva vedená kpt. Antonínem Bartošem¹⁸⁴. Ta brzy navazuje spolupráci s Ondrákovou Isabelou, která se nově přejmenovává na Ikarus, a která se zaměřuje na zpravodajskou činnost, zejména ve vojenské oblasti. Byl také naplánován shoz zbraní poblíž Kroměříže, k tomu však nedošlo.

V lednu je přerušeno spojení mezi Ikarem a parašutistickou skupinou Clay-Eva, Miroslav Ondrák tak

¹⁸⁴ O skupině více viz např.: Kunc, Radimír: Clay-Eva volá Londýn... Hlášení z let 1939-1945. Praha 1992.

navazuje alespoň spojení s 1. československou partyzánskou brigádou Jana Žižky. Organizace je znovu přejmenována, tentokrát je nazvána Ivan. Těžiště působnosti skupiny se postupně přesouvá zejména na Holešovsko a Zlínsko. Až počátkem března 1945 je znovu navázáno spojení se skupinou Clay-Eva.

31. března je vydán na Miroslava Ondráka zatykač. Ten se tak musí skrývat v Hostýnských vrších, do ilegality se musí uchýlit také jeho manželka. Vedení kroměřížské organizace se po Ondrákovi ujímá nadporučík Antonín Ševčík. Ten udržuje stálý kontakt s partyzánskou skupinou Olga, působící v Chřibech. Té se 16. dubna 1945 podařil téměř husarský kousek, když na zámku v Hošticích zatýká velitele 16. pancéřové divize generálmajora von Müllera a také kroměřížského německého hejtmana Kobliška, který byl partyzány popraven.

Jak Antonín Ševčík, tak i Miroslav Ondrák se v prvních květnových dnech účastní úspěšných bojů o Kroměříž. Po osvobození města se Ševčík stává předsedou místního národního výboru, Ondrák pak místopředsedou a přednostou bezpečnostního, vyšetřujícího a zajišťovacího referátu okresního národního výboru.¹⁸⁵

7.3 Kroměřížané na frontách 2. světové války

Nejen domácího odboje, ale také bojů na východní i západní frontě se účastnilo neopomenutelné množství kroměřížských občanů. Většina z nich bydlela ve městě už před válkou, někteří další si je pak vybrali za svůj domov až po osvobození.

¹⁸⁵ Odbojovým skupinám a organizacím, které během okupace působily na Kroměřížsku, je věnována poměrně rozsáhlá literatura. Za mnoho jiných jmenujme práce Jindřicha Ocásk, Václava Peší, Jaroslava Pinkavy, Josefa Přikryla, Ladislava Sigmunda či Josefa Svátka (viz kapitola Seznam pramenů a literatury).

Na východní frontě po boku Ludvíka Svobody bojovali Jaroslav Dočkal, Vladimír Bubrjak, Alla Hribová, Vasil Jovbak, Jiří Lopojsa, Petr Maleta, Ivan Pauk, Ludvík Slivka, Štefan Šesták či Jan Varga. Právě většina těchto lidí se usídlila v Kroměříži až po osvobození.

Slovenského národního povstání se účastnili Jan Jančov, Ondrej Murin a František Molo, v partyzánské skupině Olga pak bojovali Antonín Daněk, Ladislav Daněk, Ludmila Churá, Jan Vojta a Antonín Vranka.

Kroměřížští občané se však účastnili partyzánských bojů i ve vzdálenějších destinacích. V Jugoslávii tak po boku místních partyzánů bojoval František Machura, v Itálii zase Jan Coufal, František Dočkal, Richard Pospíšil, Antonín Daněk, Josef Janča, Jan Frébort, kteří museli před nápirem fašistů ustoupit přes hory až do Francie, kde se také účastní bojů druhé světové války. Při nich zahynuli Vilém Sabela, Josef Stebel, Antonín Vituš a Emil Zezula.

V severní Africe bojovali Josef Vavruša, Jiří Färber, Pavel Fall, Josef Fuks a Josef a Karel Brauchbarovi¹⁸⁶. Tato česká skupinka se zúčastnila i legendárních bojů u Tobruku. Někteří z nich (Josef Brauchbar, Josef Fuks) se pak přesouvají na západní frontu a společně s Antonínem Daňkem, Františkem Dočkalem, Janem Frébortem, Miroslavem Hanákem, Josefem Hudečkem, Janem Hilšarem, Josefem Jančou, Josefem Krejčím, Františkem Kytlicou, Františkem Malenovským, Františkem Malinou, Vladislavem Olšinou, Aloisem Podešvou, Richardem Pospíšilem a Františkem Růžičkou se účastní bojů u Dunkerque. Na západní frontě však bohužel také několik Kroměřížanů padlo. Jedná se o Ladislava Snídala, Oldřicha Kočáře, Josefa Vavrušu a Josefa Urválka.

¹⁸⁶ Válečné vzpomínky Josefa Brauchbara byly otištěny v sérii článků v Týdeníku Kroměřížska, viz Vzpomínky kroměřížského pekaře a bývalého čs. příslušníka západní armády. (J. Brauchbar) TK, 1992, č. 31-34, s. 4. Osobnosti Josefa Brauchbara se pak věnoval ještě další článek z pozdější doby, viz Pospíšil, Jiří: Causa Josef Brauchbar. HA, 1996, č. 8-9, příl. s. 7.

Je neoddiskutovatelné, že také tito účastníci zahraničního odboje se nemalou měrou zasloužili o osvobození okupované Evropy, včetně své domoviny.

8. ZÁVĚREM

Na základě Hitlerova výnosu vzniká 16. března 1939 Protektorát Čechy a Morava. Už od předchozího dne jsou pak naše země okupovány nacistickými vojsky. Česká státní samostatnost tak bere na několik let za své.

Také město Kroměříž je těmito událostmi zasaženo a jeho obyvatelé se musí s novou realitou vyrovnávat. Po příchodu německých vojáků přibývá do města také německá tajná státní policie, tedy gestapo, která velice záhy zatýká řadu kroměřížských komunistů, bývalých interbrigadistů, ale i dalších, Němcům nepohodlných lidí. Mezi kroměřížskými Němci se zanedlouho objevuje několik konfidentů, kteří jak s gestapem, tak jemu nadřízenou organizací SD, spolupracují. Ve městě nově působila také německá ochranná policie, tzv. schupo, která byla po vypuknutí druhé světové války nahrazena německým polním četnictvem. Po příchodu německých vojsk je na okresním úřadě zavedena nová civilní správa. Kroměříž se stává sídlem rozsáhlého správního obvodu, ke kterému přináležejí bývalé politické okresy Kroměříž, Vyškov a Kyjov. Koncem dubna 1939 je pak ve městě zřízen úřad oberlandrátu, tedy nového správního obvodu, kterému podléhají někdejší politické okresy Kroměříž, Vyškov, Holešov a Valašské Meziříčí. Tato situace trvá až do července 1940, od té doby spadá Kroměříž pod působnost oberlandrátu olomouckého. V průběhu jarních měsíců roku 1940 probíhá v Kroměříži i okolí nábor do Národního souručenství, politické organizace, jejíž existenci Němci povolili. Ve městě samotném se do něj přihlásilo více než 99% všech dospělých mužských obyvatel. Během léta dochází k definitivní likvidaci československé armády, což postihuje i ženijní pluk a pěší pluk Jana Žižky z Trocnova, které v Kroměříži sídlily.

Na samém začátku září 1939 vstupuje Německo do války s Polskem. Tato skutečnost se samozřejmě promítá i do života kroměřížských občanů. Nově je zavedeno zatemňování, jsou ustaveny povinné noční hlídky. Se začátkem nového školního roku je ve městě nově zřízena německá obecná a občanská škola, od října pak německý okresní soud pro říšskoněmecké státní příslušníky. Čím dál tím více se v Kroměříži i jejím okolí rozmáhá germanizace.

Během prvních měsíců roku 1940 dochází k významným změnám v městském zastupitelstvu, do kterého se dostávají tři kroměřížští Němci. Ti se ve svém novém úřadu začínají také poměrně brzy rázně činit a napomáhat zájmům nacistických okupantů. Personální změny se dotkly také okresního zastupitelstva. Počátkem roku 1941 se pak kroměřížský okres i město samotné musí vyrovnat s první vlnou přistěhovalců, ať už z Vyškovska, či z německého území postiženého bombardováním. Podobná situace se pak během války opakovala ještě několikrát.

V dubnu 1941 je zakázána činnost Sokola, který měl v Kroměříži velice slušné zázemí. Ještě větší pozornost mezi Kroměřížany pak vzbudilo napadení Sovětského svazu německou armádou, které vyvolalo další vlnu proněmecké propagandy, která zaplavila také ulice města. Během roku 1941 také Němci nadále upevňovali svou pozici v kroměřížském zastupitelstvu.

Kroměříž byla od nepaměti sídlem početné židovské menšiny. Ta byla už od prvních dnů okupace postižena rozsáhlou německou perzekucí. Jedna protižidovská vyhláška střídala druhou a Židé byli rozsáhlou sérií zákazů a nařízení postupně zcela vytlačováni ze společenského života. Byla jim zapovězena návštěva kroměřížských kaváren, biografů, divadel či koncertů, nemohli vstupovat do některých částí města. Od školního roku 1940/1941 nesměli být židovští žáci přijímáni do českých škol a od října 1940 byli všichni

příslušníci tohoto národa na protektorátním území nuceni nosit dobře známé odznaky ve tvaru žluté šesticípé hvězdy. Jejich postavení se nadále zhoršovalo také během roku 1941.

Německá okupace významným způsobem zasáhla také do hospodářské oblasti. Už od dubna byly konány náборы kroměřížských mužů na práci do říše, kterým spousta obyvatel města nebyla sto odolat. Pracovních sil se však nedostávalo i v Kroměříži samotné, kde v prvních okupačních letech panoval čilý stavební ruch. Asi nejvýznamnější budovanou stavbou byl chirurgický pavilon místní okresní nemocnice. Od 1. září 1939 se pak všichni protektorátní obyvatelé musejí vyrovnávat s nově zavedeným přidělovým systémem, který v průběhu dalších let způsoboval nemalé komplikace. Také další hospodářská opatření Němců negativně poznamenávala české obyvatelstvo. Už během roku 1940 začal být ve městě i okolí pocíťován nedostatek některých základních potravin, také továrnám chyběly k plynulému provozu některé nezbytné suroviny. Hospodářské obtíže se však prohlubovaly i v následujících měsících. Kladně tak v této oblasti mohla být vnímána snad jen nízká míra nezaměstnanosti.

Problematická situace nastala také v kroměřížském školství. Němci postupně zabírají nemalou část školních budov a průběhem času se tak například v budově gymnázia musí tísnit až 6 různých škol. Od školního roku 1939/1940 funguje ve městě nově františkánské gymnázium či ošetřovatelská škola. Od jara 1940 pak škola automobilní a od září 1940 též dvě zbrusu nové obecné školy.

Rok 1941 znamená pro učitele i studenty kroměřížských škol další změny. Vyučující jsou nuceni absolvovat přeškolovací kurzy věnované německé ideologii, školní agenda musí být vedena v němčině. Studenti musí navštěvovat povinné hodiny němčiny, v hodinách zdravít zvednutou pravicí a učit se říšskou hymnu. Učivo jednotlivých předmětů, zejména dějepisu a zeměpisu, bylo uzpůsobeno světonázoru okupantů.

Poměrně živá byla v prvních okupačních letech kroměřížská kulturní scéna. Kulturní akce byly Kroměřížanům alespoň částečným lékem na rány, které na nich zanechávaly nově změněné poměry v českých zemích. V Kroměříži bylo činných několik ochotnických spolků, časté byly i zájezdy divadelních a koncertních souborů z největších moravských i českých měst. Ty ve městě sehrály nespočet hodnotných představení, která bývala nezřídka vyprodána do posledního místečka. Kroměříž byla svědkem také mnoha zajímavých výstav, ve městě fungovaly dva biografy. Velkou pozornost Kroměřížanů si získaly kulturní akce v rámci oslav 75. výročí založení místního Sokola v roce 1940 či hudební koncerty v roce následujícím, které byly často pořádány na počest stého výročí narození skladatele Antonína Dvořáka. V souvislosti s Dvořákovým rokem v Kroměříži vzniká Hanácká filharmonie, orchestrální těleso, které v následujících letech hraje významnou roli v kulturním životě nejen města Kroměříže, ale de facto celé Moravy. Velice populární bylo v té době také pěvecko-hudební sdružení Moravan.

27. října 1941 se Reinhard Heydrich stává zastupujícím říšským protektorem v Čechách a na Moravě a ihned po svém příjezdu do Prahy vyhláší stanné právo. Navíc také začíná s rozsáhlými reformami v oblasti správy. Tyto skutečnosti měly samozřejmě nemalý vliv i na život obyvatel Kroměříže. Místní pobočka gestapa začíná už v září 1941 s rozsáhlým zatýkáním Kroměřížanů, z nichž většina byla napojena na nejrůznější odbojové organizace. Němcům se také podařilo zavést vnucenou správu na rozsáhlé arcibiskupské velkostatky, které ke městu a jeho okolí patřily už od nepaměti. Tato vnucená správa, trvající až do osvobození, způsobila na majetcích olomouckého arcibiskupství nedozírné škody.

V listopadu 1941 je rozpuštěno městské zastupitelstvo a nejvýše představeným města se stává vládní komisař Dr. Hans Humplik, který přejímá vedení obecních záležitostí

od dosavadního starosty města Josefa Jedličky. Humplik se v novém úřadě uvádí poměrně energicky. Záhy mění názvy mnoha kroměřížských ulic, dostává se dokonce do konfliktu se zástupci kroměřížského reálného gymnázia.

Během roku 1942 začíná být nebývale činný pracovní úřad, který vedl Němec Karel Penka. Ten shromažďoval velké množství českých lidí, kteří pak byli pracovně nasazováni, zejména na říšském území. Pokračovala také vlna protižidovských opatření a nadále se též zhoršovala hospodářská situace města i jeho okolí. Ve všech oblastech ekonomiky se muselo šetřit, u zemědělců probíhaly neustálé kontroly. V průběhu jara 1942 je vydáno nařízení k ochraně zbrojního hospodářství. Prozatím neochromeno zůstává kulturní dění, o které je mezi kroměřížským obecnstvem stále velký zájem. Ten ukojují i nadále zájezdy renomovaných moravských i českých divadel do Kroměříže či představení místních ochotníků. Přesto je však už u některých vystoupení, zejména koncertních, pocítována nižší náklonnost diváctva.

Jedním z největších zvrátů protektorátních dějin bylo spáchání atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha a jeho následné úmrtí. Bezprostředně poté vyhlášené stanné právo a vlna nacistických represí se samozřejmě výrazně dotkly i obyvatel Kroměříže. Lidé byli podrobováni neustálým kontrolám totožnosti, pátralo se po občanech, kteří schvalovali atentát. Také v Kroměříži a okolí byla řada zatčených. Kulturně-společenské podniky šly v těchto dnech zcela stranou.

Reformy, které byly Heydrichem nastartovány, se po jeho smrti nezastavily. 17. června 1942 střídá na kroměřížském okresním úřadě poslední českého hejtmána Dr. Emila Kadlece ve funkci jihlavský Němec Dr. Emil Koblischek. O několik dní později také započíná odvážení kroměřížských Židů do Terezína. Ze 242 se jich po válce vrátila jen hrstka.

V listopadu 1942 pak byla zničena židovská synagoga na Komenského náměstí.

Zejména v souvislosti s horšícím se postavením německých armád na východní frontě jsou 18. února 1943 říšským ministrem propagandy vyhlášena opatření totální války, což se dotýká i protektorátního území, zejména v oblasti hospodářské. Od července 1944 pak má být na základě Hitlerova výnosu ideám totální války podřízen i veškerý veřejný život. V Kroměříži se tato opatření projevují například ještě zvýšenější činností pracovního úřadu, který neváhá zavírat obchody, živnosti i menší závody a takto uvolněné pracovní síly posílat na nucené práce do Německa. Území říše však bylo takřka neustále bombardováno a i mzdové podmínky se v průběhu let měnily pro dělníky k horšímu, takže vůle k odchodu na práci do říše byla u protektorátních obyvatel, včetně těch z Kroměříže, minimální. Zemědělci byli vystaveni neustále se zvyšujícímu hospodářskému útlaku, horlivě byl propagován sběr odpadových hmot.

Bylo redukováno české střední školství, například kroměřížská reálka či arcibiskupské gymnázium nemohly otevřít první ročníky. Pedagogičtí pracovníci i studenti museli být nasazováni ve válečném průmyslu, čímž pomáhali k překlenutí významného nedostatku pracovních sil.

S průběhem válečných let ztrácí zcela svou funkci Národní souručenství, které se mění na „kulturní korporaci“ b a je poplatné německé politice. V červnu 1943 je rozpuštěna kroměřížská organizace Vlajky. Naopak činnost zahajuje během roku 1943 Kuratorium pro výchovu mládeže v Kroměříži., de facto kolaborantská organizace, která měla zejména na mladé lidi působit myšlenkami německého nacismu. Většina učitelů, kteří s Kuratoriem spolupracovali, tak činila pod nátlakem.

Značného omezení se dočkalo také kulturní dění ve městě. Zájezdy divadel z různých koutů protektorátu prakticky

ustaly, hlad kroměřížského obecnstva tak musely zasytit zejména sdružení Moravan a Hanácká filharmonie, která však svůj název musela změnit na Hanácké orchestrální sdružení.

Počátek roku 1944 je v Kroměříži ve znamení budování protiletectvých krytů. Ty však nebyly prakticky nikdy využity, přestože během posledních okupačních měsíců byly přelety spojeneckých letadel nad městem stále častější. Neustálému bombardování byla naopak vystavena říše, proto byla část německé vojenské výroby přesunuta na protektorátní území. Kupříkladu také kroměřížský závod Magneton byl do této věci zainteresován.

Zprávy o ústupu německých armád jak na východní, tak po vylovení spojenců v Normandii i na západní frontě, které tu a tam pronikly také k uším Kroměřížanů, posilovaly jejich vlastenecké cítění. Do jisté míry s tím souvisí i nově se vzmáhající kulturní život ve městě.

Němci z důvodu zoufalého nedostatku práce schopných lidí sahají v protektorátě k odvodům celých ročníků na práci, ať už v říši, nebo na jiných Němci okupovaných územích. Tyto odvody postihly zaměstnance prakticky ve všech profesích, opět se mu nevyhnuli ani učitelé.

Vyhlášení protektorátního území operačním pásmem, vypuknutí Slovenského národního povstání a počáteční partyzánské boje na okupovaném území, proti nimž musely být vytvořeny nové speciální útvary, to vše byly novinky, které posilovaly víru obyvatel Kroměříže, a de facto i celého protektorátu, v brzký konec války. Němci, vědomi si přibližující se fronty z východu, jsou nuceni budovat obranný systém. Ten je od přelomu let 1944 a 1945 vytvářen i v okolí Kroměříže a také ve městě samotném. V posledních okupačních měsících 45. roku se prakticky zastavila výuka na kroměřížských školách, jednak vlivem tyfové epidemie, kterou do města zavlekli němečtí vojáci, jednak vlivem hluku

z letadel, která přelétala nad městem takřka neustále. Spousta vyučujících a žáků byla navíc nuceně nasazena.

V průběhu dubna 1945 vyklidili Němci město a nejpozději 2. května odchází i poslední zástupci okupační generality. Kroměříž se připravuje na osvobození. Už 30. dubna se zastavuje práce v kroměřížských továrnách, dílnách a obchodech. Němci samozřejmě neváhají zničit před svým ústupem z města některé strategické cíle, ať už se jedná o vysílací stanici, oba kroměřížské železniční mosty či výhybky na železniční trati. 4. května zaútočila na město osvobozovací vojska rumunské armády, kterým se do večera podařilo dobýt celou pravobřežní část Kroměříže. Němcům se při ústupu podařilo zapálit věž arcibiskupského zámku a také vyhodit do povětří jediný silniční most přes řeku Moravu. Levobřežní část Kroměříže byla zcela osvobozena až o dva dny později.

Prvním velitelem města se už 4. dubna stává sovětský poručík Simagin, který do Kroměříže přišel společně s Rumuny, 6. května jej pak v této pozici střídá kapitán Gavrilov. Stejný den je vnímán jako datum konečného osvobození města Kroměříže od německé okupace. Ve dnech 7. a 8. května je pak zvolen první revoluční městský výbor města Kroměříže, jehož prvním předsedou se stává kapitán Antonín Ševčík. Záhy po osvobození také začínají práce na obnově města, které naštěstí uniklo těžkému bombardování osvobozeneckých vojsk.

Za pomyslnou tečku za obdobím německé okupace pak může být považován pohřeb padlých rumunských vojáků z 5. května či ještě spíše velká mírová slavnost, která byla uspořádána na kroměřížském Velkém náměstí 9. května 1945.

Závěrečná kapitola práce se věnuje kroměřížskému odboji. Jak již bylo naznačeno v úvodu, je tento v regionální literatuře poměrně rozsáhle zpracován. První část kapitoly se tak věnuje odbojovým akcím z prvních tří protektorátních let. Jedná se zejména o rozšiřování ilegálních letáků,

sabotáže apod. Informace o nich byly získány z materiálů kroměřížského okresního archivu, které nebyly nikdy publikovány. Dokumenty ke konkrétním akcím domácího odboje v Kroměříži z dalších let však v archivu chybí, což lze považovat za nesmírnou škodu. Úvodní pasáže odbojové kapitoly tak mohou být vnímány spíš jen jako exkurs do dané tematiky. Další část kapitoly se pak věnuje činnosti jednotlivých pevně organizovaných odbojových skupin v Kroměříži, zejména pak Obraně národa, Sokolu, KSČ a některým dalším, včetně skupin partyzánských, u kterých existovalo přímé napojení na námi sledované město. Zmíněni jsou též Kroměřížané, kteří během války působili v odboji v zahraničí.

Zobrazení situace kroměřížského odboje v této práci je nezbytné vnímat jen jako základní přehled problematiky, která byla před rokem 1989 poměrně slušně zmapována. To bylo naznačeno už i v úvodu. Bezesporu by si však otázka kroměřížského odboje zasloužila nové komplexní polistopadové zpracování, pro které ovšem nebyl v tomto textu patřičný prostor.

Ze zmiňovaných skutečností vyplývá, že se práce Protektorátní Kroměříž snaží o zachycení co nejširšího záběru lidských činností na území města, popřípadě v jeho nejbližším okolí, během let nacistické okupace. Je nesporné, že jednotlivá témata, politikou a správou počínaje a hospodářstvím a kulturou konče, by mohla být dále rozpracována mnohem podrobněji sama o sobě. Dohledání dalších informací, zejména z let 1942 až 1944, by bylo nesmírně přínosné pro úplnější pohled na dění v Kroměříži během existence Protektorátu Čechy a Morava.

Neméně zajímavé by bylo také další sledování osudů kroměřížských Židů po jejich odsunu z města, potažmo zmapování historie kroměřížského židovstva jako takového vůbec. Úskalím pro tuto případnou práci by však mohl být

nedostatek archivního materiálu, se kterým se v některých momentech potýká také tento text.

Spousta nezodpovězených otázek se vynořuje také v souvislosti s boji o Kroměříž na samém sklonku války, ať už se jedná například o skutečný podíl Rudé armády a 1. československého armádního sboru na osvobození města a jejich spolupráci s jednotkami rumunských vojáků či o problematiku požáru zámekské věže. Zejména druhou jmenovanou záležitost se už definitivně objasnit asi nikdy nepodaří.

Dalším směrem, kterým by připadal v úvahu pro podrobnější historický výzkum, by mohl být problém kolaborace v Kroměříži. Ta byla na předchozích stranách sice zmiňována, k jejímu podrobnějšímu studiu a vyvození následných závěrů by však bylo nutné nahlédnout do dalších archivních dokumentů, zejména těch, které se týkají fungování Mimořádného lidového soudu v Uherském Hradišti.

Už bylo naznačeno výše, že se o celkový pohled na dění v Kroměříži a jejím okolí v protektorátní epoše našich dějin pokusily už některé starší práce. Proti nim se však na předchozích stranách operuje s mnohem rozsáhlejší paletou dostupné literatury, týkající se námi sledované tematiky, a v neposlední řadě taktéž s nikdy nezveřejněnými archivními materiály, což umožňuje zpřístupnit případným zájemcům řadu nových a dříve neznámých skutečností o dějinách města Kroměříže. Tuto skutečnost považuji za jeden z klíčových bodů textu předkládané magisterské diplomové práce.

9. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

9.1 Nepublikované prameny

MZA Brno, fond Oberlandrát Kroměříž.

MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Arcibiskupský seminář a gymnázium Kroměříž.

MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv města Kroměříže.

MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Archiv školy Kroměříž (B. Němcové).

MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Masarykovo státní reálné gymnázium Kroměříž.

MZA Brno – Státní okresní archiv Kroměříž, fond Okresní úřad Kroměříž.

ZA Opava, fond Oberlandrát Moravská Ostrava.

ZA Opava, fond Oberlandrát Olomouc.

ZA Opava, fond Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž.

9.2 Dobový periodický tisk

Hlas lidu 1939-1941

Moravská orlice 1939-1943

Moravské noviny 1939-1945

Pozorovatel 1939

Svoboda 1939-1941

Večerník Národní práce 1939-1941

9.3 Publikované prameny a literatura

- ADAMEC, Václav: Vzpomínka na partyzána V. Krajčíka. KJ, 28, 1977, č. 16, s. 2.
- ALBERT, Jozef: Jeden z oddielu „Olga“. (Vzpomínka na partyzána J. Alberta.) KJ, 26, 1975, č. 18, s. 8.
- BALCÁREK, Pavel: Skupina „Zelený kádr“ a Kroměřížsko. ZMK, 1971, s. 94, 112-113, 142.
- BANTEA, Eugen – NICOLAE, Constantin: Podíl rumunské armády na osvobození Československa z fašistické okupace (prosinec 1944 – květen 1945). HaV, 1970, s. 231-255.
- BARTEK, Stanislav: Historie osvobození našeho okresu. Kroměříž, Čs. spol. pro šíření politických a vědeckých znalostí (1965).
- BARTOŠ, Josef – SCHULZ, Jindřich – TRAPL, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848-1960. Sv. 6. Okresy Přerov, Hranice, Kroměříž. Ostrava, Profil 1978.
- BERMANN, Hanuš: Vzpomínka na odsun židovských občanů z Kroměříže. ZMK, 1987, č. 7-8, s. 148-150.
- BÍLOVSKÝ, Oldřich: Smrt pro Jiřího Jirovského. KJ, 20, 1969, č. 48-49, s. 3.
- BÍLOVSKÝ, Oldřich: Tenkrát v lednu. (Formování partyzánského oddílu Olga.) KJ, 26, 1975, č. 6, s. 4.
- Blahopřání k narozeninám. (Ing. Vítězslav Brauchbar.) KJ, 24, 1973, č. 20, s. 3.
- BOLFÍK, Július: Poručík Ján Ušiak, prvý veliteľ I. československej partizánskej brigády Jána Žižku z Trocnova. Rimavská sobota, 1974.
- BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Praha, Prostor 2000.
- BŘEZINA, Vojtěch: První květnové dny 1945. TK, 5, 1995, č. 18, s. 1.
- COUFALÍK, Jan – PUMPRLA, Stanislav: Vám poděkování a lásku vám... (Výňatky z kronik místních a městských národních výborů

okresu.) KJ, 26, 1975, č. 14, s. 3; č. 15, s. 3; č. 16, s. 3; č. 17, s. 3.

ČEJKA, Karel: Pohled zpátky. (Odbojová činnost na Hané.) In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 107-109.

DADÁK, Břetislav: Jak jsem viděl a prožil jaro roku 1945. TK, 4, 2005, č. 20, s. 8.

DEHNER, František: Partyzánský říjen a listopad 1944. KJ, 35, 1984, č. 44, s. 3.

DROBĚNA, Jaroslav: Naši lidé v pohraničí. Ze života bývalých příslušníků partyzánského oddílu Olga. KJ, 23, 1972, č. 31, s. 4; č. 32, s. 2; č. 33, s. 2.

DUBOVSKÝ, Aleš: Kroměříž ve stínu hákového kříže. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1995.

DUBOVSKÝ, Aleš: Partyzán Jiří Jirkovský. HA, 1995, č. 3, s. 15.

DUBOVSKÝ, Aleš: Rok 1945 v Kroměříži a okolí. HA, 1995, č. 3-10, s. 13.

DUBOVSKÝ, Aleš: Vzpomínka na 15. březen v Kroměříži. TK, 5, 1994, č. 11, s. 1, 3.

FÄRBER, František: Vzpomínka i varování. HA, 1995, č. 9, s. 12.

FIALOVÁ, Anežka: Bibliografie okresu Kroměříž. Brno, Muzeum Kroměřížska - Okresní knihovna v Kroměříži - Státní vědecká knihovna v Brně - Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 1984.

FIALOVÁ, Anežka: Bibliografie okresu Kroměříž. Literatura z let 1981-2005. Brno, Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně - Moravská zemská knihovna v Brně - Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2006.

FIŠER, Zdeněk: Prvé čtyři roky. Sv. 1. Kroměřížsko a Zdounecko v letech 1945-1948. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1988.

GARDAVSKÝ, Vladimír: Jak byla osvobozena Kroměříž v květnu 1945. TK, 11, 2000, č. 18, s. 4.

GARDAVSKÝ, Vladimír: Kronika osvobozovacích bojů okresu Kroměříž. TK, 8, 1997, č. 18, s. 1, 3.

GARDAVSKÝ, Vladimír: Oslavy 60. výročí osvobození a nová etapa česko-rumunských vztahů na Kroměřížsku. ASK, 2005, s. 172-181.

GARDAVSKÝ, Vladimír: Osvobození Kroměříže a Kroměřížska. Duben-květen 1945. Kroměříž, Český svaz bojovníků za svobodu 2005.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Dramatické i všední dny protektorátu. Praha, Themis 1996.

GREMLICA, Oldřich: Účastník odboje vzpomíná. KJ, 16, 1965, č. 19, s. 2.

H.: Kroměříž uctívá památku padlých Rumunů. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 8, s. 4.

HANÁČEK, Antonín: 1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky. Vsetín, Vlastivědný ústav 1975.

HANÁK, Vladimír: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. KJ, 27, 1976, č. 20, s. 2.

HANÁKOVÁ, Marta: S mírem přišel Miroslav. TK, 5, 1995, č. 18, s. 3.

Historie osvobození našeho města. Kroměříž, Čs. spol. pro šíření pol. a věd. znalostí 1965.

HOŠEK, Jaroslav: Chvilka s partyzánkou Olgou. KJ, 19, 1968, č. 31, s. 1.

Hrdinové a oběti z Kroměříže. Seznam obětí 2. světové války. KJ, 16, 1965, č. 18, s. 4.

Hrdinové a oběti z Kroměříže, kteří padli a zahynuli v boji o město Kroměříž a ve světové válce, nebo zemřeli na popravištích, v koncentračních táborech a ve vězeních. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 7, s. 2.

HYNKOVÁ, Heda: Beseda se soudruhem O. Gremlicou o činnosti partyzánů na Kroměřížsku. KJ, 11, 1960, č. 8, s. 4.

CHYTIL, Petr: Učitelé na Kroměřížsku v boji proti fašismu. Olomouc, PaedF UP 1977. Příl. Diplomová práce.

Jak byla osvobozena Kroměříž. ZMK, 1970, č. 5, s. 81-84.

JAMNICKÝ, Branislav: Osvobození Moravy. Boje sovětských a rumunských vojsk při osvobozování země a účast partyzánských skupin. Brno, Kraj. nakl. 1964.

Jeden z brigády Jana Žižky. KJ, 21, 1970, č. 13, s. 1.

JOVBAK, Vasil: V boji za osvobození Kroměříže v roce 1945. HIT, 5, 2000, č. 27, s. 6.

K. M.: Jak veliké byly oběti okupace v okrese kroměřížském na mrtvých? Kroměřížský rok 1948, 1948, č. 3, s. 4.

K. Mjr.: Kroměříž ve smutku. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 9, s. 3.

Komunista František Kamenec. (Vzpomínka na odbojáře z Kroměřížska.) KJ, 16, 1965, č. 16, s. 1.

KONEČNÝ, Zdeněk – MAINUŠ, František: Kronika osvobození Jihomoravského kraje. Brno, Krajské nakl. 1962.

KONEČNÝ, Zdeněk – MAINUŠ, František – BENEŠ, Pavel: Rumunská armáda v bojích za našu slobodu. Banská Bystrica, Stredoslov. vyd. 1963.

KOŽNAR, Vlastimil – RICHTER, Karel: Armádní generál Ludvík Svoboda. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 1987.

Kroměříž ve slavných květnových dnech roku 1945. KJ, 13, 1962, č. 18, s. 2.

Kroměřížané vzpomínají obětí nacismu. (Josef Jindřich, zemřel r. 1942 v Oswieczimi.) Hlas lidu, 31. 5. 1947, s. 5.

KŘEPELKA, Vladimír: Zámecká past. Vzpomínky na zajetí nacistického generála partyzány oddílu Olga, 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky. Praha, Historická skupina 1. československé partyzánské brigády Jana Žižky 1996.

KUBÍČEK, Jaromír: Osvobození Jihomoravského kraje 1945. Soupis literatury. Brno, Blok 1975.

KUNC, Radimír: Clay-Eva volá Londýn... Hlášení z let 1939-1945. Praha, Melantrich 1992.

LÓN, František – FILIP, Zdeněk – SOMMER, Karel: Příspěvek k historii boje komunistů Olomouckého kraje za vytvoření národní fronty proti okupantům v letech 1939-1941. Historica, 1, 1960, s. 227-242. AUP0.

LUKÁŠ, Antonín: Co je pravdy na osvobození Kroměříže v květnu 1945? HIT, 5, 2000, č. 29, s. 5.

LUKÁŠ, Antonín: Co říkají kroniky a účastníci. TK, 4, 2005, č. 18, s. 11.

LUKÁŠ, Antonín: Co se stalo před šedesáti lety? Skončila u nás válka... TK, 4, 2005, č. 18, s. 11.

LUKÁŠ, Antonín: Jan Chabek. (Kolaborant.) HIT, 6, 2001, č. 11, s. 15.

LUKÁŠ, Antonín: JUDr. Alexej Čepička. HIT/TK, 1, 2002, č. 35, s. 16; č. 36, s. 16.

LUKÁŠ, Antonín: Proč bojovali partyzáni s Rumuny, kdo zapálil zámeckou věž a kdo nasytil tisíce koní? TK, 4, 2005, č. 18, s. 12.

LUKÁŠ, Antonín: Soutěž Mládež a památky. Památníky a pomníky. TK, 11, 2000, č. 7, s. 4; č. 10, s. 5.

MAINUŠ, František: Památná místa protifašistického odboje Jihomoravského kraje. Praha, Naše vojsko 1978.

MAINUŠ, František: Rumunská armáda při osvobození Moravy. VVM, 22, 1970, s. 333-340.

MAINUŠ, František: Rumunská armáda v bojích při osvobozování Československa. ČMM, 93, 1974, s. 301-320.

MAINUŠ, František: Účast rumunských vojsk v osvobozovacích bojích na Moravě. VVM, 27, 1975, s. 31-43.

MAINUŠ, František – BENEŠ, Pavel: Ve jménu přátelství. Rumunská armáda v bojích za osvobození Československa. Brno, Blok 1975.

MAREŠOVÁ, Alena: Odboj a osvobození v okrese Kroměříž v letech 1938-1945. Kroměříž, Okresní knihovna 1980.

MARŠÁLEK, Pavel: Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha, Karolinum 2002.

MERCOVÁ, Markéta: Kroměřížské ulice. Vývoj pojmenování. Kroměříž, Státní okresní archiv v Kroměříži - Muzeum Kroměřížska 1999.

MERCOVÁ, Markéta - ZEŽULOVÁ, Jitka: Dřínov 1941. Osudy padákového výsadku S1/R. Dřínov, Obec Dřínov 2006.

MIKŠÍK, Jiří: Vítěznou cestou. Kronika protifašistického boje na Kroměřížsku v letech 1939-1945. Kroměříž, OV Svazarmu 1986.

Mírová slavnost v Kroměříži. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 1, s. 2-3.

Místo učitele válečným pilotem. Plukovník Ing. L. Snídal. TK, 11, 2000, č. 2, s. 8.

MRKOS, Josef: Válečné škody v zemi Moravskoslezské 1939-1945. VVM, 2, 1947, s. 36-51.

MURZIN, Dajan Bajjanovič: Cesta ověnčená slávou. Rovnost, 88, 1973, 1. IX., s. 3.

Na věčnou paměť. (Jména obětí nacistické okupace na Kroměřížsku.) ZMK, 1970, s. 83-84.

Náš ústav za okupace. In: XXX. Výroční zpráva arcib. gymnasia v Kroměříži za školní rok 1946-1947 se zprávami o ústavě od r. 1939 do r. 1946. Kroměříž, Slovák 1947, s. 3-9.

NAVRÁTILOVÁ, Jana: Kroměřížské memento. HA, 1992, č. 13, s. 12.

NEUMANN, Miroslav: Nadporučík Pinkas - protipartyzánský agent č. 1. KJ, 22, 1971, č. 4, s. 2; č. 5, s. 2; č. 6, s. 2; č. 7, s. 2; č. 8, s. 2; č. 9, s. 2; č. 10, s. 2; č. 11, s. 2.

NEUMANN, Miroslav: Mé vzpomínky na poslední dny bojů v květnu 1945. TK, 9, 1998, č. 18, s. 11.

NEUMANN, Miroslav: Vzpomínka na plk. Jana Rolka. TK, 6, 1995, č. 48, s. 9.

NEUMANN, Miroslav – PITTNER, Milan: Tři cesty k smrti. (O. Wollner, J. Marek). TK, 7, 1996, č. 4-6, s. 5.

NEZVAL, Vlastimil – KUČERA, Jaroslav: Cestou osvobození a budování Jihomoravského kraje. Rovnost, 95, 1980, 11. III., s. 6.

-OP-: Vzpomínka na 1. máj v roce 1945. KJ, 30, 1979, č. 16, s. 5.

Oběti nacistické zloby. In: XXX. výroční zpráva arcibiskupského gymnasia v Kroměříži za školní rok 1946-1947 se zprávami o ústavě od r. 1939 do r. 1946. Kroměříž, Slovák 1947, s. 10-11.

Oběti okupace na okrese Kroměřížském. (Stručný výčet.) Hlas lidu, 1948, 13. III., s. 6.

OCÁSEK, Jindřich: Bojová kronika oddílu Olga. KJ, 21, 1970, č. 8, s. 2; č. 9, s. 2; č. 10, s. 2; č. 11, s. 2; č. 12, s. 2; č. 13, s. 2; č. 14, s. 2; č. 15, s. 2; č. 16, s. 2; č. 17, s. 2; č. 18, s. 2; č. 19, s. 2; č. 20, s. 2; č. 21, s. 2; č. 22, s. 2; č. 23, s. 2; č. 24, s. 2; č. 25, s. 2.

OCÁSEK, Jindřich: Diskutujeme o kronice Olga. KJ, 24, 1973, č. 4, s. 3; č. 5, s. 4; č. 6, s. 3; č. 7, s. 3; č. 9, s. 2; č. 10, s. 3; č. 11, s. 4; č. 12, s. 3; č. 13, s. 3; č. 13, s. 3; č. 14, s. 3.

OCÁSEK, Jindřich: Doplnuje se kronika partyzánského oddílu Olga. KJ, 33, 1982, č. 2, s. 4; č. 5, s. 4.

OCÁSEK, Jindřich: Odhalení pomníku padlému zakladateli partyzánského oddílu Olga. KJ, 19, 1968, č. 19, s. 1.

OCÁSEK, Jindřich: Památce PhDr. Miroslava Karkana. KJ, 27, 1976, č. 9, s. 4.

OCÁSEK, Jindřich: Poslední bojové dny partyzánského oddílu Olga. KJ, 18, 1967, č. 37, s. 2.

OCÁSEK, Jindřich: Před 27 lety. Závěrečné boje partyzánského oddílu Olga. KJ, 23, 1972, č. 16, s. 4; č. 17, s. 4; č. 18, s. 4.

OCÁSEK, Jindřich: Síla se neměří ničením památek. (K partyzánskému oddílu Olga.) KJ, 20, 1969, č. 7, s. 2.

OCÁSEK, Jindřich: Taktickohistorický přesun před 24 lety. (Partyzánská skupina Zarevo na Kroměřížsku.) KJ, 19, 1968, č. 51, s. 2.

OCÁSEK, Jindřich: Vánoce na útěku. (Partyzánský oddíl Olga.) KJ, 26, 1975, č. 51, s. 3.

OCÁSEK, Jindřich: Zajatci. Z historie partyzánského oddílu Olga na Kroměřížsku. KJ, 20, 1969, č. 11, s. 2; č. 12, s. 2.

OCÁSEK, Jindřich: Zpečetěno krví. KJ, 20, 1969, č. 33, s. 3.

Ocenění partyzánským obcím. KJ, 26, 1975, č. 23, s. 1.

OGOUN, Josef: Pravda o Heydrichovi. Památce hrdinů, kteří odstranili Heydricha: Moravana Jana Kubiše, Slováka Josefa Gabčíka, Čecha Jana Zelenky. Kroměříž, vl. nákl. 1945.

ONDRÁK, Miroslav: Spolehliví. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 114-116.

Operace Clay. A. Bartoš, J. Štokman, Č. Šikola. In: REICHL, Martin: Cesty osudu. Životní příběhy československých parašutistů vycvičených v letech 1941-45 ve Velké Británii. Cheb, Svět křídel 2004, s. 288-303.

Osud biskupa Gorazda. (Matěj Pavlík.) ZMK, 1969, č. 7, s. 128-129.

Osvobození a národní výbory v Jihomoravském kraji. 1945-1946. Výběr dokumentů okresních archivů. Holešov, Okresní archiv 1975.

Osvobození města Kroměříže. JOK, 6, 1955, č. 21-22, s. 2.

Osvobození Kroměříže. Ze vzpomínek člena ČSPB. ZMK, 1972, č. 5, s. 81-82.

Otmar Riedl. In: REICHL, Martin: Cesty osudu. Životní příběhy československých parašutistů vycvičených v letech 1941-45 ve Velké Británii. Cheb, Svět křídel 2004, s. 8-10.

Padli na poli cti a slávy. Fotoalbum nejvýznamnějších pomníků a památníků z národněosvobozeneckých a partyzánských bojů. Praha, Lid. nakl. 1975.

Padli za svobodu. (Vzpomínka na Ivana Stěpanova.) KJ, 16, 1965, č. 20, s. 4.

PALÍR, Jaroslav: Osvobození Kroměřížska Sovětskou armádou od dubna do května 1945. Kroměříž, MěstNV 1980.

PALÍR, Jaroslav: Osvobození Kroměřížska Sovětskou armádou ve dnech 2. 5. až 7. 5. 1945. ZMK, 1975, č. 5, příl.

PÁLKA, Petr: Konec války v Kroměříži. KZ, 2005, č. 5, s. 4-5.

PÁLKA, Petr: Konec války v Kroměříži a role Josefa Žourka z Rataj. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2005.

PASÁK, Tomáš: Soupis legálních novin, časopisů a úředních věstníků v českých zemích z let 1939-1945. Praha, Univerzita Karlova 1980.

PAULE, Otokar: Výsadky 1945 na Kroměřížsku. TK, 6, 1995, č. 9, s. 9.

PEŘINKA, František Václav: Kronika města Kroměříže od dubna 1945. Rukopis je uložen u kronikářky města Kroměříže.

PEŠA, Václav: Ilegální zemské vedení KSČ na Moravě. (1941-1943.) Odboj a revoluce, 7, 1969. Zprávy, č. 4, s. 114-124.

PEŠA, Václav: Zemské vedení KSČ na Moravě 1941-1945. ČSČH, 19, 1971, č. 3, s. 311-332.

PEŠA, Václav: Zemské vedení strany za okupace. In: 50 let KSČ. Sborník diskusních vystoupení na ideologické konferenci Jihomoravského KV KSČ konané 28. 4. 1971 v Brně. Brno, Oblastní škola KSČ 1971, s. 58-64.

PEŠA, Václav: Zprávy sovětské informační kanceláře o osvobození Československa 1944-1945. SAP, 25, 1975, č. 1, s. 3-94.

PEŠA, Václav - OCÁSEK, Jindřich: V dvojím ohni. Kronika partyzánského oddílu Olga. Brno, Blok 1972.

PEŠA, Václav - OCÁSEK, Jindřich: V dvojím ohni. Kronika partyzánského oddílu Olga. Brno, Blok 1974.

PINKAVA, Jaroslav: K osudu partyzánské organizace Zelený kádr. ZMK, 1970, č. 7, s. 129.

PINKAVA, Jaroslav: Kde skončil Josef Masný z Kroměříže. ZMK, 5, 1970, č. 5, s. 88-89.

PITTNER, Milan: Vzpomínky na osvobození Kroměříže. HA, 1992, č. 9, s. 7.

POKORNÝ, František: Vzpomínky na osvobozovací boje o Kroměříž a okolí. ZM, 1987, č. 1, s. 12-22.

POLÁŠEK, Břetislav: Kounicovy koleje - Vratislav. In: O dobách dobrých a zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 98-103.

Poslední loučení s padlými hrdiny. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 2, s. 3.

POSPÍŠIL, Bohumír: Zajali generál-majora von Müllera. Vznik a činnost partyzánského oddílu Olga. Čin, 1945, 9. IX., s. 6.

POSPÍŠIL, Jaroslav: Hyeny. Vizovice, LÍPA 1996.

POSPÍŠIL, Jaroslav - ŠIKOLA, Čestmír: Radista skupiny Clay Eva vzpomíná. Kroměříž, Týdeník Kroměřížska 1990.

POSPÍŠIL, Jiří: Causa Josef Brauchbar. HA, 1996, č. 8-9, příl. s. 7.

PROKEŠOVÁ, Nina - PŘIKRYL, Josef: Odboj proti nacistické okupaci na východní Moravě. Gottwaldov, Oblastní muzeum 1965.

Před otevřením Pamětní síně odboje Kroměřížska. ZMK, 1989, č. 5, s. 93; č. 6, s. 109.

Před pětadvaceti lety... (Brigáda Jana Žižky.) KJ, 20, 1969, č. 34, s. 3.

PŘIKRYL, Josef: 1. čs. partyzánská brigáda Jana Žižky. (Srpen-listopad 1944.) Ostrava, Profil 1976.

PŘIKRYL, Josef - SLEZÁK, Lubomír: Jihovýchodní Morava v boji proti okupantům. Brno, Blok 1965.

PŘIKRYL, Josef: Komunistická strana Československa v čele boje proti nacistickým okupantům na střední a severní Moravě. Olomouc, Krajský ped. ústav 1980.

PŘIKRYL, Josef: Literatura k období národně osvobozenického boje 1939-1945 na jihovýchodní Moravě. ZOMG, 1964, č. 4, s. 112-120.

PŘIKRYL, Josef: Počátky 1. čs. partyzánské brigády jana Žižky. ZOMG, 1975, č. 1-2, s. 3-10.

PŘIKRYL, Josef: Skupina „Zelený kádr“. Příspěvek k počátkům partyzánského hnutí na jihovýchodní Moravě. ZOMG, 1968, č. 1-2, s. 1-7.

PŘIKRYL, Josef: Vojenská odbojová organizace Obrana národa. (K počátkům nekomunistického odboje na jihovýchodní Moravě.) SMM, 86, 1967, s. 43-60.

PŘIKRYL, Josef: Zelený kádr. První partyzánská skupina. Kroměříž, OV Českého svazu protifašistických bojovníků 1985.

PUMPRLA, Stanislav: Sabotáže na železnicích v okrese. ZM, 1987, č. 1, s. 7-11.

PUMPRLA, Stanislav: Stalo se před 30 lety v osvobozené Kroměříži. ZMK, 1975, č. 11, s. 215.

PUMPRLA, Stanislav – SVÁTEK, Josef: Svoboda přišla z východu. Výňatky z kronik městských a místních národních výborů okresu. KJ, 31, 1980, č. 18, s. 5; č. 19, s. 5.

PUMPRLA, Stanislav: Z osvobození Kroměříže před 35 lety. KJ, 31, č. 20, 1980, s. 4.

RADIMSKÝ, Jiří: Chronologie partyzánských a jiných bojových akcí na Moravě 1943-1945. SAP, 15, 1965, č. 1, s. 3-172.

RÉDR, Rudolf: Aby národ žil. Komunisté na Moravě v odboji. Vzpomínky. Brno, Rovnost 1948.

RESSEL, Alfréd: Generál Alfréd Ressel vzpomíná. (Velitel dělostřelectva 1. čs. armádního sboru v SSSR.) ZMH, 1977, červenec, s. 8.

RICHTEROVÁ, Věra: Bojovali za svobodu a samostatnost českého státu. TK, 5, 1994, č. 37, s. 1, 4.

ŘEZNÍČEK, Bohumil: Památce hrdiny. (JUDr. Josef Grňa.) ZMK, 1967, č. 9, s. 12.

Seznam bojových činů 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. ZBPH, 1987, č. 2, s. 28-31.

SIGMUND, Ladislav: 41 let od osvobození Kroměříže. KJ, 36, 1986, č.19, s. 7.

SIGMUND, Ladislav: A léta běží... K 28. výročí osvobození našeho města. ZMK, 1973, č. 5, s. 81-82.

SIGMUND, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Kroměříž, Český svaz protif. bojovníků 1975.

SIGMUND, Ladislav: Odboj Kroměřížanů proti okupantům v letech 1939-1945. Úryvky z kroniky... ZMK, 1975, č. 1, s. 5-7; č. 2, s. 25-26 Obrana národa a Sokol; č. 3, s. 46-47 Zelený kádr; č. 4, s. 66-67 Odbojová skupina Ikarus a Ivan; č. 5, s. 86-87 Činnost 3. ilegální organizace KSČ v Kroměříži a uchopení moci v roce 1945; č. 6, s. 105-106 Osvobozování města a nový život ve městě po osvobození.

SLEZÁK, Lubomír: Tradice a odkaz národně osvobozenického boje v kraji. Národní výbory, 24, 1975, č. 7, s. 12-13.

SPÁČIL, Jindřich: Tvář našeho kraje v době okupace. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 55-64.

SPÁČIL, Jindřich – EČER, Rudolf – LEHAR, Jan: Kroměřížský květen 1945-1970. Kroměříž, MěstNV 1970.

STAVINOHA, Bohumil: Radostně očekávaný den. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 137-140.

Stručná historie vzniku 1. čs. partyzánské brigády Jana Žižky. Prop. komise 1. čs. brigády 1969.

STŘÍŽOVÁ, Jitka: Osvobození okresu Kroměříž – chronologie osvobozovacích bojů. ZM, 1985, č. 2, reg. heslář.

SVÁTEK, Josef: Kroměříž a atentát na Reinharda Heydricha. MN, 1987, s. 2.

SVÁTEK, Josef: Miroslav Svoboda (1924-1942) bojovník proti fašismu. ZM, 1981, srpen, s. 14-25.

SVÁTEK, Josef – MĚSÍC, Václav – SEMERÁD, Jaromír – COUFALÍK, Jan: Nemovité památky národně osvobozenického boje v okrese Kroměříž. ZM, 1980, květen, s. 3-48.

SVÁTEK, Josef: Patnáctý březen 1939 varuje. KJ, 32, 1981, č. 10, s. 3.

SVÁTEK, Josef: Poslední boje 1. čs. armádního sboru na Kroměřížsku. KJ, 30, 1979, č. 20, s. 4.

SVÁTEK, Josef: Slovenské národní povstání a okres Kroměříž. ZM, 1984, č. 2, s. 11-14.

SVÁTEK, Josef: Soupis památek protifašistického odboje. ZMH, 1975, č. 4, s.1.

SVÁTEK, Josef: Účast 1. československého armádního sboru v SSSR na osvobození Holešovska a Kroměřížska 1945. In: Studie Muzea Kroměřížska '80. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 1981, s. 3-28.

SVOBODA, Ludvík: Cestami života. Praha, Naše vojsko 1971.

SVOBODA, Ludvík: Z Buzuluku do Prahy. Praha, Mladá fronta 1960.

ŠIKOLA, Čestmír – POSPÍŠIL, Jaroslav: Nešli stejnou cestou. Osudy parašutistů a konfidentů gestapa. Vizovice, LÍPA 1994.
Škody způsobené válkou v městě a okolí. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 3, s. 3.

ŠUBERT, Josef: 15. březen 1939 na Kroměřížsku. KJ, 31, 1980, č. 12, s. 5.

ŠUBERT, Josef: Za demokracii, svobodu, za vítězství nad fašismem. (KSČ na Kroměřížsku v letech 1938-1945.) ZMK, 1971, s. 206-208.

TILLMANN, Oldřich: Osm těžkých roků. Historie státního reálného gymnasia v Kroměříži za války a po osvobození 1938-1946. In: Výroční zpráva Benešova stát. reál. gymnasia v Kroměříži za školní rok 1946-1947. Kroměříž 1947, s. 5-39.
Trest smrti dvěma udavačům v Kroměříži. Rovnost, 22. 11. 1945, s. 2.

Tři dny... Osvobození města Kroměříže. KKK, 1962, č. 5, s. 1-2.

TVARŮŽEK, František: 1. čs. armádní sbor v SSSR v bojích při osvobození Československa 1944-1945. HaV, 1970, s. 184-230. V místech bývalých bojů. Setkání po třiceti letech. (Příslušníci třetí sam. brigády 1. čs. arm. sboru.) Rovnost, 90, 1975, 4. V., s. 3.

Vám poděkování a lásku vám. Výňatky z kronik místních a městských národních výborů okresu. KJ, 26, 1975, č. 14-17, s. 3.

Věrní až do hrobu. KJ, 16, 1965, č. 7, s. 1.

Věrní zůstaneme. Pamětní sborník ČsOL – Jednota Kroměříž. 1917-1947. Sbírka úvah a vzpomínek účastníků prvního i druhého odboje. Kroměříž, Jednota ČsOL 1947.

-vk-: Na shledanou pane kapitáne! Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 10, s. 1.

VOŘÍŠEK, František: Historické dny města Kroměříže v roce 1945. In: Za vlast a národ 1939-1945. Kroměříž, 1946, s. 47-53.

VOŘÍŠEK, František: Historické dny města Kroměříže v roce 1945. In: Věrní zůstaneme. Kroměříž, Jednota ČsLO 1947, s. 69-75.

VOŘÍŠEK, František: Historické dny města Kroměříže v roce 1945. KJ, 11, 1960, č. 19, s. 3; č. 20, s. 3; č. 24, s. 3.

VOŘÍŠEK, František: Historické májové dny v Kroměříži. KJ, 16, 1965, č. 18, s. 3.

VOŘÍŠEK, František: Jak byla osvobozena Kroměříž. ZMK, 5, 1970, č. 5, s. 81-82.

VOŘÍŠEK, František: Kroměříž a okolí před 30 lety – za protektorátu. (Úryvek z regionální studie Utrpením a bojem k svobodě.) KJ, 23, 1972, č. 31, s. 3; č. 32, s. 2; č. 33, s. 2; č. 34, s. 2.

VOŘÍŠEK, František: Před dvaceti pěti lety. (Úryvek z regionální studie Utrpením a bojem ke svobodě.) KJ, 16, 1965, č. 45, s. 2.

VOŘÍŠEK, František: Utrpením a bojem k svobodě. Kronika Kroměříže a okolí za protektorátu. Kroměříž, Okresní archiv 1965.

VOŘÍŠEK, František: Utrpením a bojem k svobodě. Regionální studie. Kroměříž od r. 1938. KJ, 25, 1974, č. 47-52, s. 3-4; 26, č. 1-13, s. 3-4.

Vzpomínáme soudruha Františka Waissra. Hlas lidu, 28. 2. 1948, s. 6.

Vzpomínáme spravedlivého bojovníka. František Waisser z Kroměříže, zahynul 26. 2. 1942 v Osvětimi. Hlas lidu, 2. 3. 1946, s. 4.

Vzpomínky kroměřížského pekaře a bývalého čs. příslušníka západní armády. (J. Brauchbar) TK, 3, 1992, č. 31-34, s. 4.

Vzpomínky na osvobození kroměřížského okresu v dubnu a květnu 1945 ve světle kronikářských zápisů. Kroměříž, Okresní muzeum 1975.

WLODARCZYKOVÁ, Vladimíra: Letci z Jihomoravského kraje v jednotkách Royal Air Force 1940 (srpen) až 1945. In: JM, 24, 1988, sv. 27, s. 7-38; 25, 1989, sv. 28, s. 7-35.

Z poroby zpátky ke svobodě... Kronika válečných let. Kroměříž, Sokol 1946.

Za vlast a národ 1939-1945. Pamětní spis státního reálného gymnasia v Kroměříži. Kroměříž, Státní reálné gymnasium 1946.

ZAPLETAL, Vladimír: Morava v literatuře druhého odboje v letech 1938 až 1945. ČMM, 67, 1947, s. 145-160.

Ze vzpomínek partyzánského velitele, majora Rudé armády Dajana Bajanoviče Murzina. KJ, 20, 1969, č. 34, s. 3.

ZDRÁHAL, Vlastimil: Jeden z těch, kteří nám přinesli svobodu. Kapitán Viktor Gavrilov, velitel města Kroměříže 1945. JOK, 6, 1955, č. 21-22, s. 2.

ZELINKA, Jan: Osvobození Kroměříže. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 140-147.

ZLÁMAL, Josef: Hanáci v odboji. In: O dobách dobrých i zlých. Kroměříž, bývalí příslušníci pěšího pluku 3 Jana Žižky z Trocnova 1947, s. 109-114.

ZM: Signál X 5. Vzpomínky na 2. světovou válku v okrese. KJ, 18, 1967, č. 13, s. 1; č. 14, s. 1; č. 16, s. 2; č. 17, s. 1. -Žmr.-: Jak pracoval kroměřížský odboj. Zprávy Nár. výborů v Kroměříži, 1, 1945, č. 10, s. 2-3; č. 12, s. 2; č. 13, s. 2.

ŽOUREK, Josef: Rumunská armáda při osvobození Kroměřížska. Rukopis je uložen v Muzeu Kroměřížska.

ŽOUREK, Josef: Proč nebyla Kroměříž bombardována? In: Věrní zůstaneme. Kroměříž, Jednota ČsOL 1947, s. 77-80.

ŽOUREK, Josef: Průběh válečných událostí v okrese Kroměřížském 1945. KKK, 5, 1965, č. 4, s. 10-14; č. 5, s. 12-14; č. 6, s. 13-16; č. 7, s. 13-15; č. 8, s. 10-13; č. 10, s. 12-14.

9.4 Zkratky

ASK – Archivní sborník Státního okresního archivu Kroměříž

AUPO – Acta Universitatis Palackianae Olomucensis

č. – číslo

ČČH – Český časopis historický

ČMM – časopis Matice moravské

ČSAV – Československá akademie věd

ČSČH – Československý časopis historický

ČsOL – Československá obec legionářská

ČSPB – Československý svaz protifašistických bojovníků

HA – Hanácké Athény

HaV – Historie a vojenství

HIT – není zkratka

In – v, ve

JM – Jižní Morava

JOK - Jiskra okresu Kroměříž
KJ - Kroměřížská jiskra
KKK - Kroměřížský kulturní kalendář
KZ - Kroměřížský zpravodaj
MěstNV - Městský národní výbor
MN - Muzejní noviny
nakl. - nakladatelství
PaedF UP - Pedagogická fakulta Univerzity Palackého
v Olomouci
příl. - přílohy
s. - strana
SAP - Sborník archivních prací
SMM - Sborník Matice moravské
TK - Týdeník Kroměřížska
VMK - Věstník musea v Kroměříži
VOMK - Věstník okresního muzea v Kroměříži
VVM - Vlastivědný věstník moravský
ZBPH - Zpravodaj Bystřice pod Hostýnem
ZM - Zpravodaj Muzea Kroměřížska
ZMH - Zpravodaj města Holešova
ZMK - Zpravodaj města Kroměříže
ZOMG - Zprávy oblastního (krajského) muzea v Gottwaldově

10. SUMMARY

The Moravian town Kroměříž has a long and moving history. As for the history it is most frequently mentioned in connection with the session of the Imperial Constitutional Assembly in 1948 and 1949. The period 1939-1945 can also undoubtedly be ranked among the most interesting ones in the town history. After the period of the so called 2nd Republic Kroměříž, similar to lots of other Bohemian and Moravian towns, became a part of the Protectorate „Böhmen und Mähren“, a new state formation, having been founded according to the decision of A. Hitler and belonging to the Great German Empire.

Nevertheless, the target of my work is not the exploration of the general history of the Protectorate „Böhmen und Mähren“ in the period 1939-1945. This was already performed by great amount of both Czech and foreign historians. The events in the very town of Kroměříž and its close surroundings during the above mentioned period of the Nazi occupation are the main topic of my work and I tried to express as broadly as possible the spectrum of historical events which occurred together with the invasion the German Nazi to our area, namely to that of the Kroměříž region.

The text of my work describes both common and unusual matters in the town streets, administrative and political changes, brought by the newly formed public life in the area of the protectorate during the end of the 1930s to the 1st half of the 1940s, or the problems of economy and its gradually dramatical development. The cultural events in the town, which was vivid even in the times of the Nazi suppression, or the relatively complicated problem of both the Czech and even German system of education cannot remain apart. A completely specific matter are then the problems of

colaboration on the one hand those of revolting activities on the other hand which a great deal of the work is devoted to and last but not least also the liberation of the town which is interpreted by many historians and national historians in different ways.

For the purpose of completing my work I have used a big amount of archives materials (especially from the State Regional Archive in Kroměříž), some printed resources, including periodicals, and of course also a wide choice of literature - both the regional offer and the generally historic one. This had to be, of course, similarly to the already mentioned literature from the period of the Nazi occupation submitted to a critical examining, as some of its parts often pay tribute to the period of its origin.